

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова  
Економіко-правовий факультет



# ПРАВОВИЙ ВИМІР КОНСТИТУЦІЙНОЇ ТА КРИМІНАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

ДРУГІ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ

МАТЕРІАЛИ  
Всеукраїнської наукової дистанційної  
конференції  
26 квітня 2019 р., м. Одеса

Одеса  
Фенікс  
2019

УДК 378.4(477.74):340(063)

П 68

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради  
економіко-правового факультету  
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова  
(протокол № 9 від 24 квітня 2019 року).*

**Укладачі:**

кандидат юридичних наук, доцент *А.В. Левенець*;  
старший викладач *О.В. Нарожна*.

**За загальною редакцією:**

доктора юридичних наук, професора *Л.О. Корчовної*;  
кандидата юридичних наук, доцента *І.А. Дришлюка*.

П 68

**Правовий** вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Другі юридичні читання : матеріали Всеукраїнської дистанційної наукової конференції (26 квітня 2019 року, м. Одеса) / за заг. ред. Л.О. Корчовної, І.А. Дришлюка; уклад. А.В. Левенець, О.В. Нарожна – Одеса : Фенікс, 2019. – 260 с.

ISBN 978-966-928-390-0

Збірник тез доповідей підготовлено за матеріалами Всеукраїнської дистанційної наукової конференції, яка відбулась в Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова 26 квітня 2019 року.

Призначено для науковців і практиків, аспірантів та студентів з юридичних спеціальностей.

УДК 378.4(477.74):340(063)

***Відповідальність за зміст тез,  
а також за достовірність поданих даних  
несуть автори.***

ISBN 978-966-928-390-0

© Одеський національний університет  
імені І.І. Мечникова, 2019

# **З М І С Т**

## **СЕКЦІЯ І. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ТА СУСПІЛЬНОГО ЛАДУ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

<i>В.В. Гладкий</i> КОНСТИТУЦІЙНИЙ АНТИКОРУПЦІЙНИЙ ПРАВОВИЙ РЕЖИМ . . . 9	
<i>В.М. Кириченко, Ю.М. Соколенко</i> ІНСТИТУТ ВІДКЛИКАННЯ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ . . . . . 18	
<i>К.О. Ковальчук</i> МЕЖІ ПОВНОВАЖЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ . . 19	
<i>А.В. Левенець</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ФУНКЦІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ . . . . . 23	
<i>К.К. Мальцева</i> ПЕРЕДВИБОРНА АГІТАЦІЯ НА ВИБОРАХ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ . . . . . 27	
<i>А.Г. Машин</i> ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В МІСЦЕВІЙ ВЛАДІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ . . . . . 31	
<i>О.В. Прієшкіна</i> МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ – ОСОБЛИВА ФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ . . . . . 34	
<i>А.Д. Черніков</i> ПОЗАБЮДЖЕТНІ, ЦІЛЬОВІ В ТОМУ ЧИСЛІ ВАЛЮТНІ КОШТИ – НОВИЙ ІНСТИТУТ МУНІЦИПАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ . . . . . 39	

## **СЕКЦІЯ ІІ. ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ, МЕХАНІЗМИ ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ**

<i>Ю.В. Кириченко, Є.А. Петрухно</i> КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ЄВРОПИ . . . . 42	
<i>Л.О. Корчевна</i> СВОБОДА ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВА ПРИРОДНОГО ПРАВА . . . . . 46	

<i>З.В. Кузнєцова</i> СУЧАСНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ЮРИДИЧНУ ПРИРОДУ ВИБОРЧОГО ПРАВА . . . . .	50
<i>А.В. Капустін</i> МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ КОМІСІЙ З ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА . . . . .	54
<i>Г.А. Лакарова</i> ПРОЦЕДУРА МІЖДЕРЖАВНИХ СКАРГ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ . . . . .	61
<i>О.С. Максименко</i> ГАРАНТІЇ РАДИ ЄВРОПИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ БІЖЕНЦІВ . . . . .	64
<i>М.М. Роїк</i> ОСНОВНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ. . . . .	67
<i>С.В. Ромашикін</i> ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД . . . . .	71
<i>О.М. Садовська</i> СИСТЕМА КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯДНИНА В УКРАЇНІ . . . . .	75
<i>М.О. Саракуца</i> ІНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ. . . . .	80
<i>А.Т. Соломенна</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ДОСТАТНІЙ ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ В УКРАЇНІ. . . . .	84
<i>О. Трамбач</i> РЕГІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ . . . . .	87
<i>В.І. Чечерський</i> РОЛЬ ПРАВРОЗУМІННЯ ЯК КЛЮЧОВОГО ФАКТОРУ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ . . . . .	91

**СЕКЦІЯ ІІІ.  
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ ТА  
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО: ДОКТРИНА,  
ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАВАЗАСТОСУВАННЯ  
В ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

<i>В.С. Барбулат</i> ХАРАКТЕРИСТИКА ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ . . . . .	95
---	----

<b>В.І. Бачинська, М.В. Лисюк, Д.В. Телеков</b> ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ. . . . .	98
<b>І.О. Біла</b> СУЧАСНИЙ СТАН КРИМІНАЛЬНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В ГАЛУЗІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ. . . . .	101
<b>Р.В. Вереша</b> ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА. . . . .	106
<b>П.С. Гаджієва</b> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ЖУРНАЛІСТІВ ВІД ПОГРОЗ АБО НАСИЛЬСТВА. . . . .	109
<b>І.А. Дришлюк</b> ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ НОРМ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТРАНСПОРТНІ ЗЛОЧИНИ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ . . . . .	112
<b>К.С. Зеленська</b> ДОЦІЛЬНІСТЬ МАЛОЗНАЧНОСТІ ДІЯННЯ У НОВІЙ РЕДАКЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ . . . . .	116
<b>А.С. Кривошилова</b> ЗАХИСТ БАТЬКІВ ТА ЇХ ДІТЕЙ ВІД ПРОТИПРАВНИХ ПОСЯГАНЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ . . . . .	120
<b>В.М. Мацейчук, О.Д. Рибаків</b> КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НЕЗАКОННОЇ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ ЛЮДИНИ. . . . .	124
<b>В.В. Мица</b> ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ. . . . .	127
<b>А.Ч. Охріменко</b> ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ . . . . .	130
<b>О.І. Павлов</b> ДО ПИТАННЯ ПРО ЗМІСТ ПОНЯТТЯ “ПОТЕРПІЛИЙ” В КОНТЕКСТІ СТ. 46 КК УКРАЇНИ . . . . .	133
<b>Т.О. Павлова</b> ДО ПИТАННЯ ПРО ЦІЛІ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ ЯК ПРИМУСОВОГО ЗАХОДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА . . . . .	137
<b>Т.В. Родіонова</b> МІСЦЕ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЯК ОЗНАКА ОБ’ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ. . . . .	141
<b>І.В. Сівак</b> СОЦІАЛЬНА ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА БУЛІНГУ . . . . .	144

<i>А.О. Степанюк</i>	
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МЕТИ ПОКАРАННЯ . . . . .	147
<i>А.В. Тозюк, Д.Ю. Шарандак</i>	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ДИТЯЧОЇ ПРАЦІ В УКРАЇНІ. . . . .	151
<i>В.С. Тройнікова, А.Є. Чуначенко</i>	
МІЖНАРОДНИЙ ДОГОВІР ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ. . . . .	154
<i>А.С. Фокін</i>	
ЗРОСТАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ЯК РЕЗУЛЬТАТ СІМЕЙНОГО НЕБЛАГОПОЛУЧЧЯ . . . . .	157
<i>Л.П. Чілік</i>	
ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ. . . . .	161
<i>О.А. Чуваков</i>	
О КРИТЕРИЯХ ДЕЛЕНИЯ НА ВИДЫ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ОСНОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ . . . . .	164
<i>Г.Л. Шведова</i>	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В МІГРАЦІЙНІЙ СФЕРІ . . . . .	168
<i>М.С. Шевченко</i>	
ПРИМУШУВАННЯ ДО ШЛЮБУ. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ . . . . .	171
<i>М.Ю. Шнайдерман</i>	
К ВОПРОСУ О ДЕКРИМИНАЛИЗАЦИИ СТАТЬИ 368-2 УК О НЕЗАКОННОМ ОБОГАЩЕНИИ. . . . .	174
<i>О.С. Яворська</i>	
ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ “ЗАОХОЧУВАЛЬНІ ЗАХОДИ” У ДОКТРИНІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА . . . . .	178

#### СЕКЦІЯ IV.

#### ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

<i>Г.А. Артёмлова</i>	
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ТАКТИКИ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ТВАРИН . . . . .	181
<i>Я.В. Барвенко</i>	
ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ . . . . .	185

<b>В.В. Булат</b> ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ФОТОГРАФІЇ . . . . .	189
<b>М.С. Деордєв</b> ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ПРЕДСТАВНИКА ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ, ЩОДО ЯКОЇ ВЕДЕТЬСЯ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ . . . . .	192
<b>Т.В. Іванова</b> ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ . . . . .	195
<b>Є.К. Карлюга</b> ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСУДНОСТІ В ДОКТРИНІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА. . . . .	200
<b>А.С. Кисель</b> ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ . . . . .	203
<b>Д.І. Клепка</b> ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ СЛІДЧОГО СУДДІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ . . . . .	207
<b>О.Ю. Колеснік</b> СУЧАСНА ПРОЦЕДУРА ОБШУКУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ. . . . .	211
<b>І.О. Миколенко</b> НОТАТКИ ЩОДО ЗЛОВЖИВАНЬ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ . . . . .	214
<b>О.М. Миколенко</b> СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ . . . . .	217
<b>О.В. Нарожна</b> ПРО НЕВІДКЛАДНІСТЬ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ПРОВЕДЕННЯ ПОШУКОВИХ РОБІТ НА ОБ'ЄКТІ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ . . . . .	220
<b>Є.О. Сервуля</b> СУЧАСНІ АСПЕКТИ КОРИСТУВАННЯ СВІДКОМ ПРАВОМ НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ . . . . .	224
<b>Г.І. Сисоєнко</b> ЗАХИСТ ПРАВ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ . . . . .	227
<b>В.В. Собітняк</b> ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ СЕРІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ. . . . .	231
<b>В.В. Тарапата</b> СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА. . . . .	234

---

<i>М.О. Хижняк</i> ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ . . . . .	238
<i>М.О. Храпицька</i> ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ПРОКУРОРА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА ПІДСТАВІ УГОД ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ . . . . .	241
<i>О.С. Шульєва</i> ПРО “ПСИХОЛОГІЧНІ ПАСТКИ” ТА КРИТЕРІЇ ЇХ ДОПУСТИМОСТІ . . . . .	245
<i>В.А. Ясенко</i> ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ВІДБОРУ ПРИСЯЖНИХ . . . . .	249
<i>А.Р. Яцюк</i> ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ АДВОКАТА ЯК СВІДКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ . . . . .	253
<i>М.М. Ячменська</i> ПЕРЕВІРКА НА ПОЛІГРАФІ ЯК НЕТРАДИЦІЙНИЙ ПРИЙОМ ДОПИТУ . . . . .	256



# **Секція І. Конституційно-правові засади державного та суспільного ладу в Україні на сучасному етапі**

**В.В. Гладкий,**  
аспірант навчально-наукового інституту права  
ім. князя Володимира Великого  
Міжрегіональної академії управління персоналом

**Науковий керівник: А.М. Кислий, доктор юридичних наук,  
професор, директор навчально-наукового інституту права  
ім. князя Володимира Великого МАУП**

## **КОНСТИТУЦІЙНИЙ АНТИКОРУПЦІЙНИЙ ПРАВОВИЙ РЕЖИМ**

Корупція є феноменом, обумовленим симбіозом природного та соціального життя [1, с. 128]. При цьому вказаний феномен вченими-юристами зазвичай розглядається в контексті загальної теорії права, міжнародного права, кримінально-правових наук, в рамках адміністративного права і рідше – в окремих приватноправових галузях. Разом з тим, не викликає сумнівів той факт, що корупція та антикорупційна практика тісно перетинаються з конституційним правовим режимом (*дали* – КПР), який в теоретичній та практичній площині, як справедливо зауважує казахстанський правознавець проф. Р. Нурмагамбетов, недооцінюється. Вчений підкреслює, що “конституція самим фактом свого існування, функціонування справляє той чи інший вплив на коло регульованих нею суспільних відносин, поведінку людей, встановлює основи взаємовідносин між особистістю, суспільством і державою” [2, с. 24]. У зв’язку з цим, самими потребами сучасної теорії та практики виправдана необхідність комплексного дослідження соціально-правової значущості конституційного правового режиму, юридичної сутності зв’язку цього режиму з корупцією та антикорупційної практикою, котра визначається в рамках відповідного субрежиму.

Аналізуючи наявну спеціальну юридичну наукову літературу, значимо, що, проміром, проф. Р. Макуєв, задаючись питанням, чи не

заважає російський конституційний акт приборканню корупції в державі, яка є вкрай корумпованою, доходить висновку, що в цьому акті немає жодної статті, “яка хоча би побічно послужила перешкодою” в боротьбі з корупцією [3, с. 76]. Проте, слід зазначити, що конституційні акти на пострадянському просторі, яке характеризується доволі високою толерантністю до корупції [4], не лише не перешкоджають успішному здійсненню антикорупційної практики, але й сприяють цьому. При цьому окреслене не слід розуміти в якості певного припущення, адже зазначене є фактом, що не є продуктом абстракції, теоретичної думки. Вказаний факт, в чому можна перекоонатися, має місце в об’єктивній дійсності, незалежно від того: чи згадується корупція, антикорупційна практика в конституції; наскільки якісно в теоретичній площині досліджено зв’язок конституції з антикорупційною практикою крізь призму теорії правового режиму. Однак, не викликає сумнівів й те, що неналежне дослідження впливу конституційного акту на корупцію ускладнює антикорупційну практику, обмежуючи розуміння досить широких можливостей в справі запобігання та протидії корупції, культивування антикорупційної культури.

Безумовно, в конституційних актах держав ми не знайдемо явного повноцінного порядку правового регулювання антикорупційної практики на всіх рівнях його здійснення, тобто, вказівки конституціодавця про антикорупційний правовий режим (*дали* – КАКПР). Справа в тому, що специфіка КАКПР, перш за все, полягає в тому, що цей режим не був спеціально створеним для запобігання та/або протидії корупції. Означене пояснимо тим, що конституція – це документ, котрий не складається із комплексу явних інструктивних регуляторів суспільного життя, а вміщує лише загальні параметри побудови та функціонування держави, юридичного статусу людини і громадянина в тій мірі, порядку та у спосіб, що задовольняв би носія влади. Тобто, Основний Закон фактично будь-якої держави, в якій діє конституція, врегульовує найбільш значущі соціально-правові, економічні, культурні та політичні питання. Тому конституційні норми, які, здавалось би, спрямовані лише на врегулювання відносин між особою та державою, на закріплення стандартів та вихідних правил діяльності держави, того чи іншого інституту публічної влади, насправді, переслідують більш масштабну мету, аніж та, що прямо зазначена у статті конституції. Як наслідок, конституційні норми, не будучи інструктажем на всі випадки життя, у правовій державі є ним (зазначимо, що не лише право постійно еволюціонує, але й наше праворозуміння, котре ґрунтується на нашому досвіді та умовах, в яких ми перебуваємо).

Окрім того, конституція будь-якої цивілізованої держави – це результат нормотворчості, що є діяльністю, спрямованою, зокрема, на утвердження безпеки людини, обумовлення сприятливого середовища, в якому є можливим гідне функціонування людини [5]. Відтак, нормотворчий процес не може досягати своєї мети (особливо в контексті регулювання відносин у соціально-економічній та політичній сферах буття людини, суспільства та держави), якщо прямо чи опосередковано не буде антикорупційним, і, власне, культивує ідею правомірної поведінки (закріплюючи ті чи інші “дисциплінарні” стандарти), він протистоїть корупційній практиці.

Тому, підкреслимо, що КАКПР сформувався та існує на базі конституційних норм – універсальних правил належної поведінки для людини, громадянина та держави, котрі можуть спотворюватися під впливом злочинних мотивів, а саме – в силу впливу корупційних мотивів. Отже, *КАКПР* у загальному сенсі – це *особливий порядок правового впливу на суб’єктів права, на яких поширює свою дію Конституція, вироблений з тим, щоб вказані суб’єкти діяли правомірним чином в тих випадках, коли вони можуть діяти в рамках корупційної моделі поведінки* (тобто тоді, коли самі умови здійснення юридичних прав, законних інтересів і обов’язків наповнені тими чи іншими корупційними ризиками).

Разом з тим, для більш повного дослідження окресленої проблеми, перш за все, необхідно визначити поняття КПР. При цьому вказане питання виявляється вкрай проблематичним для сучасної юридичної науки, оскільки на сьогоднішній день можна констатувати лише обмеженість і недостатність наявних підходів до визначення цієї юридичної категорії, а саме поняття КПР, на що звертає увагу проф. П. Баранов, позбавлене однозначності, універсальності [6, с. 123]. Це, на нашу думку, обумовлено тим, що не вирішеною досі в теорії залишається проблема універсальної інтерпретації поняття “правовий режим”. Тому, виходячи з методологічного підходу до розуміння вказаного поняття, сформульованого видатним радянським правником проф. С. Алексєєвим, і яке ми вважаємо найбільш коректним, можна припустити, що КПР – це порядок правового регулювання, нормативна основа якого закріплена в конституції.

Що ж стосується безпосередньо КАКПР, то цей режим, безперечно, є складовою частиною КПР і, в той же час, знаходиться в структурі такого міжгалузевого правового режиму як антикорупційний правовий режим (*далі* – АКПР). Разом з тим, виникає питання, чи не є зв’язок конституційних норм і корупції, антикорупційної практики, головним

чином у формі КАКПР, науково непереконливим, позбавленим логіки та достовірних фактів? Відповідаючи на поставлене питання, підкреслимо, що навіть поверхнєве осмислення соціально-правової значущості впливу КПР на ефективність антикорупційної практики дає підстави стверджувати не лише наявність зв'язку між даними правовим режимом і корупцією, антикорупційною практикою, не тільки факт існування КАКПР, але і його практичну дієвість.

Перш за все, слід звернути увагу на те, що вперше усвідомлене розуміння антикорупційної ролі конституційних норм юридичною спільнотою було сформульовано більш аніж 100 років тому. Ця подія стала результатом розгляду в 1916 р. справи *U.S. v. U.S. Brewers' Ass'n*. Передувало означеному спору те, що ще в 1905 р. президент США Т. Рузвельт звернув увагу на необхідність проведення реформи фінансування виборчої кампанії, закликаючи Конгрес США до закріплення на законодавчому рівні заборони на здійснення корпоративних і банківських внесків в політичних цілях, пославшись на корупційні ризики, пов'язані з цими внесками (особливо страхових компаній) [7, с. 4]. У відповідь на цю пропозицію вже в 1907 р. Конгрес прийняв Закон Тіллмана, котрий заборонив корпоративні та банківські внески в політичних цілях, але, в той же час, дозволив здійснення індивідуальних внесків від акціонерів і керівників корпорацій [8, с. 333]. В подальшому, цей підхід до вирішення означеної проблеми знайшов своє відображення також у Федеральному законі США “Про корупційну практику” від 1910 р. Разом з тим, вказана заборона була інтерпретована корпораціями як обмеження їх конституційних прав, а саме права на свободу слова. Ця позиція обґрунтовувалась тим, що корпорації мають володіти реальною можливістю фінансувати виборчі кампанії кандидатів на виборчі посади, проявляючи себе в якості групи (іншими словами, вільно висловлюючи таким чином свою колективну думку) [9, с. 441]. Отже, в цьому сенсі осмислення заборони фінансування виборчих кампаній знайшло конституційне значення та, власне, в світлі з'ясування конституційності цієї заборони Окружним судом США Західного округу Пенсильванії і вирішувався спір у справі *U.S. v. U.S. Brewers' Ass'n*. У своєму рішенні окружний суд залишив в силі Закон Тіллмана, який заперечувався як неконституційний (такий, що суперечить Першій поправці до Конституції США), звертаючи увагу на те, що фінансування виборчих кампаній пов'язане із корупційними ризиками, в уникненні яких зацікавлений уряд, а сам оспорюваний законодавчий акт, на думку суду, є конституційним, адже його метою є “огородження виборів від корупції”. Суд підкреслив, що практика фі-

нансування виборчої компанії, яку забороняє Закон Тілмана, є одним з широкої множини небезпечних факторів, котрі сприяють розбещенню (*corrupting*) виборця та спотворенню (*debauching*) виборів.

При цьому слід підкреслити, що зацікавленість суспільства та держави в чесних (в цьому сенсі – які не ґрунтуються на корупційній практиці) виборах має безпосереднє конституційне підґрунтя. На цю обставину також звертає увагу проф. В. Лайман (Wilbur D. Layman), задаючись питанням: наскільки серйозним злом є фінансування виборчої компанії? Відповідаючи на поставлене запитання, вчений звертає увагу на те, що в разі відсутності зазначеної заборони обрані представники будуть зобов'язані своєю перемогою у виборах не народу, а тому, хто їх фінансував, що, в свою чергу зумовить корупцію в державі. Зважаючи на це, електорат не буде належним чином представлений та, таким чином, втратить віру в уряд, а в кінцевому підсумку – стане анархія або ж авторитаризм. Проф. Лайман підсумовує: “Гіпотетично, абсолютний підрив виборчого процесу за допомогою політичної корупції є дуже серйозним злом” [9, с. 442]. З викладеною позицією важко не погодитися, беручи до уваги той факт, що відданість представника народу окремим особам (меншості, що володіє капіталом) не лише виключатиме демократію в державі (основним принципом демократичної системи є те, що меншість зобов'язана дотримуватися волі більшості) вже на моменті здійснення виборів (реалізація громадянином права обирати в цьому сенсі втілюється внаслідок ряду маніпуляцій громадською думкою кандидатом, що привернув найбільшу кількість фінансових ресурсів для успішного здійснення виборчої компанії), а й тягне до знецінення незалежності та суверенності держави – найважливіших конституційних ознак держави.

Викликає також цікавість той факт, що питання про фінансування виборчої компанії, як питання конституційного рівня, знову розглядався у судовому порядку вже Верховним Судом США в 1976 р. у контексті справи *Buckley v. Valeo*. У цій справі вирішувалося спірне питання про конституційність обмеження права на фінансування виборчих компаній в результаті внесення поправок до федерального законодавства про виборчу кампанію, якими Конгрес США, з одного боку, обмежив розміри внесків у федеральні виборчі кампанії, а, з іншого – встановив ліміт витрат грошових фондів кандидатів. Розглянувши цю справу, ВС США дійшов висновку, що поправки до федерального виборчого законодавства є конституційними лише щодо кандидатів, які фінансуються з державного бюджету. У той же час, Суд встановив, що розмір витрат на підтримку того чи іншого кандидата на виборах, не пов'язаних

з кандидатом (фактично, коли витрати минають фонд кандидата), не може обмежуватись і вважатись конституційним. Таким чином, участь у кампаніях кандидатів (головним чином, шляхом надання ресурсів у розпорядження кандидата через його фонд) – це не єдиний спосіб вплинути на результат виборів, адже прихильники кандидата можуть здійснювати необмежену фінансову підтримку його кампанії, формально не фінансуючи її, а безпосередньо оплачуючи рекламу на його підтримку (наприклад, шляхом розміщення власних рекламних оголошень, в яких ці прихильники закликатимуть голосувати за певних кандидатів). Це, поза сумнівом, підриває конституційний потенціал антикорупційної практики, оскільки, окреслена схема дозволяє донорам кандидатів обходити ті законодавчі заборони, котрі охороняли народовладдя від корупції, більшість – від влади меншості. Утім, в цьому сенсі також необхідно розуміти, що конституційний акт – це універсальний, а не спеціальний документ, та тому, вказана проблема має вже вирішуватись у рамках спеціального законодавства (наприклад, шляхом складання реєстрів осіб, що витрачають власні ресурси підтримуючи кандидатів на виборчі посади; завдяки цьому реєстру можна буде простежити наявність наступних надмірно тісних зв'язків обраної особи зі своїми донорами).

Отже, приймаючи до уваги викладене, можна з упевненістю стверджувати, що КПП – це складова частина національного правового режиму (правового режиму другого рівня), оскільки, є галузевим режимом, а, отже, – правовим режимом третього рівня. У межах КПП існує спеціальний правовий режим КАКПП, що є правовим режимом п'ятого рівня (рівень спеціальних і міжгалузевих спеціальних правових режимів), будучи також складовою частиною АКПП, з іншого боку.

Спроможність твердження про те, що КПП містить КАКПП є те, що Основний Закон закріплює правовий статус держави та унормовує поведінку суб'єктів права, що сукупно складає базис антикорупційної практики. Приміром, конституційна статусна ознака держави – її суверенність та незалежність також є підставою для того, щоби вибудовувати законодавство та правозастосовну практику (в ідеалі, певна річ) таким чином, щоби не дозволити меншості, котра володіє значним капіталом, узурпувати владу в державі, імітуючи народовладдя; унеможливити перетворення посадових осіб центральних органів влади в “сервісну службу”, яка може надавати різні адміністративні послуги за неправомірну вигоду, а також, зокрема, відчувувати державу [див., напр.: 10, с. 52–53] (також окремі її території; зокрема, в Україні цікавим в цьому сенсі є питання “втрати” АР Крим), її ресурси (ліс,

бурштин, вугілля та інші корисні копалини), підписувати не вигідні для держави контракти тощо.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гладкий В.В. Сутність та значення феномену корупції. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 18. С. 124–132. DOI: 10.5281/zenodo.2592077.
2. Нурмагамбетов Р.Г. Общая характеристика понятия и признаков конституционного режима. *Вестник Омской юридической академии*. 2018. Т. 15, № 1. С. 23–28. DOI: 10.19073/2306-1340-2018-15-1-23-28.
3. Макуев Р.Х. Уважая Конституцию, меняют подходы к конституционализму (к 20-й годовщине: испытание временем). *Вестник государственного и муниципального управления*. 2014. № 1. С. 72–79.
4. Hladky V.V. The Manifestation of Corruption in Eastern Europe. *PathofScience*. 2018. Vol. 4, No 1(30). P. 4001–4012. DOI: 10.22178/pos.30-5.
5. Гладкий В.В. Отдельные вопросы правотворческой деятельности Национальной полиции Украины. *Zakon.ru*. 2016, 18 апр. С. 1–2. DOI: 10.5281/zenodo.439726.
6. Баранов П.П. Современный политический режим в России, его конституционная легализация, легитимация и легитимность. *Северо-Кавказский юридический вестник*. 2017. № 1. С. 121–128.
7. Mutch R.E. Campaigns, Congress, and Courts: The Making of Federal Campaign Finance Law. New York : Praeger, 1988. 217 p.
8. Jezer M., Kehler R., Senturia B. A Proposal for Democratically Financed Congressional Elections. *Yale Law & Policy Review*. 1993. Vol. 11(2).P. 333–360.
9. Layman W.D. Constitutionality of Section 610 of the Federal Corrupt Practices Act. *CaliforniaLawReview*.1958. Vol. 46. P. 439–446. DOI:10.15779/Z38TR12.
10. Гладкий В.В. Долгосрочные перспективы преобразований в Украине в свете антикоррупционной политики. *Юридичні науки: проблеми та перспективи*: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 19–20 трав. 2017 р.) : у 2-х ч. Херсон : Гельветика, 2017. Ч. 2. С. 50–53. DOI: 10.5281/zenodo.575875.



**В.М. Кириченко,**  
кандидат історичних наук, доцент,  
завідувач кафедри політології та права,  
Запорізький національний технічний університет

**Ю.М. Соколенко,**  
асистент кафедри політології та права,  
Запорізький національний технічний університет

## **ІНСТИТУТ ВІДКЛИКАННЯ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ**

В умовах становлення та розвитку громадянського суспільства та модернізації конституційного механізму організації публічної влади в Україні слід відзначити, що публічна влада буде успішно розвиватися та функціонувати лише тоді, коли в процесі виборів до представницьких органів державної влади формуватиметься виборчий корпус із найкомпетентніших і найавторитетніших представників політичних партій. При цьому, критерієм функціональної діяльності будь-якої політичної партії повинні бути досягнуті нею політичні, економічні, соціальні результати відповідно до цілей, які вона ставила, а також задоволення інтересів тих соціальних верств і груп населення, які вона представляє. І тому вітчизняний законодавець у ст. 7 Закону України “Про політичні партії України” передбачив обов’язок політичної партії “... мати програму, яка є викладом цілей та завдань цієї партії, а також шляхів їх досягнення” [1].

Але на жаль, результати діяльності політичних партій в Україні свідчать про те, що більшість із них безвідповідально ставляться до визначення цілей та завдань партії і, особливо, шляхів їх досягнення з огляду на інтереси соціальних верств, прошарків, груп. Не поодинокі випадки, коли політичні партії та їх кандидати на виборах Президента України та народних депутатів України, після їх обрання не виконують своїх програмних цілей та завдань, а також інших обіцянок, які були надані ними виборцям. При цьому слід погодитися з О.М. Чижовою, яка стверджує, що “в Україні за весь період її сучасного існування жодна політична сила, жоден державний діяч так і не взяли на себе повноту відповідальності за все те, що діється в нашій



країні” [2, с. 684]. Тобто, зазначені суб’єкти за неналежну реалізацію тих владних повноважень, які народ їм передав, та через відсутність відповідної нормативно-правової основи, залишаються без відповідного реагування.

У зв’язку з тим, що невід’ємною ознакою конституційного ладу є наявність у органів державної влади та їх посадових осіб юридичних обов’язків перед окремими громадянами і суспільством в цілому та відповідальність за їх виконання, ми вважаємо, що вже давно настав час застосувати проти осіб, які обрані на посаду Президента України чи народних депутатів України, не лише політичну відповідальність у вигляді недовіри на наступних виборах (тим паче, що вона не має об’єктивних та універсальних підстав застосування, а також відсутність конкретної інстанції, через яку здійснюється притягнення до політичної відповідальності), а й пряму чи опосередковану (бланкетну) юридичну відповідальність шляхом дострокового припинення їх повноважень. І це є природно, тому що народ, який згідно ч. 2 ст. 5 Конституції України є “... єдиним джерелом влади в Україні...”, і є тим самим основним суб’єктом, перед яким згадані особи мають нести юридичну відповідальність [3]. Необхідно, щоб виборці пов’язуючи реалізацію своїх інтересів з певною політичною партією, мали законні підстави для того, щоб порушувати питання про юридичну відповідальність політичної партії та її членів, обраних на посаду Президента України, народних депутатів України, в разі невиконання ними своїх функцій та обов’язків, використання депутатського мандату в особистих чи корисних цілях, систематичного порушення норм депутатської етики, як це відбувається в деяких країнах світу.

Незважаючи на те, що в демократичних державах інститут відкликання зазвичай відсутній, але на нашу думку, закріплення на законодавчому рівні цього інституту надасть можливість виборцям безпосередньо позбавляти некомпетентних, безвідповідальних, а іноді й нечесних осіб їх мандатів. Так, О.Ф. Фрицький пропонує притягати до юридичної відповідальності за бездіяльність, недосягнення поставлених цілей і завдань, які впливають з передвиборчої програми Президента України та народних депутатів України, на підставі проведення всеукраїнського референдуму [4, с. 30]. Тобто, будь-який обранець повинен бути відповідальним перед суспільством і перед своїми виборцями за виконання обов’язків, які впливають із його функцій, не лише політично, а й юридично, як це, наприклад, закріплено в ст. 72 Конституції Республіки Білорусь від 15 березня 1994 р., у редакції від 17 жовтня 2004 р.: “Відклик депутатів здійснюється на підставах, пе-

редбачених законом. Голосування про відклик депутата здійснюється в порядку, передбаченому для обрання депутата, за ініціативою не менше двадцяти відсотків громадян, які володіють виборчим правом і проживають на відповідній території. Підстави і порядок відкликання членів Ради Республіки встановлюються законом” [5, с. 133].

Отже, існуючи в Україні реалії вимагають вирішення на законодавчому рівні питання не лише політичної відповідальності, а й юридичної відповідальності осіб, які обрані на посаду Президента України чи народним депутатом України, за невідповідність їх практичної діяльності положенням політичних програм і передвиборчих платформ, а також за неналежну реалізацію тих владних повноважень, які народ як єдине джерело влади їм передав.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Про політичні партії в Україні. Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2365-III. *Відомості Верховної Ради України*. Київ. 2001. № 23. Ст. 118.
2. Чижова О.М. Політичний прагматизм в умовах становлення демократичної держави та формування громадянського суспільства в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. Київ, 2009. Вип. 43. С. 682-690.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. Київ. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Фрицький О.Ф. Конституційне право України: підручник. Київ. Юрінком Інтер, 2002. 536 с.
5. Конституции стран СНГ и Балтии: учеб. пособ. / сост. Г.Н. Андреева. Москва: Юристъ, 1999. 640 с.

**К.О. Ковальчук,  
студ. I курсу, спец. “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова**

**Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри  
конституційного права та правосуддя З.В. Кузнєцова**

## **МЕЖІ ПОВНОВАЖЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

18 жовтня 1996 року вперше в історії незалежної України набув чинності та повноважень один з найважливіших інститутів держави – Конституційний Суд України.

Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України та Закону України “Про Конституційний Суд України” [1]. Конституційний Суд України, без сумніву, посідає особливе, відокремлене від інших органів держави, місце і є особливим судовим органом конституційного контролю.

30 вересня 2016 року набрав чинності Закон України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)” від 2 червня 2016 року №1401-VIII.

Відповідно до положень цього Закону суттєво змінилися повноваження Конституційного Суду України. Відповідно до нової редакції статей 147, 150 Конституції України Конституційний Суд України не розглядає питань щодо офіційного тлумачення законів України. Також, Конституційний Суд України більше не розглядає конституційні звернення громадян України, іноземців, осіб без громадянства та юридичних осіб.

Офіційне тлумачення Конституції України Конституційний Суд України здійснює виключно за конституційними поданнями Президента України, щонайменше сорока п’яти народних депутатів України, Верховного Суду, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Конституцію України доповнено статтею 151<sup>1</sup>, згідно з якою Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано.

Крім того, статтю 55 Конституції України доповнено новою частиною, відповідно до якої кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених Конституцією, та у порядку, визначеному законом (частина четверта статті 55) [2].

Бондар М.С. відзначає, що діяльність органів конституційного правосуддя як універсального інституту вирішення соціальних протиріч не вичерпується правозастосуванням. Вона має значно складніший характер: отримуючи інституційне оформлення, перш за все як правозастосувальний юрисдикційний процес, конституційне правосуддя – і це стає усе більш очевидним для сучасної юриспруденції – в своїх підсумково-правових характеристиках зближується з нормативно – встановленою юридичною практикою, з правотворчістю [3, с. 6]. Прибічники правотворчої функції конституційного правосуддя виражають найбільш широкий погляд на об'єм тлумачення Конституції. На їх думку, може виникнути ситуація, коли з метою раціонального вживання Конституції Конституційний Суд може прийняти рішення, яке, по суті, міститиме нову норму права.

Сучасні дослідники відзначають, що Конституційний Суд України не вправі перевіряти конституційність положень чинної Конституції України, ні за якими параметрами вони не можуть бути визнані неконституційними.

Орган конституційного контролю, реалізуючи свої конституційні повноваження, не повинен перетворюватися в політичний орган. Він, по суті своїй, не політичний, як інші державні органи, які беруть участь у політичних процесах, а, перш за все, юридичний, який вирішує виключно питання права. У пункті 2 параграфу 43 Регламенту Конституційного Суду України говориться, що в залі засідань Конституційного Суду учасники конституційного процесу не мають права використовувати свої виступи для політичних заяв, декларацій і т.п. [4, с. 86].

Значимо, що невтручання Конституційного Суду в політику має бути принципом його діяльності. Це особливо важливо в часи

політичної нестабільності та політичної активності, що приводить до різних і несподіваних змін у законодавстві країни. Однак Конституційний Суд не тільки має право, але і зобов'язаний вирішувати виключно питання права, в тому числі і в сфері політики. Так перевірка конституційності законодавчих актів, тлумачення конституційних норм, повинні забезпечувати не лише стабільність у суспільстві, а й гарантувати стабільне законодавство.

Цікавим, в цьому сенсі є приклад ефективності конституційної юрисдикції суду в США. Конституція США сьогодні – це документ, який суттєво відрізняється від прийнятого в 1787 році. Однак жодних змін у цьому тексті немає, за винятком прийнятих 27 поправок. Конституція фактично змінилася без зміни її тексту. Це свідчить про те, що суд наділений повноваженнями конституційного контролю, має право трансформувати Конституцію [5, с. 131], що характеризує його справді правовим інститутом. Разом з тим орган конституційного контролю, здійснюючи тлумачення конституційно-правових норм, сприяє розвитку в тому числі і політичних інститутів. Так, Конституційний Суд України, як орган конституційної юрисдикції в Україні, наділений повноваженням перегляду рішень вищих органів державної влади. Він може давати оцінку функціонуванню владних структур політичної системи і тим самим опосередковано впливати на політичну ситуацію в країні. Проте його метою ніяк не є формування політичного процесу. Конституційний Суд України повинен не обмежувати політику, а підпорядковувати її Конституції України, не втручатися в політичну діяльність, а оцінювати її тільки з урахуванням права. Потрібна чітка систематизація повноважень Конституційного Суду України, сформульованих в Основному Законі країни. Так за межами статті 150 Конституції України, яка встановлює повноваження Конституційного Суду України, залишилися повноваження Суду щодо надання їм висновків: про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів або тих міжнародних договорів, які подаються до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість (частина друга статті 151 Конституції України); про відповідність законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України (стаття 159 Конституції України); про наявність чи відсутність порушень Конституції України або законів України Верховною Радою Автономної Республіки Крим при вирішенні Верховною Радою України питання про дострокове припинення її повноважень (пункт 28 частини першої статті 85 Конституції України) [6, с. 22].

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про Конституційний Суд України: Закон України від 03.10.2017 р., зі зм. та доп., внес. зг. Законів України станом на 12. 07. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>
2. Конституція України від 28. 06. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254>
3. Бондар М.С. Конституційні цінності – категорія дійсного права (в контексті практики Конституційного Суду Росії) // Журнал конституційного правосуддя. – 2009. – № 6 (12). – С. 6.
4. Пояснення учасників конституційного провадження: Вісник Конституційного Суду України. – 1997. – № 1. – 96 с. URL:<http://www.ccu.gov.ua/docs/162>
5. Ебзеєв Б.С. Конституція. Правова держава. Конституційний Суд: Навчальний посібник для ВНЗ. – М.: Закон і право, ЮНІТІ, 1996. – С. 131.
6. У справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення підпункту 2 пункту 3 розділу IV Закону України “Про Конституційний Суд України” стосовно правових актів органів Верховної Ради України. Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 1997 – 2001 / Відповід. ред. П.Б. Євграфов. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 22–25.

**А.В. Левенець,**  
к.ю.н., доцент кафедри конституційного права та правосуддя,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

## **РЕАЛІЗАЦІЯ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ФУНКЦІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ**

Верховна Рада України згідно ст.75 Конституції України є єдиним органом законодавчої влади, який складається із чотирьохсот п'ятдесяти народних депутатів, що обираються на основі загальних, рівних і прямих виборів шляхом таємного голосування строком на п'ять років [1, ст. 75]. Враховуючи виборний порядок формування, а також характеристику депутата як “народного”, можна зробити висновок, що Верховна Рада України є представницьким органом влади, який здійснює свої повноваження від імені та в інтересах українського народу. Теорія представницької влади сформувалась ще з давніх часів, проте й сьогодні залишається низка невирішених питань, а саме: як забезпечити максимально ефективно та повне представництво, як мають поєднуватись інтереси більшості та меншості в ході делегування своєї суверенної влади окремим представникам, яким чином та в яких межах представники мають реалізовувати передану їм владу, як мають співвідноситись імперативний та вільний депутатські мандати, форми та засоби контролю народу та виборців за своїми представниками і т.д.

Учений Шаповал В., розглядаючи сутність народного представництва, відмічає, що “народне представництво можна визначити як виборне представництво у здійсненні влади, в умовах якого політичним поручителем є народ як сукупність виборців (виборчий корпус) або як сукупність усіх громадян, а політичним повіреним – кожен із депутатів парламенту. При цьому представницький характер парламенту віддзеркалює не умовний його мандат, який начебто становить суму мандатів депутатів, а природу депутатського мандата в колегіальному вимірі” [2, с. 46].

Залежність представницького характеру парламенту від виборів та виборчої системи підкреслюється і іншими ученими, зокрема Погорілко В.Ф., Приходько Х.В. Так, вони відзначають: “за сучасних умов вибори є необхідним атрибутом життя суспільства, вони характеризують ступінь демократизму державного режиму і є основною

формою безпосереднього волевиявлення народу, реалізації народного суверенітету. Вибори забезпечують можливість альтернативного вирішення питання, хто буде управляти країною та яку політику проводитиме. За сучасних умов саме вибори стають основою будь-якої демократичної політичної системи, забезпечують представництво інтересів різних верств, груп, прошарків населення в органах державної влади. Вибори забезпечують передачу влади від одних представників народу іншим за підсумками демократичного і не сфальсифікованого народного волевиявлення шляхом таємного голосування виборців” [3, с. 40].

З наведеного видно, що вибори виступають єдиним засобом передачі влади від народу до його представників, тому від того, наскільки забезпечено рівність, прозорість, альтернативність виборів, залежить склад та структура народного представництва, і як наслідок – легітимність та законність влади взагалі. Проблема вдосконалення виборчої системи як найголовнішої передумови посилення тенденцій народного представництва усвідомлюється сьогодні багатьма фахівцями у галузі державознавства, правознавства та політології. Однією з найбільш складних проблем сучасного виборчого права визнається проблема голосування т.зв. дезорганізованої більшості, тобто людьми, які віддають свій голос, керуючись не намаганням обрати найбільш достойного кандидата, а популяристичними лозунгами, суб’єктивними вподобаннями, підкупам та іншими факторами. З цього приводу окремі фахівці відстоюють позицію не кількісного, коли вибори відбуваються за принципом “одна людина – один голос”, а т. зв. якісного представництва, від якого в свій час розвинуті країни відмовились як від недемократичного та станового. Пріоритет якісного перед кількісним показниками народного представництва можливо й має раціональне підґрунтя, проте не відповідає усталеним сьогодні уявленням щодо рівності та рівноправності громадян в їх правах та доступі до управління державними справами, а також рівної безпосередньої участі в здійсненні державної влади.

Необхідність вдосконалення виборчого законодавства для поліпшення демократичного представництва підкреслюється і в аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень, підготовленої експертом відділу політичних стратегій О.В. Токар-Остапенком. Зокрема в ній відзначається, що “представницькі функції Парламенту були поставлені під сумнів застосуванням на парламентських виборах 2012 р. змішаної виборчої системи. З одного боку, механізм взаємодії партій із виборцями було частково удосконалено шляхом персоніфікації виборчої системи (через запровадження мажоритарної складової



виборчої системи з голосуванням в одномандатних округах), за якою формувалася половина персонального складу Верховної Ради України. Це мало б покращити представництво (адже депутат-мажоритарник знає нагальні проблеми свого регіону, представляє його інтереси) та підвищити зацікавленість депутатів Верховної Ради у підтриманні зв'язків із своїми виборцями з метою забезпечення переобрання на новий строк у тому ж самому окрузі. З іншого боку, ще на етапі встановлення результатів виборів у одномандатних округах проявився основний недолік мажоритарної системи відносної більшості – проблема адекватного відображення волі виборців: вона не дала можливості врахувати інтереси багатьох виборців округу. За умов проведення голосування в один тур переможцями стали кандидати, які були обрані лише відносною більшістю виборців на момент голосування. Таким чином, інтереси регіону у Парламенті представляють ті кандидати, яких підтримали менше половини виборців округу” [4]. Слід відмітити, що станом на сьогодні такий різновид виборчої системи в законодавстві так і не був змінений.

Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) також рекомендує Україні “передбачити зміну системи виборів до Верховної Ради, наприклад, шляхом запровадження відкритих партійних списків, у яких виборці зможуть вказувати свої уподобання щодо конкретних кандидатів, включених до партійних списків, запропонованих політичними партіями (блоками), та шляхом поділу країни на різні виборчі округи” [5].

Отже попри різноманіття видів виборчих систем в країнах світу, найбільш прийнятною в парламентсько-президентських республіках вважається пропорційна виборча система у всіх її різновидах. Натомість, існуюча нині в Україні парламентська виборча система залишається не актуальною, з огляду на її невідповідність конституційним механізмам формування парламентської коаліції, уряду, інших органів державної влади. Остання, за влучною оцінкою заступника голови Центральної виборчої комісії А. Магери, навіть у 2014 році залишається не змішаною, подібно тій, що діє нині в Німеччині, й передбачає участь у поділі парламентських мандатів за пропорційною системою навіть тих партій, що не подолали 5% виборчий бар'єр, але отримали 3 і більше мандатів по мажоритарним округам, а по суті “паралельною” [6, с. 25], такою, що механічно поєднує в собі паралельно діючі типи і види виборчих систем, котрі не взаємодіють між собою. Подібний стан речей з генезисом вітчизняного виборчого законодавства залишається предметом традиційної критики таких поважних

міжнародних інституцій як Венеціанська комісія, ПАРЄ, ОБСЄ/БДПЛ, IFES etc. [7, с. 42].

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року з наст. змінами. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 25.03.2019).
2. Шаповал В. Про сутнісні характеристики народного представництва. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2011. № 2 (21). С. 45-47.
3. Погорілко В.Ф, Приходько Х.В. Філософсько-правовий аспект представницької функції парламенту. *Вісник Запорізького державного університету*. 2003. № 1. С. 39-44.
4. Проблемні аспекти реалізації представницької функції Верховної Ради України. Аналітична записка, підготовлена експертом відділу політичних стратегій О.В. Токар-Остапенком. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1498/> (дата звернення: 25.03.2019).
5. Функціонування демократичних інституцій в Україні : Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи від 19.04.2007 р. № 1549(2007). URL URL: [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994\\_760](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_760) (дата звернення: 25.03.2019).
6. Мажоритарная нота. *Корреспондент*. 2014. № 32 (622). С. 25.
7. Федоренко В., Малюга А. Шляхи і напрями удосконалення законодавства про вибори народних депутатів України: теоретико-методологічні та законодавчі аспекти (частина 1). *Історико-правовий часопис*. 2014. № 1 (3). С. 39-44.

К.К. Мальцева,  
студ. I курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри конституційного  
права та правосуддя А.В. Левенець

## **ПЕРЕДВИБОРНА АГІТАЦІЯ НА ВИБОРАХ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ**

Питання передвиборної агітації як особливої стадії виборчого процесу в Україні є особливо актуальними на даному етапі, оскільки 2019 рік є роком проведення чергових президентських і парламентських виборів. Значення та роль цієї стадії полягає перш за все в тому, що завдяки їй “стає можливим забезпечити достатній рівень конкурентності виборчої кампанії, надаючи громадянам можливість об’єктивно оцінити розстановку політичних сил та визначитись із власним кандидатом” [1, с. 62].

Правове регулювання передвиборної агітації як стадії процесу на виборах Президента України здійснюється Розділом VIII Закону України “Про вибори Президента України”. Так, відповідно до ст. 58 цього Закону “передвиборна агітація – це здійснення будь-якої діяльності з метою спонукання виборців голосувати за або не голосувати за певного кандидата на пост Президента України” [2, ст. 58].

Окрім нормативного закріплення, категорія “передвиборна агітація” знайшла своє відображення на теоретико-доктринальному рівні. Так, А.О. Малюков вказує, що у демократичних країнах передвиборна агітація виступає в якості головного законного засобу політичної боротьби в ході виборів, забезпечуючи вільні умови їх проведення, змагальність і гласність, дозволяє виборцям отримати необхідну для голосування інформацію про кандидатів і політичні партії. У тоталітарних і авторитарних державах передвиборна агітація відсутня взагалі або являє собою інструмент ідеологічного впливу на населення, за допомогою якого режим монополює культивує вихідні йому цінності і контролює суспільство, забезпечуючи тим самим своє постійне перебування при владі [3, с. 15]. Поспелова І.М. відзначає, що “передвиборна агітація як стадія виборчого процесу являє собою чітко обмежений темпоральними рамками агітаційного періоду інформаційно-правовий режим,

метою якого є спонукання голосувати за чи проти кандидатів чи політичної партії. Право на передвиборну агітацію не закріплено в Конституції України, але зміст цього права має конституційно-правовий характер, який ґрунтується на внутрішньо системних зв'язках такого права з конституційними інститутами вільних виборів, правом громадян брати участь в управлінні державними справами, принципом політичного і ідеологічного плюралізму, свободи слова тощо” [1, с. 64].

Передвиборна агітація може здійснюватися у будь-якій формі та будь-якими засобами, що не суперечать Конституції України та законам України. Закон передбачає наступні форми і засоби передвиборної агітації:

- 1) проведення зборів громадян, інших зустрічей з виборцями;
- 2) проведення мітингів, походів, демонстрацій, пікетів;
- 3) проведення публічних дебатів, дискусій, “круглих столів”, прес-конференцій стосовно положень передвиборних програм та політичної діяльності партій – суб’єктів виборчого процесу чи політичної діяльності кандидатів на пост Президента України;
- 4) оприлюднення в друкованих та аудіовізуальних (електронних) засобах масової інформації політичної реклами, виступів, інтерв’ю, нарисів, відеофільмів, аудіо- та відеокліпів, інших публікацій та повідомлень;
- 5) розповсюдження виборчих листівок, плакатів та інших друкованих агітаційних матеріалів чи друкованих видань, в яких розміщено матеріали передвиборної агітації;
- 6) розміщення друкованих агітаційних матеріалів чи політичної реклами на носіях зовнішньої реклами;
- 7) проведення концертів, вистав, спортивних змагань, демонстрації фільмів та телепередач чи інших публічних заходів за підтримки партії – суб’єкта виборчого процесу чи кандидата на пост Президента України, а також оприлюднення інформації про таку підтримку;
- 8) публічні заклики голосувати за або не голосувати за кандидата на пост Президента України або публічні оцінки діяльності кандидата на пост Президента України;
- 9) встановлення агітаційних наметів та ін [2, ст. 58].

Утверджено, що громадянам України дозволяється вільно і вголос проводити дискусії щодо передвиборних програм кандидатів, а саме: їх політичні, ділові та особисті якості, проголошувати певного за або проти певних кандидатів на зборах, мітингах, у пресі, на радіо і телебаченні. Кожен претендент може скористатися послугою від ЦВК, яка

забезпечує виробництво передвиборних плакатів кандидатів за кошти з Державного бюджету. Тим, хто претендує на пост Президента України, дозволяється безоплатне користування державними мас-медіа, час виступу у всіх однаковий на загальнодержавному рівні, а також у межах окремих регіонів. Вони мають право на безоплатне розміщення текстів своїх передвиборних програм обсягом до 12 тисяч друкованих знаків у газетах “Голос України” та “Урядовий кур’єр”. Контроль за дотриманням кандидатами, політичною партією, редакціями засобів масової інформації, інтернет-виданнями та їх співробітниками правил здійснюють відповідні виборчі комісії, а у випадках передбачених законодавством – Центральна виборча комісія. Правоохоронні та інші органи зобов’язані вживати заходів щодо припинення протиправної агітаційної діяльності. Відмова від участі в спільному агітаційному заході не тягне за собою збільшення обсягу безкоштовного ефірного часу, наданого зареєстрованому кандидату, який відмовився від участі в спільному агітаційному заході.

Законодавство також чітко визначає строки проведення передвиборної агітації на виборах Президента України: розпочинається кандидатом на пост Президента України наступного дня після дня його реєстрації Центральною Виборчою Комісією і закінчується о 24 годині останньої п’ятниці перед днем виборів. Перед повторним голосуванням передвиборна агітація так само розпочинається наступного дня після призначення повторного голосування ЦВК України і закінчується о 24-й годині останньої п’ятниці перед голосуванням. В інший період агітація законом заборонена [2, ст. 57].

Забороняється брати участь у передвиборній агітації особам, які не є громадянами України, а також органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, їх посадовим і службовим особам. Участь у передвиборній агітації забороняється також членам виборчих комісій під час виконання ними своїх службових обов’язків.

Ще одне важливе питання передвиборної агітації – її фінансування. Як відомо, фінансування передвиборної агітації проводиться за рахунок коштів Державного бюджету України, а також коштів виборчих фондів кандидатів на посаду Президента України. Проблема поповнення та формування виборчих фондів кандидатів залишається не вирішеною й досі, хоча слід відмітити, що порядок надходження коштів та їх використання знаходиться під контролем Національного агентства запобігання корупції. Також слід відмітити таку проблему, як передчасна агітація, яка окремими кандидатами на пост президента України розпочалась набагато раніше, ніж це передбачено законом (ще

влітку-восени 2018 року), і що найважливіше – в цей період жодні з агітаційних обмежень на кандидатів не розповсюджуються.

Таким чином, на нашу думку, однією з центральних стадій виборчого процесу на виборах Президента України і найбільш політизованою її частиною є передвиборча агітація. Вона будується на передвиборчій програмі, містить лозунги, обіцянки та здатна істотним чином впливати на думку виборців, що свідчить про важливість дотримання законодавчих вимог до її проведення. Саме цей період виборчого процесу є показовим щодо стану розвитку демократії в країні, демонструє відкритість та прозорість діючої влади, її визнання та застосування принципів верховенства права та законності.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Поспелова І.М. Поняття та особливості передвиборної агітації як стадії виборчого процесу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. № 9-2, том 1. С.61-64.

2. Про вибори Президента України: Закон України від 5 березня 1999 року з наст. змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-14#n713> (дата звернення: 29.03.2019 року).

3. Малюков А.А. Проблемы правового регулирования предвыборной агитации в Российской Федерации : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 “Конституционное право; муниципальное право” / А.А. Малюков. – М., 2004. – 18 с.

А.Г. Машин,  
студ. II курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: д.ю.н, професор, професор кафедри  
конституційного права та правосуддя О.В. Прісшкіна

## **ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В МІСЦЕВІЙ ВЛАДІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Децентралізація – це один з найважливіших процесів у формуванні України, як правової, демократичної держави. Децентралізація – це процес перерозподілу або диспергування функцій, повноважень, людей або речей від центрального управління.

Децентралізація влади включає, як політичну так і адміністративну сторони. Децентралізація може бути територіальною – переміщення влади від центрального міста на інші території, і може бути функціональною – шляхом передання повноважень на прийняття рішень з головного органу будь-якої галузі уряду до чиновників нижчих рівнів. Цей процес було названо “новим державним управлінням”, який був описаний як децентралізація, предметне управління, конкуренція урядової і місцевої координації [1].

Однією з основних проблем децентралізації є розподіл бюджету. До плюсів можна віднести наступне:

- можливість збереження макроекономічної стабільності регіонів та держави;
- забезпечення певного рівня інвестиційної активності;
- надання певного рівня суспільних послуг та раціональне використання бюджетних коштів;
- наближеність місцевих органів влади до населення та формування ефективних каналів комунікацій;
- посилення відповідальності органів місцевого самоврядування перед громадою;
- зростання горизонтальної та вертикальної бюджетної конкуренції;
- забезпечення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування в прийнятті рішень [2].

У будь-якому разі, реформа децентралізації бюджетів має свої відображення у законодавстві. Місцеві бюджети формуються згідно ч. 3 Закону України про місцеве самоврядування, а також у Бюджетному Кодексі України, норми в якому мали суттєву зміну з початку запровадження реформи децентралізації і ці зміни відбуваються і по цей день. Так, наприклад Бюджетний кодекс України з 2014 року змінювався більше 50 разів і в цьому процесі брали участь десятки спеціалістів державних та місцевих органів. Останній раз Бюджетний кодекс мав зміни у листопаді-грудні 2018 року, основною причиною такої кількості змін у законодавстві є децентралізація [3].

Що ж стосується реформування у сфері повноважень, то тут теж відбуваються зміни в усіх напрямках. Уряд визначив підтримку реформи децентралізації в Україні одним з пріоритетних завдань, що сприятиме розвитку місцевого самоуправління і економічного розвитку країни в цілому. Очікується, що 2019 рік стане ключовим у питанні формування базового рівня місцевого самоврядування: до кінця року більшість існуючих малочисельних місцевих рад можуть об'єднатися, а отже стати спроможними перебрати на себе більшість повноважень, належним чином використовувати ресурси і нести відповідальність за свої дії чи бездіяльність перед людьми та державою. Це створить стійке підґрунтя для наступних кроків реформи місцевого самоврядування, а також сприятиме прискоренню реформ у сфері охорони здоров'я, освіти, культури, соціальних послуг, енергоефективності та інших секторах.

23 січня 2019 року Кабінет Міністрів України ініціював перехід до нового етапу реформи децентралізації, який передбачає закріплення вже набутих успіхів і формуванні спроможних громад, зміну територіального устрою на рівні районів та громад, чітке розкладення повноважень та функцій контролю різних рівнів управління, а також розвиток форм місцевої демократії [4].

Основною проблемою децентралізації у сфері розподілу повноважень є спори, які виникають між територіальними громадами та державними органами на місцях. Ми можемо спостерігати, що у сфері розподілу повноважень наш законодавець ще не має чіткого та зрозумілого вирішення питань у низці сфер. На фоні цього виникають корупційні схеми, конфлікти між різними структурами та уповноваженими особами держави і громад. Таким чином, доки права та обов'язки державних та муніципальних органів не будуть розподілені остаточно і в повному обсязі, управління буде здійснюватися недостатньо ефективно усіма суб'єктами муніципально-правових відносин.



Аналізуючи усе вищевикладене, можна зробити висновок, що процес децентралізації – це однозначно позитивний процес, результати якого відображуються в усій системі влади. Децентралізація впливає на усі сфери життєдіяльності і стосується кожного громадянин, а деякі нормативно-правові акти, пов'язані з децентралізацією, функціонують і мають добрий вплив на державний і місцевий розвиток, з деякими ж ще трапляються юридичні колізії. Питання децентралізації не стоїть на місці, реформі потрібен час на те, щоб отримати реальні результати від діяльності усіх органів державної влади та місцевого самоврядування в повній мірі. Депутатам та комітетам необхідно надалі працювати з законодавством і не полишати проблему неурегульованих або недоурегульованих відносин, бо це веде до суттєвих порушень життєвих процесів і до дестабілізації на території усієї країни.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Бульбенюк С. Деконцентрація влади. *Політична енциклопедія*. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. с. 187.
2. Возняк Г.В. Переваги та ризики бюджетної децентралізації: теоретико-методологічні аспекти. *Проблеми економіки*. № 2. 2015.
3. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 року з наст. змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 30.03.2019).
4. Децентралізація: державний сайт України. URL: [decentralization.gov.ua](http://decentralization.gov.ua) (дата звернення: 30.03.2019).

О.В. Прієшкіна,  
д.ю.н., професор, професор кафедри конституційного  
права та правосуддя,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

## **МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ – ОСОБЛИВА ФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ**

Після проголошення незалежності України та прийняття чинної Конституції України розпочалися радикальні процеси демократизації суспільства і держави, складовою частиною яких є визнання та гарантування місцевого самоврядування в Україні, яке нині стало реалією суспільного життя.

На сучасному етапі розвитку України найбільш ефективно реформування системи державно-управлінських відносин можливо лише шляхом децентралізації.

Децентралізація (від латинського *de* – “заперечення”, *centralize* – “середній, центральний”) означає “знищення, скасування або ослаблення централізації і розширення прав низових органів управління” [1, с. 164].

Поняття “децентралізація державної влади” означає передачу або делегування державно-владних повноважень від центрального органу до місцевих органів влади. Саме тому проблема децентралізації державної влади є однією з найбільш важливих та найбільш складних, які породжують багато запитань та дискусій [2, с. 87].

Процес децентралізації публічної влади було задекларовано на законодавчому рівні ще на початку 90-х років ХХ століття з часу прийняття першого Закону про місцеве самоврядування від 7 грудня 1990 року, а у 2010–2013 роках відбулася централізація публічної влади, яка призвела до Революції Гідності, після якої розпочався процес переходу від декларації до реального впровадження децентралізації.

Незважаючи на те, що в першому читанні прийнята нова редакція Конституції України, в частині децентралізації схвалені нові закони “Про добровільне об’єднання територіальних громад”, “Про співробітництво територіальних громад”, “Про засади державної регіональної політики”, “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг”, “Про муніципальну

варту”, внесені зміни до Бюджетного та Податкового кодексів України щодо фінансової децентралізації, а також розпочалося об’єднання територіальних громад, – залишаються чимало проблем децентралізації публічної влади.

Проблеми децентралізації та деконцентрації, проблеми взаємодії місцевого самоврядування і місцевих державних адміністрацій, проблеми делегування повноважень знайшли своє відображення у наукових працях таких вчених-правознавців, як: О. Прієшкіна [3], В. Борденюк [4], Ж. Ведель [5], В. Авер’янов [6].

Серед основних проблем децентралізації публічної влади слід виділити наступні:

- незавершеність конституційного процесу щодо децентралізації;
- проблеми законодавчого забезпечення процесу децентралізації;
- проблеми адміністративно-територіального устрою у зв’язку з об’єднанням територіальних громад;
- незавершеність фінансової децентралізації;
- місцеві, локально-регіональні проблеми децентралізації, зокрема особливості трансформації місцевого самоврядування.

Водночас слід відзначити, що важливість та необхідність децентралізації як складової нової регіональної політики в Україні визначені в основних чинних документах – Стратегії сталого розвитку “Україна – 2020” [7], Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [8], Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [9], у якій серед основних завдань діяльності Кабінет Міністрів України визначив децентралізацію як одну з найважливіших реформ.

Для правового забезпечення децентралізації державної влади та розширення прав місцевого самоврядування необхідно перш за все прийняти Закони України “Про місцеве самоврядування в Україні” та “Про місцеві державні адміністрації”, які мають бути одночасно розроблені та паралельно розглянуті Верховною Радою України і прийняті пакетом, а також ряд законів, в тому числі зміни до Конституції України щодо децентралізації влади, Законів України “Про адміністративно-територіальний устрій”, “Про комунальну власність”, “Про місцеві податки та збори”, “Про місцеві вибори” тощо.

Вважаємо, що для вирішення колізійних ситуацій в Законі України “Про місцеве самоврядування в Україні” та в Законі України “Про місцеві державні адміністрації” передбачити положення, згідно з якими всі законодавчі колізії компетенцій між місцевими державними ад-

міністраціями та органами місцевого самоврядування повинні тлумачитися на користь місцевого самоврядування [10, с. 88].

Варто відмітити, що згідно законопроекту “Про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади” ст. 132 Конституції України планується надати нового змісту: “Адміністративно-територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної влади, повсюдності та спроможності місцевого самоврядування, сталого розвитку адміністративно-територіальних одиниць, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій [11].

Розширення рівня місцевого самоврядування в Україні до європейських стандартів приведе до демократизації нашого суспільства, залучення мільйонів громадян до управління державою та регіонами взагалі, прискорення адміністративно-територіальної реформи та виходу України із затяжної економічної кризи.

Саме реформа децентралізації передбачає збільшення кількості загальнодержавних податків та зборів, а також ту їх частину, яка залишається безпосередньо на місцевому рівні. Розмежування повноважень у системі органів місцевого самоврядування та їх виконавчих органів різних рівнів здійснюється за принципом субсидіарності, згідно з яким всі завдання повинні вирішуватися на найнижчому або віддаленому від центра рівні, де їх вирішення являється ефективним.

Разом з тим, децентралізація не означає послаблення центральної влади в таких питаннях, як оборона, національна безпека, верховенство права, дотримання прав і свобод людини. Саме тому для нагляду за додержанням Конституції і законів України органами місцевого самоврядування пропонується запровадити інститут префектів. Місцеві державні адміністрації будуть ліквідовані, а на їх місці з’являться префекти. Виписані для них повноваження передбачають контроль та нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування з огляду на дотримання Конституції та законів України. Законопроектом передбачено, що префекта призначає на посаду та звільняє з посади за поданням Кабінету Міністрів України Президент України.

Слід зауважити, що важливою умовою проведення муніципальної реформи та децентралізації являється закріплення гарантій щодо матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування. З 1 січня 2015 року вступили в дію зміни до Податкового та Бюджетного кодексів, які уже розширили фінансові можливості місцевого самоврядування, а в перспективі дозволяють зробити економічно самодостатніми та спроможними нові об’єднані територіальні громади.

Таким чином, можна зробити висновок, що децентралізація виступає однією з форм розвитку демократії, що дозволяє розширити місцеве самоврядування, активізувати населення на вирішення власних проблем та інтересів, звужити сферу впливу держави на суспільство, а одним із головних завдань є подальше роздержавлення органів місцевого самоврядування і децентралізація системи державної виконавчої влади.

Місьцеве самоврядування – це особлива форма децентралізованого управління держави, яка являє собою спроможність і можливість місцевого населення вирішувати питання, які пов'язані з власною життєдіяльністю, та не зачіпають компетенцію державних органів, а на сучасному етапі відносини органів місцевого самоврядування з органами державної влади повинні будуватися на принципах взаємовигідного партнерства та взаємної відповідальності.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Большая экономическая энциклопедия / под ред. А.Н. Азри-мьяна. М.: Ин-т новой экономики, 1999. С. 179.
2. Прієшкіна О.В. Децентралізація державної влади та розширення прав місцевого самоврядування. *Право України*, 2006. №11. С. 87.
3. Там само.
4. Борденюк В. Децентралізація державної влади і місцеве самоврядування: поняття, суть та форми. *Право України*, 2005. №1. С. 21-25.
5. Ведель Ж. Административное право Франции. Москва: Прогресс, 1973. 512 с.
6. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. Факт, 2003. 384 с.
7. Про стратегію сталого розвитку “Україна – 2020”: Указ Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
8. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 року №385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-p>.
9. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 року № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p>.

9. Прієшкіна О.В. Децентралізація державної влади та розширення прав місцевого самоврядування. *Право України*, 2006. №11. С. 87.

10. Про внесення змін до Конституції України: проект Закону (щодо децентралізації влади) від 01 липня 2015 року №2217а. URL: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=55812](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812)

А.Д. Черніков,  
студ. II курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: д.ю.н., професор, професор кафедри  
конституційного права та правосуддя О.В. Прісшкіна

## **ПОЗАБЮДЖЕТНІ, ЦІЛЬОВІ В ТОМУ ЧИСЛІ ВАЛЮТНІ КОШТИ – НОВИЙ ІНСТИТУТ МУНІЦИПАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ**

В наш час Україна знаходиться в стані динаміки, а саме розвитку. І найголовніший курс, це – побудова демократичної держави, яка зможе захищати інтереси своїх громадян. Для цього 21 травня 1997 року був прийнятий Закон України “Про місцеве самоврядування”[1].

Місцеве самоврядування – право та реальна здатність населення вирішувати самостійно та під відповідальність органів місцевого самоврядування в обличчі компетентних органів усі питання місцевого, локально-регіонального значення.

Відповідно до ст. 1 Конституції України: “Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава” [2]. З цього можна зрозуміти, що місцеве самоврядування – найдемократичніший інститут, оскільки тут існують елементи народовладдя, тобто, місцеве самоврядування можна називати “четвертою гілкою влади”, оскільки це автономна, структурована система органів які в свою чергу не входять в систему органів державної влади. А як відомо – жодний орган влади не може існувати та функціонувати без коштів та належного фінансування.

Матеріальна-фінансова база – це необхідна умова для подальшої реалізації всіх принципів місцевого самоврядування. Тому, що саме фінансові можливості є найголовнішим фактором самостійності, якщо органи місцевого самоврядування будуть залишатися в фінансовій залежності, то не можна буде говорити про їх самостійність.

Одним, із найбільш непрозорих інститутів місцевого самоврядування є позабюджетні фонди. Вони найчастіше знаходяться на спеціальних рахунках, як правило, в недержавних банках та використовуються для конкретних цілей. Джерелами формування таких фондів є: зекономлені кошти місцевими радами, добровільні внески і пожертву-

вання громадян, доходи від розпродажу майна ліквідованих підприємств місцевого господарства, що належать до комунальної власності, орендна плата за землю, штрафи.

На жаль, можна бачити дуже багато проблем та юридичних колізій в цих фондах. Саме правова база цих фондів дає змогу для існування багатьох корупційних схем, таких як: направлення коштів в позабюджетні рахунки, коли вони повинні були потрапити в бюджетні. Такі дії мають місце тому, що нагляд за позабюджетними коштами дуже слабкий як юридично, так і фактично.

Якщо звернутися до Бюджетного кодексу України 2010 року з наступними змінами, а саме, ч. 9 ст. 13, можна зрозуміти, що в Україні не допускається створення позабюджетних фондів, але, про зворотну силу в Бюджетному кодексі України нічого не сказано. Саме тому, позабюджетні фонди продовжують своє існування. Деякі з них змінили назву на місцеві та існують зі специфічним статусом.

В ході діяльності органів прокуратури, а саме, наглядом за відповідністю законодавчим вимогам щодо використання коштів позабюджетних фондів, вони зустрічалися з такими порушеннями, як: протиправне кредитування суб'єктів господарської та підприємницької діяльності; розміщення коштів фондів на депозитних рахунках комерційних банків з метою отримання прибутку; витрачання коштів фондів на бюджетні цілі відповідних рад; неперерахування або несвоєчасне перерахування коштів фондів до місцевих бюджетів; утримання за рахунок коштів фондів працівників виконавчих органів місцевих рад та матеріально-технічне забезпечення цих органів; відсутність фінансування програм, передбачених відповідними законами на виконання завдань і досягнення мети діяльності фонду; розпорядження коштами цих фондів головами місцевих рад та їх виконавчих комітетів; відсутність окремого обліку коштів, що надходять до кожного з цільових фондів, в рамках єдиного позабюджетного фонду місцевої ради.

Щодо валютних фондів, потрібно звернутися до історії, а саме до законодавства колишнього СРСР. Тоді, місцеві органи влади не мали власні валютні фонди. Вже тільки в 1990 році місцеві ради змогли мати власні валютні фонди, а джерелами були: доходи від власної зовнішньоекономічної діяльності та інші не заборонені законодавством джерела. Ці кошти знаходились в установах банків, витрачалися за рішенням відповідної місцевої ради і не підлягали вилученню.

В 1993 році Декрет Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" від 19 лютого 1993 № 15-93 майже ліквідував ці фонди, оскільки він відмінив порядок



надходжень коштів від податку на валютну виручку, а також скасовувався підхід до їх формування за рахунок відрахувань за стабільними довгостроковими нормативами від виручки в іноземній валюті, отриманої суб'єктами господарювання. Верховна Рада України дозволила місцевим радам формувати валютні фонди через купівлю іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України. Через постійний дефіцит валюти на міжбанківському валютному ринку, місцеве самоврядування припинило практику формування власних валютних фондів.

Отже, з усього вищесказаного, можна зробити висновок, що існує дуже багато протиріч в діяльності місцевих позабюджетних фондів. На наш погляд, такий інститут як позабюджетні фонди, повинен існувати. Законодавцю потрібно розробити дуже багато законопроектів та прийняти їх, щоб ці позабюджетні, цільові в тому числі валютні фонди змогли правильно функціонувати. Тому, ми пропонуємо:

- прийняти Закон України “Про позабюджетні, цільові в тому числі валютні кошти”;
- вести чіткий фінансовий контроль діяльності місцевих рад в сфері регулювання цього нового інституту муніципального права України;
- здійснювати перевірку доцільності використання коштів місцевих фондів, що перебувають на спеціальних рахунках.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України станом на 17 верес. 2018 р.: (ОФІЦ. ТЕКСТ). К.: Паливода А.В., 2018. 120 с. (Закони України).
2. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 верес. 2017 р. (ОФІЦ. ТЕКСТ). К.: ПАЛИВОДА А.В., 2017. 76 с. (Закони України).

## **Секція II. Права людини в Україні та в зарубіжних країнах, механізми їх забезпечення, реалізації та захисту**

**Ю.В. Кириченко,**  
доктор юридичних наук, доцент,  
професор кафедри політології та права,  
Запорізький національний технічний університет

**Є.А. Петрухно,**  
студент гуманітарного факультету,  
Запорізький національний технічний університет

### **КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ЄВРОПИ**

Право на проведення мирних, без зброї зборів, мітингів, походів і демонстрацій, яке закріплене в ст. 39 Конституції України, є одним із ключових умов функціонування демократичного режиму та відіграє важливу роль у формуванні політичної волі громадянського суспільства. Посилення громадської свідомості та відповідальності за долю держави породжує прагнення людей реально (через різноманітні акції протесту) брати участь у вирішенні актуальних політичних проблем, які стосуються загальнодержавних інтересів.

Зростання за останні роки динаміки протестних настроїв та активності громадян, невідповідність чинної конституційної норми європейським стандартам, відсутність форм реалізації цього права у національному законодавстві України, її євроінтеграційне прагнення, свідчить про актуальність обраної проблематики та зумовлює необхідність її подальшої наукової розробки.

Ретельний порівняльно-правовий аналіз ч. 1 ст. 39 Конституції України та п. 1 ст. 20 Загальної декларації прав людини (1948 р.) і п. 1 ст. 11 (1) Конвенції про захист прав людини та основних свобод (1950 р.) свідчить про те, що положення Конституції України істотно

відрізняється від близьких за формулюваннями положень Загальної декларації та Конвенції.

По-перше, в Загальній декларації та Конвенції в одній статті об'єднанні “право на свободу мирних зібрань” і “право на свободу об'єднання”, а в Конституції України ці права розведені по різних статтях (ст. 36 та ст. 39), що на думку О.Ф. Фрицького “є традиційним з позиції конституційного права. Роз'єднання відповідних прав у Конституції дає змогу детальніше регламентувати їх” [1, с. 189-190]. Таким же правовим шляхом пішли і законодавці більшості держав континентальної Європи. Так, у 33 із 40 конституцій європейських держав вказане право в різних формах та обсязі закріплено в самостійній статті. До речі, найбільш детальніше це положення вписано в ст. 34 Конституції Туреччини, а в Норвегії та Франції це право на конституційному рівні не знайшло свого втілення.

По-друге, особливістю чинної норми ст. 39 є те, що вона адресована лише громадян України і тим самим дещо відрізняється від положень, закріплених у міжнародно-правових актах з прав людини, в яких йдеться про “кожну людину”, та конституційної практики багатьох європейських держав. Тобто Конституція України обмежує право на свободу мирних зібрань для іноземців та осіб без громадянства.

Проведений всебічний аналіз змісту аналогічних норм держав континентальної Європи засвідчив, що співвідношення між конкретними правами людини і правами громадянина сформульовані неоднаково. Тому нерідко право, що аналізується, за змістом однієї конституції може бути віднесено до прав людини, а за змістом іншої – до прав громадянина. Так, у конституціях Азербайджану, Боснії і Герцеговини, Вірменії, Польщі, Туреччини, Фінляндії суб'єктом цього права визначена людина, яка в більшості текстів позначена безособовим терміном “кожен”, в Австрії, Болгарії, Данії, Іспанії, Італії, Литви, Македонії, Португалії, Сербії, Угорщині, Хорватії, Швеції – “громадянин”, у Грузії – “усі”, в Естонії – “усі люди”, а в Сан-Марино – “за усіма”, у Бельгії, Греції, Люксембурзі, Монако та Німеччині – сформульовані як права осіб, що належать до політичної нації (“бельгійці”, “греки”, “люксембуржці”, “монегаски”, “усі німці”).

У зв'язку з зазначеним та враховуючи, що не кожна людина є громадянином конкретної держави і тому не наділена політичною правосуб'єктністю, вважаємо за доцільне в ч. 1 ст. 39 Конституції України вжити замість терміну “громадянин” термін “кожен”, що на нашу думку, буде більш відповідати міжнародно-правовим стандартам.

По-третє, в ч. 1 ст. 39 Конституції України та відповідних положень Загальної декларації і Конвенції закріплено мирний характер зібрань. При цьому В.М. Косович зауважує, що введення у текст конституційної норми напівоціночного терміну “мирно” є необґрунтованим, оскільки в умовах загострення політичної ситуації у нашій державі розуміння його змісту в опозиції та владі суттєво різне [2, с. 175]. Але з таким висновком погодитись важко, тому що пряме запозичення цього терміну з міжнародних документів є позитивним явищем, що засвідчує спрямованість України на сприйняття та реалізацію міжнародних стандартів у відповідній сфері. У зв’язку з цим, ми вважаємо, що законодавець застосовуючи термін “мирно” вірно посилив його терміном “без зброї”, який більш актуально і юридично точно формулює поняття “мирні зібрання”. Таким же правовим шляхом пішла і конституційна практика більшості європейських держав. Наприклад, у відповідних нормах конституцій Андорри, Боснії і Герцеговини, Латвії, Македонії, Польщі, Словенії, Угорщини, Хорватії, Чехії і Чорногорії закріплено лише термін “мирно”, у конституціях Грузії і Данії – лише термін “без зброї”, а в конституціях Азербайджану, Албанії, Бельгії, Болгарії, Вірменії, Греції, Іспанії, Італії, Литви, Люксембургу, Молдови, Монако, Німеччини, Португалії, Румунії та Туреччини – разом терміни “мирно” та “без зброї”.

По-четверте, за своїм юридичним змістом право на мирні зібрання надає громадянам проводити різноманітні акції протесту, які здійснюються у формі “збори, мітинги, походи і демонстрації” [3]. До речі, в конституціях Греції, Люксембургу, Македонії, Монако, Німеччини, Словаччини, Туреччини, Чехії та Чорногорії відсутні посилання на будь-яку форму протесту, а в конституціях Албанії, Боснії і Герцеговини, Вірменії, Данії, Естонії, Італії, Ліхтенштейна, Польщі, Сан-Марино, Словенії, Угорщини та Швейцарії закріплена лише одна форма – “збори”.

У той же час сучасні форми масових акцій є достатньо різноманітними, крім зазначених існують ще маніфестації, пікети, голодування, наметові містечка, контр-демонстрації тощо. Але при цьому слід мати на увазі, що термін “маніфестація”, який використовується у законодавстві деяких зарубіжних країн, вживається в кількох значеннях: 1) як синонім термінів “демонстрація” і “хода”; 2) як узагальнюючий термін для будь-яких виступів під відкритим небом” [4, с. 169].

Враховуючи, що виникнення нових форм проведення мирних акцій протесту навряд чи зупиниться, а також те, що правове регулювання зазначених форм неоднакове та має свої особливості, ми пропонуємо перелік форм подібних акцій, а саме “збори, мітинги, походи і демон-

страції” вилучити із тексту ч. 1 ст. 39 Конституції України, а замість цього закріпити узагальнюючий термін “зібрання”. І тим самим зберегти смисловий та семантичний характер, який закріплений в п. 1 ст. 11 (1) Конвенції про захист прав людини та основних свобод [5, с. 78]. Такий підхід застосовано законодавцем Литви, який в ч. 1 ст. 36 своєї Конституції закріпив положення, відповідно до якого “не можна забороняти або перешкоджати громадянам збиратися мирно без зброї на мирні зібрання” [6, с. 560], а також Конституційний Суд України в своєму рішенні у справі щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання [7].

Отже, підсумовуючи викладене, слід зазначити, що питання, пов’язане з проблематикою права на свободу мирних зібрань має актуальне значення, і тому належне його конституційне врегулювання допоможе забезпечити відповідну практику та наповнити її демократичним змістом. Усе це зумовлює нагальну потребу теоретичного переосмислення змісту права, закріпленого в ст. 39 Конституції України.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Фрицький О.Ф. Конституційне право України: Підруч. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 536 с.
2. Косович В. Техніко-юридичні недоліки нормативно-правових актів України : основні різновиди. *Право України*. 2014. №8. С. 169–177.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.
4. Конституційне право України. Повний курс: Навч. посіб. / О.В. Совгиря, Н.Г. Шукліна. 2-ге вид., переробл. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 544 с.
5. Права людини: міжнародні договори Організації Об’єднаних Націй та Ради Європи / Упоряд. В. Павлик, В. Тесленко. Київ: Факт, 2001. 152 с.
6. Конституции стран СНГ и Балтии: Учебн. пособ. / Сост. Г.Н. Андреева. Москва: Юристъ, 1999. 640 с.
7. Рішення Конституційного Суду України від 19 квітня 2001 р. №4-рп/2001 (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання). *Вісник Конституційного Суду України*. 2001. № 2. С. 25–27.

Л.О. Корчевна,  
доктор юридичних наук, професор,  
завідуюча кафедрою конституційного права та правосуддя,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

## **СВОБОДА ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВА ПРИРОДНОГО ПРАВА**

Теорія природного права базується на концепції невід’ємних прав і свобод людини, які повинні гарантуватись і забезпечуватись незалежно від волі державної влади в певний історичний період. Відповідно до цієї концепції, стан свободи особистості не надається будь-якою публічною владою, а належить їй з народження. В історії філософсько-правової думки, мабуть, немає такого періоду, коли учені не намагалися б відповісти на питання, що таке свобода. Справедливо зауважив Монтеск’є у своїй роботі “Про дух законів”: “Немає слова, яке отримало б стільки різноманітних значень і мало б настільки різний вплив на людей, як слово “свобода” [1, с. 154].

Отже, основу теорії природного права становлять “права і свободи” людини як певні можливості діяти на власний розсуд, без будь-яких заборон і перешкод. Проте враховуючи, що “людина є невід’ємною частиною соціуму, говорити виключно про її особисту свободу поза зв’язком з суспільством неможливо. Адже, як відомо, особиста свобода конкретного індивідуума обмежена правами іншого. Регулятором суспільних відносин, зокрема регулятором меж соціальної свободи, є право. Свобода не може бути реальною, якщо вона не має правової форми і не втілюється в життя через механізми правового регулювання (суб’єктивні права і юридичні обов’язки, дозволи, заборони, зобов’язання, правові стимули, правові обмеження)” [2, с. 455].

Для теорії природного права характерний поділ на додержавний (природний) і державний (цивільний) стан суспільства. Томас Гоббс вважав, що в будь-якому з цих станів існують фундаментальні природні закони. Один з таких законів свідчить, що “...в разі згоди на те інших людей має... задовольнятися таким ступенем свободи по відношенню до інших людей, яку вона допускає інших людей по відношенню до себе” [3, с. 117].

Так само право зі свободою пов’язували І. Кант і Г. Гегель. Методологічним ключем до усвідомлення свободи та її співвідношення з

мораллю, правом, державою для них було вчення про емпіричний і інтелігібельний (від лат. *intelligibilis* – пізнаваний, мислимий, той, що пізнається лише розумом) характер людини. Людина, як емпіричний характер, перебуває в залежності не тільки від певних умов місця і часу, але і від певних причин (природна каузальність), тож емпіричний характер людини таким самим чином зумовлений загальними зв'язками світу явищ, як і будь-який предмет нашого емпіричного знання. Людина, як інтелігібельний характер, вільна від умов часу і простору та причинних залежностей. Така незалежність від природного закону причинності й зумовленість до дії суто зсередини себе, зі свого розуму і волі, називається інтелігібельною свободою. Тож, людина є винятком з основного природного закону, згідно з яким будь-яке явище зумовлюється певною причиною. Вона здатна розпочати новий ланцюг явищ, найглибшим джерелом яких є розумно-вольова субстанція людини.

Отже, за Кантом, свобода не існує, якщо мати на увазі лише емпіричний характер людини. Свободу ми маємо тоді, коли вчинки визначаються інтелігібельним характером людини. У метафізиці особистість постає безпричинною субстанцією. У розумі й волі людини вбачають первинні, доконечні причини, які не висновуються вже з інших причин, а відтак, особистість відповідальна за прийняті нею рішення і вчинки, бо вона зі своїм волінням є першопричиною. Метафізичне поняття свободи, таким чином, звеличує нашу особистість і перетворює її на безмежну основну субстанцію. Завдяки цьому поняттю людській особистості приписується першопричинність і самовизначеність.

Зі сказаного випливає, що проблема свободи для метафізичних мислителів укорінена в почутті обов'язку і відповідальності. Чи в змозі зробити те, що я зробити мушу, – до цього зводиться питання! Я відчув природний каузально-закономірний внутрішній примус, під впливом якого необхідним і неминучим чином формується моя здатність уявляти, воліти, почувати, і в мені міститься свідомість воління, відповідно до якого я мушу мислити, бажати, почувати. У яких відносинах перебувають цей примус і це воління? У який спосіб їх можна поєднати і який смисл має їх сукупна наявність? [4, с. 111-119]. Шукаючи відповіді на ці запитання, Кант доходить висновку, що поняття про свободу як автономію є поняття про моральний ідеал і моральну норму (закон), а відтак, кантівське поняття свободи стає етичним. Свобода (безпричинність) є наслідком дії морального закону, категоричного імперативу. Людина не мусить залишатися тим, чим вона є від емпіричної природи. Людським в людині є розум, а відтак, свобода і відповідальність. Свобода, як і розум, дається людині від

природи. Свобода – це постулат. У своїй свободі людина є причиною самої себе [4, с. 60, 67, 386-387].

Так само обмеження свободи внутрішніми ідеалами та переконаннями відзначав і Г. Гегель: “Коли говорять, що свобода взагалі в тому, щоб робити усе, що завгодно, то подібне уявлення свідчить про повну відсутність культури думки, в якій немає і натяку на розуміння того, що є самі в собі і для себе вільна воля, право, мораль і т.д. ... Звично людина вважає, що вона вільна, коли їй дозволено діяти за своїм бажанням, довільно, однак саме в довільному бажанні полягає причина її несвободи. Якщо я хочу розумного, то і дію... відповідно до поняття морального взагалі; у моральному вчинку я затверджую значимість не самого себе, а сутності... Якщо при розгляді довільного бажання зупинитися на тому, що людина може хотіти того чи іншого, то це, справді, є її свобода; однак якщо добре пам’ятати, що *зміст вже даний*, то людина визначається ним і саме в цьому аспекті вже не вільна” [5, с. 80-81].

Таким чином, важливим аспектом свободи як першооснови права є мораль та етика, які обмежують свободу. Слід зауважити, що західне розуміння моралі характеризується неабиякою специфікою. Ця специфіка, у свою чергу, зумовлює й особливе, незвичне для нас, осмислення права.

Термін “етика”, як наука про мораль, вживається для позначення особливої сфери дослідження – “практичної філософії”. Якщо у “теоретичній філософії” ми висуваємо перед собою завдання виявити підстави того, що відбувається, то в “практичній філософії” розглядаємо закони того, що мусить бути. Тож головне питання етики: що ми мусимо робити? Етика виховує в людині покликання завершувати світ за допомогою надбудови до сфери існуючої емпірії того, що мусить бути. Вона осмислює речі в їх цілісності й доконечності. Це і є неабиякою і незвичною для нас специфікою західного розуміння моралі, або етики. На цій підставі вчення про мораль споконвіку називають нормативним вченням про обов’язки, без яких свобода не може існувати.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Монтескьє Ш. Избранные сочинения; под ред. М.П. Баскина. М.: Изд-во политической литературы, 1955. 799 с.
2. Щадило О. І. Філософсько-правове розуміння свободи людини. *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository*. URL: [http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/34772/1/71\\_454-459.pdf](http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/34772/1/71_454-459.pdf) (дата звернення: 30.03.2019).



- 
3. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / Т. Гоббс; пер. з англ. Ростислава Димерця [та ін.]. К.: Дух і літера, 2000. 598 с.
  4. Кант І. Метафізика нравов в двух частях. Ч. 1. Метафизические начала учения о праве. СПб., 1995. 528 с.
  5. Гегель Г. Философия права / Пер. с нем. М.: Мысль, 1990. 524 с.

**З.В. Кузнєцова,  
к.ю.н., доцент, доцент кафедри конституційного права  
та правосуддя,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова**

## **СУЧАСНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ЮРИДИЧНУ ПРИРОДУ ВИБОРЧОГО ПРАВА**

Поняття “вибори” в Україні має дещо інший зміст, ніж в інших країнах. З однієї сторони, він значно вужчий, оскільки пов’язаний тільки з формуванням представництва в державних структурах та органах місцевого самоврядування. Наприклад, дане поняття на Заході асоціюється з будь-яким виборним на репрезентативній основі, починаючи з комунальних, корпоративних виборів і закінчуючи формуванням владних структур.

З іншої сторони, вибори в Україні несуть значне ідеологічне навантаження, використовуються для пропаганди існуючого політичного устрою, лідерів держави, демонстрації успіхів, частіше ілюзорних. Особливо яскравою ілюстрацією цього були вибори в радянський період розвитку української державності.

Сьогодні, коли виборчий процес в Україні прийняв інші, реальні підходи формування представницьких органів шляхом безпосереднього волевиявлення, можна констатувати, що відношення до виборів змінилось. Вибори являються важливим інститутом держави, торкаються інтересів фактично усіх громадян України, яким виповнилось 18 років і наділених активним виборчим правом. Від виборів багато в чому залежить, як будуть функціонувати представницькі органи держави і виконувати обов’язки посадові особи, обрані на основі волевиявлення громадян.

Що стосується поняття “виборче право”, то, як відмічають багато дослідників, воно представляє собою сукупність правових норм, які регулюють відносини, пов’язані з правом громадян обирати і бути обраними в представницькі органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також регулюють відносини в процесі здійснення цього права. Тому термін “виборче право” вживається у двох основних значеннях: як об’єктивне право і як суб’єктивне право. Як об’єктивне право “виборче право” – це система конституційно-правових норм, які регулюють виборчі відносини, пов’язані з організацією і проведенням

виборів. Виборче право в цьому значенні є одним з основних інститутів конституційного права України. Як суб'єктивне право “виборче право” означає можливість громадян України брати участь у формуванні органів державної влади і органів місцевого самоврядування та обратитися до них.

Разом з тим варто відмітити, що питання юридичної природи виборчого права являються, з поміж іншого, найбільш невивченими в сучасній дослідницькій літературі. До цієї проблеми в 19-му на початку 20-го століття звертались такі відомі конституціоналісти, як Леон Дюгі, Олександр Дайсі, Георг Еллінек, Б.Н. Чичерін, В.М. Гессен та інші. Вони стверджували, що юридична природа виборчого права базується на природньо-правовій основі та розглядали виборчі права як права громадян по відношенню до держави[1, с. 78].

Особливу увагу цій проблемі приділяв вчений-правознавець М.І. Лазаревський. Однак, в праці “Конституційне право” [2], зробивши цікавий аналіз, він так і не дійшов кінцевого висновку про сутність юридичного розуміння виборчого права: має воно природньо-правове походження чи позитивно-правове, участь у виборах – це суб'єктивне право громадянина чи покладений на нього державою юридичний обов'язок?

З появою вимог загального виборчого права виникає новий підхід до аналізу юридичної природи виборчого права, сутність якої в тому, що кожен виборець має право на активну участь в політичному житті країни. З цієї точки зору виборчі права являються, ніби, природженим правом людини та громадянина. Але ці проблеми надовго зникли з поля зору вчених, як і загалом аналіз виборчого права, в силу відомих змін в державному устрої країни на початку 20-го століття. І це природньо, оскільки в радянський період питання юридичної природи виборчого права, як такі, не ставились, і взагалі вивчення цієї проблеми не стимулювалось державою тому, що виводило дослідників на питання про права і свободи людини і громадянина в радянському суспільстві.

Незважаючи на те, що в радянський період фундаментальних праць з виборчого права, в тому числі його юридичної природи, так і не з'явилось, цією проблемою цікавились такі вчені, як: М.А. Рейснер, А.І. Кім, В.В. Маклаков, В.В. Альхіменко та інші.

В наш час окремі питання виборчого права, його юридичної природи досліджувались в роботах В.Ф. Погорілка, М.І. Ставнійчук, Ю.Б. Ключковського, О.М. Стаднік та інших. Автори стверджують, що в демократичних державах проведення виборів направлено на функ-

ціональну діяльність управління суспільством і державою на основі повноважень, якими наділений конкретний представницький орган. А, отже, предметом виборчого права являються суспільні відносини, які виникають у сфері організації і проведення виборів в органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Деякі дослідники вважають, що підхід до визначення природи виборчого права залишається повністю позитивістським, абсолютно ігноруючи природньо-правові основи природи виборчого права [3, с. 21]. Згідно цієї теорії участь у виборах є здійсненням відповідної посади, служби, суспільної функції, законом покладеної на ту чи іншу особу. Більше того, право на практиці перетворювалось в “почесний” обов’язок, хоч ніде в офіційних нормативно-правових актах такий обов’язок не закріплювався.

Між тим, необхідно зазначити, що виборче право належить до категорії політико-правових явищ, які існують в суміжній сфері публічної політики і публічного права. У зв’язку з цим звертаємо увагу на пріоритетність політико-правового підходу до аналізу юридичної природи виборчого права.

Вважаємо, що політико-правовий підхід, який в силу сучасних явищ, таких як: ротація влади та її наступництво, політична свобода людини, зміст політичної правосуб’єктності відноситься до категорії публічного політичного права. Вибори розглядаються як політична цінність, політичне волевиявлення громадян, а фундаментальні засади виборчого процесу відображають демократичну природу виборів як політичного інституту народовладдя. В демократичних державах через вибори формуються органи державної влади та органи місцевого самоврядування для функціональної діяльності по управлінню суспільством і державою на підставі повноважень, якими наділений законом конкретний представницький орган.

Звісно така ситуація виникла не одразу. Вважається, що в процесі виборів все-таки формуються не політично владні структури, делегуються депутатам не владні політичні повноваження, а право працювати в системі управління державою, в системі місцевого самоврядування. В такому випадку першість отримують функціональні характеристики конкретного органу, а не його владна, а тим більше політична складова. Саме в такому підході запорука юридизації відносин, які характеризують предмет виборчого права.

Таким чином, аналіз еволюції природи виборчого права від позитивістської до політико-правової дає підстави стверджувати, що в процесі реалізації виборчого права поєднується як здійснення природнього

права так і виконання суспільного обов'язку. Разом з тим вважаємо, що позитивістський підхід принижує роль людини і утверджує примат держави над людиною. І, навпаки, природньо-правова природа виборчого права проявляється в можливості здійснювати владу народом країни не тому, що він наділений цією владою юридичним законом, а тому, що це його природній стан і невід'ємне право.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Белоновский В.Н. Электоральное право Российской Федерации. М.: РГГУ, 2010. 1070 с.
2. Лазаревський М.І. Конституційне право. М., 1911. Ч.3. Отд. 1: Виборче право. Гл. 1. С. 257-262
3. Представницька демократія і електорально-правова культура / Заг. ред. і введ. Ю.А. Веденєєва, В.В. Смірнова. М., 1997. – 224 с.

А.В. Капустін,  
аспірант кафедри міжнародного та європейського права,  
Національний університет “Одеська юридична академія”

## **МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ КОМІСІЙ З ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА**

Імплементация міжнародного гуманітарного права – це загальний обов’язок держави, який витикає як з універсальних норм міжнародного права, перш за все положень Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., так й відповідних положень Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. і Додаткових протоколах до них від 8 червня 1977 р. та від 8 грудня 2005 р., та інших міжнародних договорів з цих питань.

В основному, нормативно-правові та організаційно-правові форми імплементації положень Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. з Додатковими протоколами до них від 8 червня 1977 р. та від 8 грудня 2005 р., інших міжнародних договорів з цих питань та звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права, залишаються на розсуд держави. Оскільки імплементація міжнародного гуманітарного права потребує комплексного підходу, та залучення до імплементації різних державних органів, як правило, у державах створюються комісії/комітети з імплементації міжнародного гуманітарного права як один із проявів організаційно-правової форми імплементації міжнародного гуманітарного права.

Загальні питання імплементації міжнародного гуманітарного права дослідженні у значної кількості праць, але аналіз організаційно-правових основ діяльності комісій з імплементації міжнародного гуманітарного права в іноземних державах практично не був предметом спеціального аналізу в Україні. Саме ця обставина актуалізує предмет дослідження, адже в умовах збройного конфлікту на території України, діяльність комісії з імплементації міжнародного гуманітарного права набуває інші форми і має величезне значення для забезпечення реалізації міжнародного гуманітарного права саме в умовах збройного конфлікту.

В даний час більш як у 112 державах є комісії/комітети з міжнародного гуманітарного права (станом на 31.07.2018) [1].

Приведемо приклад декількох комісій/комітетів з міжнародного гуманітарного права, та зосередимся на досвіді роботи відповідних органів на пострадянському просторі.

Канадський комітет з міжнародного гуманітарного права створено у 1998 р. як координуючий орган з питань реалізації міжнародного гуманітарного права. Комітет складається із представників міністерств Уряду Канади та представників Товариства Червоного Хреста Канади. Секретаріатом Комітету є Товариства Червоного Хреста Канади. До участі у засіданнях Комітету можуть залучатися представники академічних кіл. Основними завданнями Комітету є сприяння реалізації міжнародного гуманітарного права у Канаді. Комітет створено на основі Положення про Комітет з міжнародного гуманітарного права. Нормативно-правовою основою Комітету також є Меморандум, який підписано усіма членами Комітету. Рішення, які приймаються Комітетом, є обов'язковими [2].

У 2000 році у Шрі-Ланці відповідно до Меморандума Кабінету Міністрів Шрі-Ланки був створений Національний комітет з міжнародного гуманітарного права. Мандат Комітету – питання, пов'язані з національною імплементацією міжнародного гуманітарного права. До складу Комітету входять представники Міністерства закордонних справ, Міністерства оборони, Міністерства юстиції, Міністерства культури, Міністерства охорони здоров'я, Офісу Генерального прокурора, Юридичних департаментів армії та поліції [3].

У Вірменії немає національної комісії з міжнародного гуманітарного права. Однак була створена робоча група для розробки законопроекту про осіб, зниклих безвісти, і про права їх сімей; ще одна робоча група була створена для діяльності в галузі правового захисту культурних цінностей у період збройного конфлікту [4].

У Грузії Указом Президента Грузії № 494 від 24 серпня 1998 р. була заснована Міжвідомча комісія з імплементації міжнародного гуманітарного права, яка так і не приступила до ефективної роботи. Друга Міжвідомча комісія з імплементації міжнародного гуманітарного права була заснована постановою Уряду Грузії № 408-1 від 28 жовтня 2011 р. Комісія працює під головуванням Міністерства юстиції і складається з представників Міністерства юстиції, Міністерства оборони, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства освіти, Ради національної безпеки Грузії, апарату державного міністра Грузії з питань реінтеграції і Товариства Червоного Хреста Грузії. [4].

Постановою Уряду № 382-Р від 9 вересня 1996 р. Молдова запровадила Національну комісію з консультацій та координації імплементації

міжнародного гуманітарного права. Положення про Комісію було прийнято Постановою Уряду Молдови № 259 від 1 квітня 1999 р. Комісія працює під головуванням Міністерства юстиції, а функції секретаріату виконує Міністерство закордонних справ. Комісія складається з представників наступних міністерств: закордонних справ, внутрішніх справ, освіти, національної безпеки, охорони здоров'я, праці, оборони, юстиції, а також цивільної оборони, поліції і Товариства Червоного Хреста Молдови. У сферу повноважень Комісії входить: розгляд і оцінка національного законодавства у світлі договорів міжнародного гуманітарного права, учасницею яких є Молдова, подання висновків і рекомендацій уряду з питань, пов'язаних з імплементацією на рівні держави та моніторинг їх застосування, координація діяльності відповідних державних органів і розповсюдження знань про міжнародне гуманітарне право в державі [4].

При Уряді Киргизької Республіки діє Міжвідомча комісія при Міністерстві юстиції Киргизької Республіки з імплементації норм міжнародного гуманітарного права. Положення про Міжвідомчу комісію з імплементації міжнародного гуманітарного права було затверджено Постановою Уряду Киргизької Республіки від 18 червня 2003 року. Регламент роботи постійно діючої Міжвідомчої комісії при Міністерстві юстиції Киргизької Республіки з імплементації норм міжнародного гуманітарного права був затверджений протоколом засідання Міжвідомчої комісії при Міністерстві юстиції з імплементації міжнародного гуманітарного права від 20 серпня 2010 р. № 1. Основними завданнями Комісії є: сприяння приведення законодавства Киргизької Республіки у відповідність до положень конвенцій і договорів у галузі міжнародного гуманітарного права, учасницею яких є Киргизька Республіка; вивчення та оцінка стану законодавства Киргизької Республіки в частині його відповідності нормам міжнародного гуманітарного права; підготовка пропозицій щодо імплементації норм міжнародного гуманітарного права в Киргизькій Республіці; розгляд та підготовка консультативних висновків щодо проектів міжнародних договорів, актів законодавства Киргизької Республіки в області міжнародного гуманітарного права; координація діяльності органів державного управління, спрямованої на імплементацію норм міжнародного гуманітарного права в Киргизькій Республіці; сприяння поширенню знань про міжнародне гуманітарне право і збір інформації про розвиток міжнародного гуманітарного права; контроль за виконанням прийнятих Комісією рішень; організація взаємодії, обміну інформацією з Міжнародним Комітетом Червоного Хреста, іншими міжнародними організаціями,



що здійснюють діяльність у галузі міжнародного гуманітарного права. Засідання Комісії проводяться в міру необхідності, але не рідше одного разу на квартал [5].

У Республіки Білорусь Комісія з імплементації міжнародного гуманітарного права здійснює свої функції при Раді Міністрів Республіки Білорусь на основі Постанови про затвердження Положення про Комісію з імплементації міжнародного гуманітарного права при Раді Міністрів Республіки Білорусь від 26 січня 1998 р. № 104. Основними завданнями Комісії є: сприяння приведенню законодавства Республіки Білорусь у відповідність до положень конвенцій і договорів у галузі міжнародного гуманітарного права, учасницею яких є Республіка Білорусь; сприяння в установленому порядку оформлення участі Республіки Білорусь у міжнародних договорах у галузі міжнародного гуманітарного права; вивчення та оцінка стану законодавства Республіки Білорусь в частині його відповідності нормам міжнародного гуманітарного права; підготовка пропозицій щодо імплементації норм міжнародного гуманітарного права в законодавство Республіки Білорусь; розгляд пропозицій заінтересованих органів та підготовка консультативних висновків з питань формування позиції Республіки Білорусь щодо проблематики міжнародного гуманітарного права; розгляд та підготовка консультативних висновків щодо проектів міжнародних договорів, актів законодавства Республіки Білорусь в області міжнародного гуманітарного права; координація діяльності зацікавлених органів, спрямованої на імплементацію норм міжнародного гуманітарного права в законодавство Республіки Білорусь; сприяння поширенню знань про міжнародне гуманітарне право і збір інформації про розвиток міжнародного гуманітарного права; контроль за виконанням прийнятих Комісією рішень; підготовка та подання до Ради Міністрів Республіки Білорусь щорічну доповідь про стан і тенденції реалізації міжнародних зобов'язань Республіки Білорусь в області міжнародного гуманітарного права; проведення досліджень, підготовка доповідей і пропозицій у галузі застосування і подальшого вдосконалення міжнародного гуманітарного права; організація взаємодії, обміну інформацією з МКЧХ, іншими міжнародними організаціями, що здійснюють діяльність у галузі міжнародного гуманітарного права [6].

Комісія по імплементації міжнародного гуманітарного права при Уряді Республіки Таджикистан була створена у 1999 р. Положення про Комісію з імплементації міжнародного гуманітарного права при Уряді Республіки Таджикистан у новий редакції було затверджено Постановою Уряду Республіки Таджикистан від 1 квітня 2017 р.

№ 166. Основним завданням Комісії є сприяння у забезпеченні виконання міжнародно-правових зобов'язань Республіки Таджикистан у галузі міжнародного гуманітарного права. З метою виконання основного завдання, на Комісію покладаються такі функції: сприяння приведенню законодавства Республіки Таджикистан у відповідність з положеннями міжнародних договорів у галузі міжнародного гуманітарного права, учасником яких є Республіки Таджикистан; сприяння в установленому порядку ратифікації міжнародних договорів з міжнародного гуманітарного права або приєднанню Республіки до таких договорів; сприяння в ефективній імplementації відповідних положень міжнародних договорів з міжнародного гуманітарного права; вивчення та оцінка стану національного законодавства Республіки Таджикистан в частині його відповідності нормам міжнародного гуманітарного права; підготовка пропозицій щодо імplementації норм міжнародного гуманітарного права в законодавство Республіки Таджикистан; оцінка ефективності участі Республіки Таджикистан в Женевських конвенціях 1949 року, Додаткових протоколах до них 1977 року та інших міжнародних договорах у галузі міжнародного гуманітарного права; розгляд пропозицій заінтересованих органів та підготовка консультативних висновків з питань формування позиції Республіки Таджикистан щодо проблематики міжнародного гуманітарного права; розгляд та підготовка консультативних висновків щодо проектів міжнародних договорів, нормативно-правових актів Республіки Таджикистан; координація діяльності заінтересованих органів з імplementації міжнародного гуманітарного права; сприяння поширенню знань про міжнародного гуманітарного права; надання інформації про міжнародне гуманітарне право зацікавленим органам; здійснення контролю за виконанням прийнятих Комісією рішень; здійснення взаємодії та співпраці з органами державної влади, громадськими об'єднаннями та іншими недержавними установами республіки, Міжнародним Комітетом Червоного Хреста та іншими міжнародними органами з питань розвитку міжнародного гуманітарного права; підготовка досліджень, доповідей і пропозицій у галузі застосування і подальшого вдосконалення міжнародного гуманітарного права; участь у розробці навчальних програм з міжнародного гуманітарного права для всіх рівнів загальної та професійної освіти, для підготовки особового складу військових формувань та правоохоронних органів, а також працівників органів виконавчої влади, відповідальних за застосування міжнародного гуманітарного права; підготовка та подання в Уряд Республіки Таджикистан щорічної

доповіді про стан і тенденції реалізації міжнародних зобов'язань Республіки Таджикистан в області міжнародного гуманітарного права [7].

Постановою № 117886 від 12 серпня 2011 р. Туркменістан розширив сферу повноважень Комісії з прав людини, заснувавши Міжвідомчу комісію із забезпечення імплементації міжнародних зобов'язань Туркменістану в галузі прав людини і міжнародного гуманітарного права. У сферу повноважень Комісії входить сприяння участі в договорах з міжнародного гуманітарного права та імплементації міжнародних зобов'язань на національному рівні, участь у сприянні виконанню міжнародного гуманітарного права і поширенню знань про нього, а також співпраця з іншими організаціями в галузі міжнародного гуманітарного права, моніторинг застосування рекомендацій Комісії та виконання всіх інших видів діяльності згідно мандату. У 2012 р. в рамках Міжвідомчої комісії була створена робоча група високого рівня з міжнародного гуманітарного права. Вона складається з першого заступника міністра закордонних справ, заступника міністра освіти, заступника міністра юстиції, заступника міністра оборони, директора Туркменського інституту демократії і прав людини та голови Товариства Червоного Півмісяця Туркменії. Був прийнятий план дій, кожному члену робочої групи були дані конкретні завдання і поставлені терміни їх виконання [8].

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. National Committees and Similar Bodies on international humanitarian law URL: <https://www.icrc.org/en/document/table-national-committees-and-other-national-bodies-international-humanitarian-law> (дата звернення: 29.03.2019 року).
2. International humanitarian law in Canada. URL: <https://www.redcross.ca/how-we-help/international-humanitarian-law/what-is-international-humanitarian-law/ihl-in-canada> (дата звернення: 29.03.2019 року).
3. Sri Lanka: Authorities meet to discuss national implementation of IHL. URL: <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/feature/2013/07-15-sri-lanka-national-implementation-ihl.htm> (дата звернення: 29.03.2019 року).
4. Participation of Member States of the Commonwealth of Independent States (CIS) to International Humanitarian Law treaties and their National Implementation URL: <https://www.icrc.org/eng/assets/files/publications/implementation-ihl-2012-eng-rus.pdf> (дата звернення: 29.03.2019 року).

5. Положение о Межведомственной комиссии по имплементации международного гуманитарного права URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/13486?cl=ru-ru> (дата звернення: 29.03.2019 року).

6. Министерство юстиции Республики Беларусь. Официальный Интернет-портал URL: <https://minjust.gov.by/directions/coi/> (дата звернення: 29.03.2019 року).

7. Положение о Комиссии по имплементации международного гуманитарного права при Правительстве Республики Таджикистан URL: [http://www.adlia.tj/show\\_doc.fwx?rgn=12363](http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=12363) (дата звернення: 29.03.2019 року).

8. [https://www.un.org/en/ga/sixth/71/protocols/turkmenistan\\_r.pdf](https://www.un.org/en/ga/sixth/71/protocols/turkmenistan_r.pdf) (дата звернення: 29.03.2019 року).

Г.А. Лакарова,  
аспірант кафедри міжнародного та європейського права,  
Національний університет “Одеська юридична академія”

## **ПРОЦЕДУРА МІЖДЕРЖАВНИХ СКАРГ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ**

Одним з компонентів міжнародного механізму захисту прав людини, який часто не береться до уваги як науковцями, так і державами, що володіють здатністю його використовувати задля захисту прав людини, є процедура міждержавних скарг. Ця процедура передбачає подачу заяви/скарги державою або групою держав проти іншої держави, яка заявляє про недотримання норм, що містяться в договорі про права людини, щодо якої всі зацікавлені держави юридично пов'язані. Положення про процедури подання скарг щодо порушень прав людини закріплені у багатьох договорах з міжнародного права прав людини. Хоча використання процедури міждержавних скарг завжди буде незначним, ніж скарги окремих осіб або груп осіб. Необхідно зазначити, що існують певні процедурні, юридичні та інституційні вигоди, які можуть бути отримані в результаті використання цієї процедури. Однак позитивні наслідки реалізації цієї процедури часто ігноруються. Однією з причин цього є те, що реалізація міждержавної процедури подачі скарг часто сприймається як політично мотивована і потенційно “надто руйнівна і загрозна інтересам держави”. Можна стверджувати, що ці та інші часто озвучені критичні зауваження надмірно упереджені на користь політичного статус-кво. Слід також зазначити, що, хоча міжнародне співтовариство не стало свідком великої кількості таких скарг, цей засіб захисту прав людини державою від порушень іншої держави не був забутий і залишається актуальним.

Договори про права людини встановлюють правові зобов'язання держав-учасниць, перш за все, щодо своїх громадян та створюють правові рамки щодо відносин один з одним у сфері прав людини. Держави-учасниці договору з прав людини мають правові зобов'язання перед іншими державами-учасницями щодо надання гарантій суб'єктам закріплених прав, що містяться в договорі. Якщо будь-яка сторона договору переконана або має підстави вважати, що ці права порушуються в іншій державі, ця держава має право скаржитися на ці порушення, оскільки будь-яка держава, що порушує права людини,

гарантовані договором, не лише не виконала, а й порушила свої зобов'язання перед іншими державами-учасниками. Така заява/скарга не може бути витлумачена як втручання у внутрішні справи держави, це тлумачення пов'язано з еволюцією міжнародно-правового захисту прав людини. Захист прав людини пройшов свій шлях від виключно внутрішньодержавної регламентації до прийняття міжнародних договорів у сфері прав людини та створені системи міжнародно-правового захисту. Саме цей еволюційний процес легітимізував юридичні чинники, які, в сукупності, є обґрунтуванням існування інституту міждержавної заяви/скарги.

Державам, які бажають виконувати ефективну політику у сфері прав людини як на національному, так і на міжнародному рівні, необхідно скористатися процедурами, які вони можуть реалізувати за відповідних умов, якщо вони вважають їх доцільними у відповідних ситуаціях. До таких процедур належить інститут міждержавної заяви / скарги, який закріплений в договорах з прав людини. Як акцентує увагу С. Лекі процедура подання міждержавної заяви/скарги може бути використана в трьох контекстах: 1) як *actio popularis*, де мотивація скарги виходить за межі власних інтересів; 2) в інтересах власних громадян держави в іншій державі; 3) у власних економічних або політичних інтересах держави [1, р. 256].

С. Лекі застерігає, що реалізація процедури міждержавної заяви/скарги може викликати спір між двома або кількома державами у юридичній площині, а не залишати це питання для обговорення та переговорів на політичному, економічному або стратегічному рівнях [1, р. 256]. Розгляд заяви (заяв)/скарги (скарг) незалежним міжнародним органом може сприяти зменшенню рівня напруженості між державами спору, а також підвищенню рівня захисту прав людини. Використання процедур міждержавних заяв/скарг полегшує звичайну необхідність зосередження уваги на певній жертві і дає змогу залученим державам глибше усвідомити причини, характер, наслідки порушень прав людини та виробити алгоритм усунення серйозних порушень прав людини. Інститут міждержавних заяв/скарг направлений на створення практики, яку візьмуть до уваги держави та міжнародне співтовариство задля усвідомлення прогалин, які існують у міжнародно-правовій системі захисту прав людини та приймуть міжнародно-правові заходи на універсальному, регіональному і двосторонньому рівнях для усунення їх.

Існування інституту міждержавних заяв/скарг також відіграє і превентивну роль щодо потенційного використання даної процедури. Як

вказує С. Лекі існування цієї процедури як права однієї держави проти іншої (інших) держави (держав) може відігравати профілактичну роль, наприклад, держава А знає, що держава В може формально і публічно “скаржитися” на заявлені дії, що становлять порушення положень прав людини, то держава А може бути менш схильна діяти таким чином без розгляду наслідків таких дій [1, р. 257]. Увага та контроль міжнародного співтовариства щодо порушень прав людини може служити стимулом для держав дотримуватися своїх зобов’язань перед тими, хто на її території. Ця перспектива, звичайно, буде посилена, якщо буде більше використовуватися інститут міждержавної заяви/скарги як *actio popularis* [1, р. 257].

Ефективність міжнародного договору у сфері прав людини залежить від можливості відповідно нього захистити регламентовані права та свободи людини у відповідній міжнародній судовій чи квазісудовій установі. Саме практика міжнародних судових та квазісудових установ доводить не формальне закріплення прав та свобод людини, а існування дієвого міжнародно-правового механізму захисту та їх реалізації.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Leckie S. The Inter-State Complaint Procedure in International Human Rights Law: Hopeful Prospects or Wishful Thinking / S. Leckie // Human Rights Quarterly, Vol. 10, 1988.

**О.С. Максименко,  
студ. IV курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова**

**Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри конституційного  
права та правосуддя А.В. Левенець**

## **ГАРАНТІЇ РАДИ ЄВРОПИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ БІЖЕНЦІВ**

Кожний рік мільйони людей вимушені залишати свої домівки і навіть країни, шукаючи порятунку від війни та переслідувань. Такі люди стають біженцями. Дуже часто вони втрачають зв'язок зі своїми рідними та більше ніколи не повертаються додому, шукаючи безпеки в інших країнах.

Не завжди легко зрозуміти різницю між біженцями, мігрантами, шукачами притулку та іншими групами, особливо коли ці терміни часто неправильно використовують засоби масової інформації. Слово “мігрант” означає особу, яка переїжджає з країни проживання чи громадянства в іншу країну [1, с. 7]. Термін “шукач притулку” стосується мігранта, який шукає міжнародного захисту. В Європі під міжнародним захистом розуміється надання статусу біженця, або додаткового захисту. Статус біженців був закріплений Женевською конвенцією в 1951 році, згідно з якою біженцем є особа, яка внаслідок подій, що відбулися в її країні, маючи підстави для побоювання бути переслідуваною за ознакою раси, віросповідання, національності, політичних поглядів, приналежності до деяких соціальних груп, перебуває за межами країни, громадянином якої є, та яка не може або, внаслідок своїх побоювань, не хоче вимагати захисту цієї країни [2]. Якщо іноземна держава вважає, що особа потребує захисту з причин, не перерахованих Женевською конвенцією, вона може прийняти рішення про надання додаткового захисту замість статусу біженця.

Основи правового статусу біженців знайшли своє закріплення також в регіональних міжнародних угодах, зокрема в діяльності Ради Європи правовою базою статусу біженців є: Європейська конвенція про захист прав та основоположних свобод 1950 р., Європейська конвенція про екстрадицію 1957 р., Європейська угода про відміну віз для біженців 1959 р., Європейська соціальна хартія 1961 р., Європейська угода про



передачу відповідальності щодо біженців 1980 р., Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 р., Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 р. тощо.

Слід відмітити, що до компетенції Європейського суду з прав людини не входить розгляд питань щодо застосування Женевської конвенції. Європейська Конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р. тут є більш пріоритетною, адже вона є коренем усієї європейської системи захисту прав людини, хоча і не містить окремих положень, спрямованих на захист прав біженців. Надання права на притулок Конвенцією також не передбачено. Натомість, стаття 3 закріплює заборону тортур, покарань, нелюдського поводження та поводження, що принижує гідність. Жодну людину не можна повернути туди, де для неї існує реальний ризик зазнати поводження, що суперечить цим положенням. Таким чином закріплена заборона на видворення [3].

Зазвичай держави самі контролюють в'їзд, проживання й видворення апатридів та іноземців. Не дивлячись на це, держави-учасниці Ради Європи повинні забезпечувати всім особам, які знаходяться під їх юрисдикцією, в тому числі мігрантам, дотримання прав, гарантованих Європейською конвенцією про захист прав людини, вони завжди несуть за це відповідальність. Інші перешкоди для видворення осіб, які шукають притулку, можуть виникати через ризик грубого порушення статті 5 або статті 6 Конвенції в країні перебування. Стаття 5 гарантує право на свободу і безпеку, а стаття 6 – право на справедливий судовий розгляд. Ці положення можуть застосовуватися, наприклад, якщо приймаюча держава мала намір без достатніх підстав затримати заявника, не притягуючи його до суду, або позбавити його волі на тривалий термін після винесення вироку про засудження при вкрай несправедливому судовому розгляді.

Також слід зазначити, що у Додатку до переглянутої Європейської соціальної хартії 1961 р. країнами-членами Ради Європи вказано, що “кожна Сторона надасть біженцям, визначення яких наводиться у Конвенції про статус біженців, підписаній в Женеві 28.07.1951 та в Протоколі від 31.01.1967, які на законних підставах перебувають на її території, якомога сприятливіший режим і у будь-якому випадку не менш сприятливий, ніж режим, передбачений зобов'язаннями Сторони відповідно до Конвенції і будь-якими існуючими міжнародними документами, що мають відношення до таких біженців” [4].

Роль Європейської Угоди 1959 р. про скасування віз для біженців у накопиченні та вдосконаленні європейського досвіду щодо вирі-

шення проблем біженців переоцінити складно. Відповідно до положень статті 1 Угоди, біженці, які законно проживають на території однієї з держав – членів Угоди, звільняються від зобов'язань щодо набуття візи для в'їзду на територію чи виїзду з території іншої держави через будь-який кордон за умови, якщо вони володіють дійсними проїзними документами та їхнє перебування не перевищує тримісячного терміну [5]. Проте віза може потребуватися для перебування по-над три місяці або для отримання оплачуваної роботи на території іншої держави-учасниці Угоди. Слід відмітити, що Європейська Угода 1959 р. пунктом 1 статті 7 передбачила можливість тимчасового призупинення державами-учасницями її застосування у випадках, якщо це є необхідним з міркувань забезпечення громадського порядку, безпеки чи здоров'я населення.

Таким чином, ми бачимо, що питанням біженців присвячена низка міжнародних правових актів. Держави-учасниці Ради Європи зобов'язані забезпечувати всім особам, які знаходяться під їх юрисдикцією, дотримання основоположних прав, свобод і гарантій. При здійсненні контролю своїх кордонів держави повинні діяти відповідно до стандартів ЄСПЛ і принципів, що впливають з широкого за змістом прецедентного права Суду, щоб гарантувати дотримання прав осіб, які шукають притулку.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Яннис Ктισταкис. Защита прав мигрантов в соответствии с нормами европейской конвенции о правах человека и европейской социальной хартии: учеб. пособ. Париж: Совет Европы, 2013. 108 с.
2. Конвенція про статус біженців від 28.07.1951 р. URL: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995\\_011](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_011) (дата звернення 27.03.2019).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: [http://www.echr.coe.int/Documents/Convention\\_UKR.pdf](http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf) (дата звернення: 27.03.2019).
4. Додаток до переглянутої Європейської соціальної хартії від 1961 р. URL: [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994\\_062/page2#n309](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_062/page2#n309) (дата звернення: 27.03.2019).
5. Європейська угода про скасування віз для біженців від 20 квітня 1959 р. Збірник документів РЄ в галузі захисту прав людини і боротьби зі злочинністю. М., 1998. С. 31-33.

М.М. Роїк,  
студ. IV курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри конституційного  
права та правосуддя А.В. Левенець

## **ОСНОВНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ**

Актуальність цього дослідження обумовлена зростанням кількості осіб з обмеженими фізичними можливостями та підвищенням ролі держави в удосконаленні механізму реалізації прав таких осіб.

Захист прав осіб з інвалідністю є складовою діяльності держави щодо забезпечення прав і можливостей людей з інвалідністю нарівні з іншими громадянами та полягає у наданні пенсії, державної допомоги, компенсаційних та інших виплат, пільг, соціальних послуг, здійсненні реабілітаційних заходів, встановленні опіки (піклування) або забезпеченні стороннього догляду.

Україна є учасником більшості основних міжнародних документів з прав людини, включаючи Конвенцію ООН “Про права осіб з інвалідністю”, що захищає права людей з обмеженими можливостями. Мета цієї Конвенції передбачена в статті 1 і полягає в заохоченні, захисті й забезпеченні повного й рівного здійснення всіма особами з інвалідністю всіх прав людини й основоположних свобод, а також у заохоченні поважання їх честі та гідності [1].

Ще в 2017 році законодавець вживав термін “інвалід” щодо цієї категорії осіб, проте, Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України”, внеслися зміни до 37 Законів України щодо виключення із законодавства України та вживання терміну “інвалід” і заміни його терміном “особа з інвалідністю”. Таким чином, Закон привів норми чинного законодавства у відповідність до положень Конвенції ООН “Про права осіб з інвалідністю”. Крім того, запроваджуючи у вживання термін “особа з інвалідністю”, перш за все, акцент робиться на людині, а не на її інвалідності.

Статтею 4 Конвенції передбачено, що держави-учасниці зобов’язуються забезпечувати й заохочувати повну реалізацію всіх прав людини

й основоположних свобод всіма особами з інвалідністю без будь-якої дискримінації за ознакою інвалідності [1].

Слід зазначити, що прийняття окремої Конвенції про права інвалідів не означає встановлення нових прав для інвалідів. Конвенція заново підтверджує, посилює і розвиває права, які містяться в інших міжнародних правових актах.

Чинне законодавство розглядає інвалідність переважно як соціальну проблему, не гарантуючи відсутності обмежень їх основних прав – на працевлаштування та зайнятість, освіту, реабілітацію, доступність архітектурної та транспортної інфраструктури, доступ до інформації. Отже, від соціального захисту осіб з інвалідністю необхідно терміново переходити до реального забезпечення їх прав, а це означає приведення законодавства України у відповідність до стандартів Конвенції ООН про права цих осіб.

Стаття 9 Конвенції передбачає, що для того щоб надати особам з інвалідністю можливість вести незалежний спосіб життя й усебічно брати участь у всіх аспектах життя, держави-учасниці вживають належних заходів для забезпечення особам з інвалідністю доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, до транспорту, до інформації та зв'язку, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів і послуг, відкритих або таких, що надаються населенню, як у міських, так і в сільських районах [1].

В кожному районі України визначено цілу низку заходів, спрямованих на забезпечення потреб та гідного рівня життя осіб з інвалідністю, сприяння діяльності громадських організацій та творчої ініціативи інвалідів, вирішення проблем подолання безбар'єрності середовища, підвищення ефективності використання коштів Фонду соціального захисту інвалідів, призначених для вирішення проблем професійної реабілітації та працевлаштування осіб з обмеженими фізичними можливостями, інші.

З прийняттям Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 1982 року Всесвітньої програми дій стосовно людей з інвалідністю, міжнародне співтовариство одержало директивну основу для активізації роботи щодо профілактики, реабілітації і забезпечення участі інвалідів в суспільному житті країн, їх рівноправності з іншими членами суспільства [2].

Зазначена програма стала першою прийнятою на міжнародному рівні спробою подивитись на проблему інвалідності з двох сторін: з точки зору розвитку і з точки зору захисту прав людини. Цим вона засвідчувала значний відступ від традиційного підходу до проблеми,

який зосереджувався головним чином на стані задоволення потреб людей з інвалідністю у реабілітації.

Як зазначають результати багато чисельних досліджень, у світовій практиці за останні роки відбулися корінні зміни у поглядах і підходах до проблем інвалідності. Якщо раніше їх основу становили здебільшого мотиви милосердя до інвалідів, то нині – стан дотримання їхніх прав.

Перехід на позиції, в основі яких лежать права людини, одержав авторитетну підтримку Організації Об'єднаних Націй. Це засвідчують Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів, які викладені в резолюції 48/96, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 20 грудня 1993 року [3]. Вони розроблені з урахуванням досвіду, набутого під час проведення Організацією Об'єднаних Націй Десятиріччя інвалідів (1983 – 1992 роки), і об'єднують змістовно 22 правила, які охоплюють всі аспекти життя інвалідів і передбачають здійснення постійних заходів по вирівнюванню можливостей всіх інвалідів в реалізації прав людини.

Стандартні правила зіграли значну роль у формуванні цілеспрямованої політики і практики багатьох країн світу у сфері подолання проблем людей з інвалідністю.

Дотримання принципів, закладених у них, сприяло набуттю і поширенню успішного досвіду щодо забезпечення рівних можливостей для людей з інвалідністю як громадян держави. Самі ж ці особи здобули можливість висловлювати свої почуття щодо несправедливості соціального становища мовою правозахисних норм. А громадські неурядові організації, які займаються проблемами захисту прав людини, почали більше виявляти уваги до цієї проблеми і активніше виступати в ролі правозахисників [4].

Проведений аналіз основних міжнародних актів у сфері захисту осіб з інвалідністю доводить, що світове співтовариство забезпечує та захищає права цієї категорії осіб на міжнародному рівні. Конвенція про права інвалідів, яку ратифікувала Україна – є міжнародним договором, в якому визначаються права осіб з інвалідністю, а також зобов'язання держав-учасників Конвенції в цілях сприяння, захисту і забезпечення цих прав. Всесвітня програма дій щодо інвалідів забезпечує сприяння ефективним заходам з метою попередження інвалідності, відновлення працездатності і реалізації цілей “рівності” і “повної участі” інвалідів у соціальному житті. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів охоплюють всі аспекти життя інвалідів і передбачають здійснення постійних заходів по вирівнюванню можливостей всіх інвалідів в реалізації прав людини. Створення і функціонування

належної виробничої, соціальної та реабілітаційної інфраструктури допоможе особам з обмеженими фізичними можливостями користуватись своїми правами на рівні з іншими громадянами, пристосуватися до самостійного життя і за наявності державної підтримки відчувати себе корисними для суспільства.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю ООН: від 13.12.2006. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_g71](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71) (дата звернення 27.03.2019).
2. Всесвітня програма дій стосовно людей з інвалідністю: від 3 грудня 1982. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_427](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_427)(дата звернення 27.03.2019).
3. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів/ Міжнародні стандарти повноцінної життєдіяльності. Київ: Амос, 2006.
4. Дем'янюк О. Й. Правовий захист осіб з функціональними обмеженнями: Збірка нормативних документів. Луцьк: РВЦ ЛІРоЛ, 2008. С. 14-20.

С.В. Ромашкін,  
к.ю.н., доцент, доцент кафедри конституційного права  
та правосуддя,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

## **ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД**

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, при визначенні цивільних прав і обов'язків особи чи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що пред'являється особі.

Право на справедливий судовий розгляд є процесуальним правом кожної людини, чий права порушені, не визнані чи оспорується. Суть цього права полягає в тому, що, по-перше, воно є правом для захисту інших прав, а по-друге, це право має власну самодостатню цінність як складовий елемент принципу верховенства права.

Як свідчить практика звернень громадян зі скаргами до Європейського суду, поняття “*справедливий суд*” може тлумачитись досить неоднозначно. Як правило особи, які не досягли у судовому провадженні бажаного результату, не завжди можуть уточнити, у чому конкретно полягала неповага з боку національних судів до їх права на справедливий суд. У багатьох випадках скарга на несправедливий судовий розгляд полягає у запереченні результату судового розгляду справи та тверджень щодо помилок стосовно фактів та права.

У зв'язку з цим слід нагадати позицію Суду, який зазначив, що згідно зі ст. 19 Конвенції, його функції полягають у забезпеченні Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї. Зокрема, питання помилок щодо фактів та права, які начебто були припущені національним судом, не належить до компетенції Суду доти, доки такі помилки не порушують прав та свобод, що захищаються Конвенцією (див. *Garcia Ruiz v. Spain*). Більше того, тоді як ст. 6 Конвенції гарантує право на справедливий суд, вона не встановлює ніяких правил стосовно допустимості доказів чи способу їх оцінки. Це питання регулюється, головним чином, національними законодавством та судами. Суд нагадує, що хоча п. 1 ст. 6 Конвенції

зобов'язує суди аргументувати прийняті ними рішення, це не можна розуміти як вимогу надавати вичерпну відповідь на кожне питання, підняте стороною під час судового розгляду справи.

Так, у справі „Мельничук проти України” заявник скаржився на несправедливе рішення національних судів у його справі, посилаючись на національне законодавство. Суд, розглянувши матеріали, надані заявником, вирішив, що заявник не надав доказів щодо скарги про порушення у цій справі процесуальних гарантій, передбачених ст. 6 Конвенції і вирішив, що заява є очевидно необґрунтованою і має бути відхилена відповідно до пп. 3 та 4 ст. 35 Конвенції [1].

Питання реалізації принципу справедливості судового розгляду справи є одним з найбільш складних і дискусійних, що викликано цілою низкою причин. ЄСПЛ чітко поділяє питання справедливості судового процесу і питання правильності чи хибності судового рішення. ЄСПЛ не вправі встановлювати, чи правильно було ухвалено рішення, однак вправі вирішити, чи був розгляд справи справедливим.

Не зважаючи на важливість принципу справедливості судового розгляду, ЄСПЛ не напрацював якихось формально визначених правил та критеріїв справедливості. В окремих рішеннях ЄСПЛ можна зустріти позицію, що “справедливий розгляд справи” включає в себе такі аспекти належного відправлення правосуддя, як право на доступ до правосуддя, рівність сторін, змагальний характер судового розгляду справи, обґрунтованість судового розгляду тощо [2, с. 65].

Практика ЄСПЛ засвідчує, що право на доступ до суду включає в себе й право на ухвалення *рішення по справі*.

До конструкції “права на розгляд справи” також включається обов'язковий та остаточний характер судового рішення, а саме: обов'язок держав-учасниць Конвенції забезпечити остаточність судових рішень розуміється як те, що права вищих судів переглядати судові рішення мають використовуватися з метою виправлення допущених помилок, а не для проведення нових слухань.

Наступним елементом права на справедливий суд згідно ст. 6 Конвенції є право на *розумний строк розгляду справи*. ЄСПЛ не визначає жодних конкретних строків, які можна вважати розумними або нерозумними – це питання вирішується в кожній окремій справі з урахуванням усіх особливостей та обставин, а саме, звертається увага на комплексність справи – оцінювання складності справи з урахуванням обставин та фактів, що ґрунтуються на праві та тягнуть за собою певні юридичні наслідки, належну поведінку заявника, яка не повинна становити умисного затягування розгляду справи та належну поведінку



органів державної влади – зобов’язання договірних сторін організувати свої правові системи таким чином, щоб дати можливість судам реалізувати п. 1 ст. 6 Конвенції та неможливість зловживання своїми зобов’язаннями через недоліки судової системи.

Крім вищезазначених критеріїв розумного строку розгляду справи, у практиці ЄСПЛ звертається увага на значущість для заявника питання, що є предметом розгляду, або особливе становище сторони в процесі. Так, без зволікань мають розглядатись справи про піклування над дітьми, трудові спори, справи, пов’язані з травматизмом та інші [3].

ЄСПЛ поширює вимогу щодо розумності строків не тільки на розгляд справи в суді, але й на *виконання судового рішення*. У справі “Будров проти Росії” ЄСПЛ прямо вказує, що право на звернення до суду, закріплене у ст.6 Конвенції, було б ілюзорним, якби правова система країн-учасниць Конвенції допускала, що судові рішення, яке набрало законної сили та є обов’язковим для виконання, залишалося би не чинним по відношенню до однієї зі сторін всупереч її інтересам. Тлумачення ст.6 Конвенції у світлі принципу верховенства права вимагає більш широкого підходу, за яким формальності не можуть бути підставами для виправдання несправедливості. Отже, не можна уявити, що ст.6 Конвенції, захищаючи право на розумний строк розгляду справи, не передбачала би захисту права на виконання судового рішення [4].

Враховуючи практичні кроки України на шляху до утвердження верховенства права та останні позитивні тенденції в українському правовому полі, можна сподіватись, що застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Суду з прав людини національними органами та судовими інстанціями дозволять у майбутньому уникати констатації Європейським судом порушення Україною положень Конвенції.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Коваль І. Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини щодо України. URL: [https://minjust.gov.ua/m/str\\_7474](https://minjust.gov.ua/m/str_7474)
2. Моул Н. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 6. Право на справедливое судебное разбирательство. Прецеденты и комментарии / Н. Моул, К. Харби, Л.Б. Алексева. М.: Российская академия правосудия, 2001. 139 с.

3. Рурич С.В. Право на справедливий суд в контексті статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року 10.07.2018. URL: <https://www.zakjust.gov.ua/yurydychni-konsultatsii/1437>

4. Трегубов Е.Л. Право на справедливий суд в практиці європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2010. № 1. С. 358–363 URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10telzpl.pdf>

О.М. Садовська,  
к.ю.н., доцент, доцент кафедри конституційного права  
та правосуддя,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

## **СИСТЕМА КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ**

Люди у процесі свого розвитку розробили відповідну систему цінностей щодо статусу людини та її прав і свобод. Сьогодні це єдина та комплексна система аксіологічних понять політичного, морального, філософського, релігійного, юридичного світогляду. Завдяки філософам та науковцям, борцям за права та свободи людини ми отримали найважливіший перелік цінностей, які визнаються усім світовим суспільством, які закріплені у Загальній Декларації прав людини 1948 р.) [1], без яких сучасна держава та суспільство не можуть існувати.

В Україні такі цінності є закріплені у Конституції як основні принципи, базові начала правового статусу людини, та мають непорушний, фундаментальний характер і, водночас, є гарантіями прав та свобод людини та громадянина, базою для їх взаємодії з державою та суспільством, іншими людьми. Людина, її життя, здоров'я і гідність визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю, правовий статус людини та громадянина, права і свободи людини та їх гарантії зумовлюють “зміст і спрямованість діяльності держави” (ст. 3 Конституції України) [2], а турбота “про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя” була взагалі одним з головних мотивів прийняття Конституції України (частина IV Преамбули Конституції України) [2], тому аналіз системи конституційних принципів правового статусу людини та громадянина набуває особливої актуальності, особливо за умови, коли в Україні порушення цих базових принципів з боку посадових осіб та органів держави привели до пограння прав людини та загибелі людей на Майдані, до множинних випадків недотримання норм гуманітарного конституційного права з боку вже чинної влади та правоохоронних органів. Нерозуміння, недооцінювання конституційних принципів та свідоме їх невиконання, недодержання норм Конституції та законів щодо поваги людини, її гідності та честі з боку

суспільства та держави можуть привести до втрати державності та суверенітету, тому що в таких умовах у народі зникає довіра до держави та наснага до її захисту, виникають ідеї, що держава не виконує свої обов'язки по захисту людини, тому не має і людина захищати таку державу, порушується взаємний зв'язок прав і обов'язків держави і громадянина, який є базовою передумовою існування сучасного громадянського суспільства. Недотримання та нівелювання цих принципів зробить нашу Конституцію “мертвою” та фіктивною в усіх її частинах, а правова система країни в цілому перестане працювати. Тоді про заявлені у Преамбулі цінності ми маємо забути. Ось чому сьогодні так актуально дослідження системи конституційних принципів правового статусу людини.

Слід відзначити, що сучасні науковці та юристи дають твердження, що принципи - це найбільш загальні вимоги до суспільних відносин та їх учасників, а також як вихідні керівні засади, відповідні встановлення, що виражають сутність права і впливають з ідей справедливості й свободи, а також визначають загальну спрямованість і найістотніші риси чинної правової системи) [3; 123].

Система конституційних принципів правового статусу людини і громадянина становить основу всіх прав і свобод, які закріплюються нормами галузевого законодавства й за своїми “духом і літерою” мають відповідати настановам Конституції України. Конституція України завдяки закріпленню загальним принципам встановлює ті права, свободи і обов'язки, які життєво важливі і соціально необхідні як для окремої людини, так і нормального функціонування суспільства, держави.

Аналізуючи конституційні принципи загального статусу людини та громадянина, можна виділити, зокрема, такі: принцип свободи (вільності), яким забезпечується конституційна стабільність та унеможливується узурпація влади. Він відтворює стрижневу ідею сучасної ліберальної концепції прав людини про свободу як природний стан людини. Конституційний принцип свободи людини обумовлює її право на вільний розвиток своєї особистості, а межею індивідуальної свободи є права і свободи інших людей; принцип рівності людей у своїй гідності та правах (ст. 21); принцип невідчужуваності й непорушності прав і свобод людини, який означає, що закріплені Конституцією України права і свободи людини є незворотними та невід'ємними (ст. 21); принцип невичерпності прав і свобод людини й громадянина, закріплених Конституцією, відповідно до якого коло прав і свобод людини й громадянина, закріплених цією Конституцією, може розширюватися (ст. 22); принцип гарантованості і довічності прав і свобод, за

яким конституційні права і свободи не можуть бути скасовані (ст. 22); принцип рівності конституційних прав і свобод громадян та їх рівності перед законом, згідно з яким не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ст. 24) [2].

Поряд із загальними принципами, які містять Конституція і закони України, до системи принципів входять також спеціальні принципи правового статусу людини. Наприклад, принцип права на громадянство та його зміну, який означає, що громадянин України не може бути позбавлений громадянства й права на зміну громадянства (ст. 25) [2]; принцип національного режиму для іноземців і осіб без громадянства, який означає, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються такими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (ст. 26) [2]; принцип рівності жінок і чоловіків, який означає, що у жінок рівні із чоловіками можливості у громадській, політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї, спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок та ін. [4].

У свою чергу, до спеціальних належать також принципи: надання іноземцям притулку від політичних переслідувань; національно-культурної автономії національних меншин; рівного доступу громадян України до публічної служби; невидачі громадян України іноземним державам тощо. Також певні категорії громадян можуть мати спеціальний статус, принципи якого теж закріплені у Конституції. Це принципи, наприклад, статусу дитини, статусу непрацездатної особи, пенсіонера та ін. У сфері реалізації політичних прав громадян існують принципи рівного, тайного, прямого голосування на виборах у різні органи влади, несумісності мандатів депутата та інших державних посад.

Крім цих конституційно-правових принципів статусу людини і громадянина, які закріплені в Конституції як пріоритетні, Основним Законом передбачається й ряд інших, зокрема процесуальних принципів, що належать до юридичних гарантій:

- принцип оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, який означає, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності цих органів або осіб (ст. 55);

– принцип відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, що завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56);

– принцип інформованості щодо своїх прав і обов'язків, який означає, що кожному гарантується право знати свої права й обов'язки; що закони та інші нормативно-правові акти, які визначають права й обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення в порядку, встановленому законом, і що закони та інші нормативно-правові акти, які визначають права й обов'язки громадян, але не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними (ст. 57);

– принцип недопустимості зворотної дії закону, згідно з яким закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, і що ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення (ст. 58);

– принцип права на правову допомогу, який означає, зокрема, що кожний є вільним у виборі захисника своїх прав і що у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно (ст. 59);

– принцип необов'язковості виконання явно злочинного розпорядження чи наказу (ст. 60);

– принцип недопустимості подвійного притягнення до юридичної відповідальності одного виду (кримінальної, адміністративної тощо) за одне й те саме правопорушення (ст. 61);

– принцип (презумпція) невинності особи, який означає, зокрема, що особа вважається невинною у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, і що ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину (ст. 62);

– принцип звільнення від відповідальності за відмову давати показання або пояснення, відповідно до якого особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів своєї сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (ст. 63) [2].

Таким чином, аналіз системи конституційних принципів правового статусу людини та громадянина дає змогу констатувати, що вона є системою базових, фундаментальних цінностей, незмінних начал, що

створюють основу взаємозв'язку та взаємовідносин людини та держави. Ця система принципів правового статусу людини є невід'ємним елементом його структури, яка визначає буття людини в державно-правовому та суспільному вимірі та розвиток усього законодавства країни, її правової системи. Система принципів правового статусу людини та громадянина має бути важливішою та стійкішою за закони, іноді – за деякі норми Конституції, тому що цінності підвладні змінам в меншій мірі, ніж діюче законодавство.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Всеобщая декларация прав человека (принята на третьей сессии Генеральной Ассамблеи ООН 10 декабря 1948 г.). *Ведомости Верховной Рады*. 1998. № 45. Ст. 3.
2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. Тодыка Ю.Н., Тодыка О.Ю. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине. К: Концерн издавничий Дім “Ін Юре”. 2004. 368 с.
4. Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005, № 52. Ст. 561.

**М.О. Саракуца,**  
к ю.н., доцент, доцент кафедри конституційного права  
та правосуддя,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

## **ІНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ**

Забезпечення дотримання і захисту прав людини є невід'ємною частиною міждержавного співробітництва на сучасному етапі, незалежно від сфери його здійснення. При цьому найбільш тісна взаємодія, характерна для міжнародних організацій інтеграційного типу, здатна викликати до життя до певної міри відокремлену систему захисту прав людини. Підтвердженням тому служить ЄС, в якому принцип дотримання прав людини став основним в процесі функціонування його інститутів і органів.

Але тільки закріпити даний принцип у європейському законодавстві недостатньо. Для забезпечення його реалізації необхідна діюча система гарантій захисту прав людини. В науці європейського права існує декілька класифікацій гарантій, але на наш погляд найбільш доцільним є поділ гарантій забезпечення та реалізації прав людини на наднаціональному рівні на *законодавчі, судові та інституційні*.

Інституційні гарантії представлені розгалуженою системою органів Європейського Союзу. Спеціалісти з європейського права виокремлюють декілька основних класифікацій таких органів:

Функціональна, яка поділяє органи ЄС на такі, що спеціально створені для здійснення контролю за дотриманням прав людини (Агентство основних прав ЄС; Європейський Омбудсмен), і органи, які здійснюють цю функцію поряд з іншими функціями і завданнями (Європейська комісія; Суд Європейського Союзу).

Органи, що здійснюють контроль за дотриманням прав людини в залежності від суб'єкта порушення на інститути, а також органи, що здійснюють захист від актів і дій інститутів і органів Європейського Союзу та інститути, що здійснюють захист від актів і дій держав-членів ЄС [1, с. 54].

По колу осіб, які мають право на звернення до органу з метою захисту прав людини:



- Органи, які розглядають звернення індивідів: Європейська Комісія; Європейський Омбудсмен.
- Органи, які розглядають тільки звернення інститутів і органів ЄС: Агентство основних прав ЄС.
- Органи, які розглядають звернення тільки держав-членів: Рада Європейського Союзу [2, с. 337].

Головною спеціалізованою інституцією, що була заснована Договором про Європейський Союз, є посада Європейського Омбудсмена - незалежного посередника в конфліктах між виконавчими і законодавчими гілками влади в ЄС, людину, якій будь-який громадянин Європи може поскаржитися на структури ЄС. Це посадова особа, що призначається Європарламентом, уповноважена приймати скарги на незадовільну діяльність всіх інституцій та установ Союзу, за виключенням Суду ЄС та Суду загальної юрисдикції.

Омбудсмен проводить розслідування: на підставі скарги або за власною ініціативою здійснює відповідні запити. При цьому інституції ЄС зобов'язані надавати йому будь-яку інформацію і доступ до відповідних документів. Виявивши факти порушень, омбудсман сповіщає установу, про яку йдеться, і надсилає їй свої рекомендації. Установа-адресат має три місяці на те, щоб дати докладну відповідь; після чого омбудсман направляє остаточний звіт Європейському парламенту та відповідній установі. Акти омбудсмана мають рекомендаційний характер, але загальний рівень виконання цих рекомендацій є досить високим. Про результати своєї діяльності омбудсман щорічно звітує у парламенті.

Наступним органом є Агентство з основних прав ЄС (далі – “Агентство”). Це спеціалізований орган, чия діяльність цілком присвячена підвищенню рівня захисту прав людини в Євросоюзі. Його основне призначення полягає в наданні інститутам і органам Європейського Союзу, а також державам-членам підтримки при прийнятті рішень і при виборі напрямків діяльності з метою дотримання основних прав людини.

Агентство здійснює координаційну і інформативну функції і не уповноважено розглядати індивідуальні скарги або приймати обов'язкові рішення. Всі висновки, думки і повідомлення Агентство може приймати тільки за запитом Європейської Комісії чи інших інститутів. Дані обмеження виявилися точним повторенням, винесеним з практики роботи Європейського центру з питань расизму та ксенофобії, і були обумовлені небажанням держав-членів допустити втручання у внутрішні законодавчі процедури.

Незважаючи на це, воно відіграє велику роль у формуванні законодавчої бази, яка враховує принципи прав людини та ефективної системи захисту прав людини в рамках ЄС. Нова організація фактично стала результатом перетворення Центру по расизму і ксенофобії шляхом істотного розширення його завдань і, як наслідок, компетенції.

Європейський контролер із захисту даних – це незалежний наглядовий орган Європейського Союзу. Він стежить за тим, щоб інститути та органи ЄС дотримувалися права громадян на захист їх персональних даних при обробці інформації. Відповідно до Регламенту (ЄС) № 45/2001 Європейської Ради повноваження Контролера поширюються на три основні області: спостереження, консультування та співробітництво. Діяльність Контролера здійснюється в площині інформаційних технологій, персональних даних і тієї потенційної загрози, яка створюється в разі неправомірних маніпуляцій з персональними даними з боку інститутів, органів і установ ЄС. Нормативною базою для співпраці Контролера з національними органами із захисту даних є ст. 29 Робочої Групи Директиви 95/46 / ЕС [3, 24].

Кожен з розглянутих механізмів захисту прав людини має свої недоліки. Індивід має право на звернення зі скаргою як до омбудсмена, так і до Агентства основних прав, а також до Європейського контролера (якщо питання входить до його компетенції), проте ці органи не мають компетенції щодо прийняття юридично обов'язкових рішень. Вони, по суті, виступають посередниками в питанні добровільного врегулювання претензії.

Таким чином, в рамках системи захисту прав людини в Європейському Союзі поряд з основними інститутами ЄС, які, крім інших повноважень, займаються захистом прав людини (Суд ЄС, Рада, Комісія), було створено спеціалізовані органи, до яких відносяться, перш за все, Європейський омбудсмен, Агентство із захисту основних прав Європейського Союзу та Європейський контролер із захисту даних. Дані органи здійснюють позасудовий контроль за дотриманням прав людини в діяльності інститутів і органів Європейського Союзу, їх компетенція не дає права втручатися в діяльність держав, що входять до складу ЄС.

Незважаючи на ці нюанси, створення і забезпечення ефективного функціонування спеціалізованих органів, діяльність яких спрямована на захист прав людини, говорить про безпосередню зацікавленість Європейського Союзу в реалізації на практиці положень про захист прав і свобод людини, закріплених в нормативно-правових актах Європейського Союзу. Це один з важливих механізмів забезпечення соціально-політичної стабільності ЄС.

---

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Воскресенская Л.А. Защита прав человека в праве европейского союза: институциональный аспект: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 Международное право, Европейское право/ Л.А. Воскресенская. – М., 2012. – 151 с.
2. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека: Учебник: Изд. 3-е, пересмотр. и доп. /отв. ред. Л.М. Энтин. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2011.-
3. Васильева А.С. Гарантии принципа уважения прав человека в Европейском праве: автореф. дисс ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / А.С. Васильева. – Москва, 2012. - 221 с.

**А.Т. Соломенна,  
студ. другого (магістерського рівня) вищої освіти  
факультету економіки і права,  
Київський національний лінгвістичний університет**

**Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри права Н.А. Сердюк**

## **РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ДОСТАТНІЙ ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ В УКРАЇНІ**

На сучасному етапі розвитку нашої країни існує безліч проблем, однією з яких є неналежний захист права на достатній рівень життя. Це є одним з найважливіших конституційних соціальних прав людини та громадянина. Неналежний захист права на достатній життєвий рівень є досить суттєвим недоліком законодавства України, адже багато людей живуть за межею бідності, яка спровокована, насамперед, неврегульованим розміром прожиткового мінімуму.

Теоретичною основою є наукові положення, що стосуються достатнього життєвого рівня та містяться в працях відомих вчених-юристів: Г.І. Чанишевої, І.М. Сироти, Н.М. Хуторян, Б.І. Сташківа, Н.Б. Болотіної.

У сучасному світі існує безліч міжнародних документів, які регулюють питання прав людини та закріплюють право на достатній життєвий рівень, що без сумніву говорить про актуальність зазначеного питання. Серед них є: Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Європейська соціальна хартія (переглянута), Загальна декларація прав людини, Конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації, Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенція про права дитини тощо. Так, наприклад, у Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права вказано, що “згідно з Загальною декларацією прав людини ідеал вільної людської особи, вільної від страху та нужди, можна здійснити, тільки якщо будуть створені такі умови, за яких кожен може користуватися своїми економічними, соціальними культурними та політичними правами” [1]. Також, у частині 1 статті 11 Пакту визнається право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім’ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло і на неухильне поліпшення умов життя. Враховуючи те, що Україна є учасницею цього міжнародного доку-

менту, вищезгадані норми знайшли своє відображення у статті 48 Конституції України, яка передбачає достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло [2]. Отже, країна-учасниця повинна забезпечувати та гарантувати право кожного на справедливі і сприятливі умови праці, включаючи, зокрема, винагороду, що забезпечувала б як мінімум усім трудящим справедливую зарплату та задовільне існування для них самих та їхніх сімей [1].

Проблема нашої держави у забезпеченні права на достатній життєвий рівень полягає у відсутності досконалого правового механізму реалізації цього права, а також у допущенні не чітких формулювань у законодавстві основних конституційних положень таких як “гідне життя”, “сприятливі умови праці”, “достатній рівень життя”.

Для того щоб зрозуміти що саме означає поняття “достатній життєвий рівень” необхідно звернутися до великого тлумачного словника, де термін “достатній” означає: “який задовольняє що-небудь або відповідає будь-яким потребам”, “обґрунтований належною мірою, переконливий” [3, ст. 322]. Більш широке тлумачення міститься у положеннях вищезгаданих міжнародних документах, де термін “достатній життєвий рівень” передбачає право на достатнє харчування, право на достатню кількість одягу, право на житло, а також задоволення потреб у предметах домашнього господарства, в отриманні медичної допомоги, освіти та культурі, у послугах.

Право людини на достатній життєвий рівень є інтегруючим соціальним правом. Воно об'єднує не тільки всі соціальні права в одну єдину цілісну систему, але водночас зумовлює, певним чином, сутність та зміст правового регулювання більшості громадянських прав. Також, його реалізація залежить від реалізації цілої низки інших конституційних прав та свобод [4].

Державне регулювання рівня життя населення у більшій мірі базується на забезпеченні прожиткового мінімуму, що визначається базовим державним соціальним стандартом, на основі якого встановлюються соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти. Законодавство визначає прожитковий мінімум як вартісну величину достатню для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів і мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [5]. Проте, величина прожиткового мінімуму орієнтована

на мінімальне споживання продуктів харчування та непродовольчих товарів за мінімальними нормами, отримання обмеженої кількості послуг за найнижчими цінами й співвідношенням із середнім рівнем життя населення. Також, проблема в тому, що норми, які закладені у прожитковому мінімумі, не є відповідними та не забезпечують потреб сучасної людини. Не враховуються необхідні витрати такі як: купівля чи будівництво житла або одержання житла в найм, оздоровлення, освіта тощо. За своєю суттю прожитковий мінімум є встановленою на законодавчому рівні межею бідності, оскільки саме йому належить провідна роль у встановленні права на призначення більшості видів державної соціальної допомоги.

Підсумовуючи викладене, без сумніву можна сказати, що право на достатній рівень життя – це одне з найважливіших прав людини та громадянина. Рівень життя є динамічною категорією, розуміння якої залежить від рівня розвитку суспільства в конкретний період часу. Звичайно, це право також залежить від економічної ситуації в країні, політики держави, проблем, які можуть існувати (військова ситуація у країні, проблеми доступу до праці, медичної допомоги, освіти тощо).

Держава повинна вдосконалити шляхи реалізації та захисту права на достатній рівень життя шляхом встановлення адекватного розміру прожиткового мінімуму, що забезпечить рівень доходу громадян, необхідного для задоволення їх базових (мінімальних) фізіологічних і соціальних потреб. Наразі в Україні людина має право скоріш на мінімальний рівень життя, ніж на достатній.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII 19.10.73) URL: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995\\_042](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042)
2. Конституція України від 28 червня 1996 року з наст. змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. 141 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
4. Мацокін В.В. Право громадян України на достатній життєвий рівень. : Дис. канд. наук: 12.00.02 - 2008. URL: [https://otherreferats.allbest.ru/law/00316620\\_0.html](https://otherreferats.allbest.ru/law/00316620_0.html)
5. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.07.1999 року з наст. змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 38. 348 с.

О. Трамбач,  
студ. IV курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: к.ю.н. доцент кафедри конституційного  
права та правосуддя А.В. Левенець

## **РЕГІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ**

Права і свободи людини є визначеним нормативним виміром її соціально-культурної діяльності. Більш того, вони виступають як одна з найбільших культурних цінностей. Дивлячись на сьогоднішні реалії, де права людини стають одним з найважливіших інститутів, який потребує не лише внутрішнього національного контролю всередині конкретних держав, а ще й потребує міжнародного захисту на рівні побудови міждержавних правовідносин. Звідси можна зробити висновок, що під терміном “механізми міжнародного захисту прав людини” розуміють систему міжнародних (міждержавних) органів і організацій, які діють з метою створення міжнародних стандартів прав і свобод людини або їх відновлення у разі їх порушення [3, с. 115]. Тобто, механізм захисту прав людини — цілісна система, яка включає в себе, окрім міжнародного компоненту, ще й внутрішній (національний) захист прав людини. Сам механізм є досить динамічним в своєму розвитку, оскільки нормативна база міжнародного та національного права постійно змінюється та розширюється. Наукова юридична література останніх років відзначає активну взаємодію міжнародної та національної правових систем у внутрішньодержавному правовому регулюванні як характерної риси глобалізованого світу, а також розширення присутності міжнародного права в правових системах сучасних держав [2, с. 74].

Думки вчених з приводу зародження механізму захисту прав людини відрізняються. Такі вчені, як Бекашев К.А., Беляєв С.А. вважають, що механізм зароджується після другої світової війни, з поступовим прийняттям ряду міжнародних документів, що зобов'язують держави, які підписали їх, дотримувати і розвивати повагу до прав людини, без якої-небудь дискримінації. Першим великим правовим актом стала Загальна декларація прав і свобод людини, прийнята Генеральною

Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. Небрatenко О.О. з колективом авторів вважають, що механізм зароджується значно раніше, ще до створення ООН. Так, у Конвенції про рабство 1926 р. спори, що виникають між високими сторонами щодо застосування її положень, могли передаватися на рішення Постійної палати міжнародного правосуддя, що показує повноваження Палати здійснювати, нехай і зі значними обмеженнями, правозахисну діяльність. Конвенція про примусову працю 1930 р. зобов'язує держав-учасників представляти щорічні доповіді про заходи щодо втілення її положень у життя і конкретних питаннях, пов'язаних із застосуванням примусової праці. В рамках Ліга Націй діяла система захисту національних меншин.

Загалом в доктрині виділяють два механізми захисту прав людини: регіональний та універсальний. Ці системи є взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими, що підтверджується твердженням Вітковської А. На універсальному (міжнародному) рівні захисту прав людини був відсутній той механізм, який сприяв би протистоянню державної влади, що загрожує обрушитися на особистість і поховати під собою всі ті благі побажання, які виражені в правах [5, с. 74]. В силу чого регіональні системи вбачаються найбільш ефективними в сфері залучення держави-порушника до відповідальності і відновлення порушених прав людини. На слухне міркування дослідників, регіональний рівень захисту прав людини розвивався незалежно від універсального (міжнародного) [9, с. 5]. Більш того, можна відзначити парадоксальність самого існування регіональних систем. Справа в тому, що Статут ООН не передбачає можливості створення таких систем, при цьому, однак, і не перешкоджає їхньому існуванню. З іншого боку, можна відзначити непотрібність в створенні регіональних систем для ООН. Як вважає Рона К.М. Сміт, можливо, вони будуть конкурувати з універсальною, тим самим підриваючи її авторитет [1, с. 83].

Хоча і бачиться певна суперечність між регіональним і універсальним рівнем, варто визнати, що створення і розвиток регіональних систем залежать від універсального рівня захисту прав людини. Цей зв'язок простежується і в офіційних документах, що закріплюють права людини. Всі без винятку регіональні документи відображають основні права, втілені в ЗДПЛ, а також в інших міжнародних документах про права людини. Специфіка ж регіонального рівня полягає в тому, що на законодавчому рівні в ряді держав, розташованих в одному географічному регіоні (як правило, в єдиній материковій зоні), створюються контрольно-наглядові органи для перевірки дотримання даними державами зобов'язань щодо захисту прав людини. Видова



приналежність такого документа може варіюватися в залежності від тієї чи іншої регіональної системи.

Значення регіональних систем захисту прав людини, безсумнівно, велике. Будучи проміжною ланкою між універсальним і національним рівнем, регіональні системи обмежують виключну юрисдикцію держав над своїми громадянами [10, с. 4], тим самим звертаючи увагу конкретного географічного регіону на те, що сталося порушення. Регіональні механізми щодо захисту прав людини є опором для становлення міжнародної системи захисту прав людини [6, с. 1]. Ряд дослідників схильні вважати, що регіональні механізми щодо захисту прав людини не тільки доповнюють універсальний, але і в деяких відношеннях більш ефективно доповнюють, забезпечуючи захист основних прав людини [11, с. 84].

Хоча і бачиться певна суперечність між регіональним і універсальним рівнем, варто визнати, що створення і розвиток регіональних систем залежать від універсального рівня захисту прав людини. Цей зв'язок простежується і в офіційних документах, що закріплюють права людини. Всі без винятку регіональні документи відображають основні права, втілені в ЗДПЛ, а також в інших міжнародних документах про права людини. Специфіка ж регіонального рівня полягає в тому, що на законодавчому рівні в ряді держав, розташованих в одному географічному регіоні (як правило, в єдиній материковій зоні), створюються контрольно-наглядні органи для перевірки дотримання даними державами зобов'язань щодо захисту прав людини. Видова приналежність такого документа може варіюватися в залежності від тієї чи іншої регіональної системи [7, с. 45]. На мою думку регіональна система являє собою механізм, проміжний рівень між національною і універсальною системами із захисту прав людини, сформований на певній географічній території і діючий в рамках регіональної організації держав, які ратифікують основоположний для конкретної регіональної системи документ.

Підводячи підсумок мого дослідження хотілося б відмітити, що сучасні реалії не тільки обумовлюють взаємодію країн з питань міждержавного значення, а й сприяють імплементації норм міжнародного права в національні правові системи. У джерелах національного і міжнародного права з питань реалізації і дотримання основних прав і свобод людини і громадянина на сьогодні багато в чому досягнута схожість. Звісно ж, що багато регіональних документів з прав людини рівняються на основоположний документ в цій області – Загальну декларацію прав людини. Такі значимі права, як право на життя, свободу віросповідання, свободу думки, свободу пересування, містяться в більшості (якщо не сказати у всіх) регіональних документів.

Співпраця та координація дій сучасних держав з питань прав людини значно оптимізують механізм захисту прав людини, підвищуючи ефективність в дотриманні державами гарантованих прав і свобод. Створення високоефективних регіональних систем, які є проміжною ланкою між національним рівнем захисту прав людини і універсальним (міжнародним), а також входження всіх без винятку держав в ту чи іншу регіональну систему - те, до чого має прагнути все світове співтовариство. Не можна допустити, щоб держава задовільнялася лише національним рівнем захисту прав своїх громадян. Регіональна система виступає незалежним гарантом відновлення порушених прав індивіда, який вичерпав всі можливості правового захисту в своїй державі.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Smith R.K.M. Text book on international human rights. Oxford: Oxford University Press, 2003.
2. Бекашев К.А. Международное право: учебник для бакалавров. М.: Проспект, 2014. 352 с.
3. Васильева Т.А. Права человека: учебник / отв. ред. Е.А. Лукашева. М.: Норма; ИНФРА-М, 2011. 560 с.
4. Вітківська А. Міжнародні організаційно-правові механізми захисту прав людини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2010. № 88. С. 111-113
5. Ижиков М.Ю. Взаимодействие международного и внутригосударственного права в области защиты прав человека: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2012. 26 с.
6. Лищина И. Международные механизмы защиты прав человека URL: [http://kafedr.at.ua/\\_bd/3/335.pdf](http://kafedr.at.ua/_bd/3/335.pdf). (дата звернення: 25.03.2019).
7. Международная и внутригосударственная защита прав человека: учебник / А.Х. Абашидзе, З.Г. Алиев, К.Ф. Амиров и др.; под ред. Р.М. Валеева. М.: Статут, 2011. 830 с.
8. Небрятенко О.О. Механизмы защиты прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации. Ростов н/Д: ФГКОУ ВО РЮИ МВД России, 2015. 212 с.
9. Региональные системы защиты прав человека: учеб. пособие / отв. ред. А.Х. Абашидзе. М.: РУДН, 2012. 400 с.
10. Саидов А.Х. Международное право прав человека: учеб. пособие / отв. ред. Б.Н. Топорнин. М.: Ин-т государства и права Рос. акад. наук, 2002. 197 с.
11. Сальников В.П., Цмай В.В. Современная система защиты прав человека // Правоведение. 1999. № 1. С. 82-98.

**В.І. Чечерський,**  
к.ю.н., доцент, Почесний працівник прокуратури,  
прокурор відділу Генеральної прокуратури України

## **РОЛЬ ПРАВОРОЗУМІННЯ ЯК КЛЮЧОВОГО ФАКТОРУ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ**

Одним з вихідних начал, на якому ґрунтується дослідження права як унікального феномену, є його особисте усвідомлення та сприйняття автором, тобто праворозуміння.

Поняття методології, як загальнонаукового феномену, що притаманне науці в цілому і кожній її галузі зокрема, є багатограним. Здебільшого під нею розуміють систему принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності, а також вчення про цю систему або систему соціально випробуваних правил і нормативів пізнання та дії, які співвідносяться з властивостями і законами дійсності. Д.А. Керімов та низка інших вчених вважають, що до методології слід включати і певну світоглядну позицію дослідження, а також всезагальні теоретичні принципи, не тільки загальнонаукові, а й спеціальнонаукові методи пізнання. На їх слушну думку, крім іншого, методологія включає у себе і світоглядну позицію самого дослідника [1, с. 88].

Справді, навіть використовуючи ті самі методи, при відмінності у світогляді автор може дійти до абсолютно різних висновків. З тим, якої концепції праворозуміння дотримується дослідник, на які методологічні засади він спирається, пов'язані і його подальші теоретичні побудови незалежно від того, чи стосуються вони питань джерел права, чи природи прав людини, чи змісту окремих прав та підстав їх обмеження (звуження).

Докорінна трансформація суспільного ладу в нашій державі призвела до зміни поглядів на право. З одного боку, розширюються наукові розробки у сфері філософії права, коли поряд із позитивним правом чітко виділяються основи природного права і здійснюється розмежування права й закону. З іншого боку, зберігаються й збагачуються колишні, нормативістські уявлення про право як про систему загальнообов'язкових, формально визначених норм, що висловлюють державну волю суспільства, забезпечуються державою і спрямовані на регулювання поведінки людей відповідно до соціально-економічних, політичних і духовних засад суспільства [2].

Праворозуміння поділяється на різні типи залежно від тих критеріїв, які взято за основу: соціального призначення права, джерел правоутворення, підходів до вивчення права, критерію справедливості закону та ін. Однак загалом їх можна поділити на “вузьконормативне” та “широке” трактування права. У першому випадку мова йде про сукупність певних правових норм, що виходять від держави і гарантовані (забезпечені) нею, а в другому – у його загальне поняття додатково включають правовідносини, правосвідомість, уявлення про свободу та справедливість тощо [3, с. 148].

Суттєвою особливістю науково-теоретичного праворозуміння вітчизняних правознавців є його явний “крен” у сторону юридичного позитивізму. Насамперед це характерно для представників галузевих дисциплін [4, с. 8].

Прикладом цьому є вітчизняні правові дослідження у сфері застосування репродуктивних технологій, генетичної модифікації (корегування) ДНК людини. Переважно вони обмежуються аналізом чинних норм, в окремих випадках – порівняно із зарубіжними аналогами. Проте фундаментальна наука розвивається настільки швидкими темпами, що правова думка не встигає забезпечити її необхідним рівнем правової регламентації і це створює суттєві перепони для юристів, які опираються виключно на норми права.

Водночас позитивне право – продукт людської цивілізації. І, подібно усім феноменам цивілізації, воно, з одного боку, несе з собою вантаж негативних потенцій, а з іншого – характеризується суттєвими перевагами [5, с. 37]. Серед них слід виділити визначеність та чіткість, відстоювання особливої цінності і важливості правопорядку.

Протилежним позитивізму є широке трактування права, перш за все природно-правове праворозуміння, в основі якого лежить ідея про те, що всі існуючі правові норми повинні ґрунтуватися на певних об’єктивних засадах, що не залежать від волі людини. Незважаючи на право, яке закріплене у законодавстві, паралельно існує право, яке надано з народження, воно бере свій початок із самого факту життя, є абсолютним і невід’ємним від нього. Більше того, саме останнє є вихідним для формування позитивного права.

Природно-правовий підхід при розгляді питань права має істотне методологічне значення, оскільки вимоги природного права наділені властивостями, близькими до властивостей явищ природи, природного порядку: безумовною непорушністю, категоричністю, невіддільністю конкретним ситуаціям, невідворотністю спонтанного наступу негативних наслідків при ігноруванні природно-правових вимог.

Проте за всієї важливості вони мають і негативні сторони: не конкретизовані достатньою мірою, не володіють чіткою визначеністю за змістом, нерідко сприймаються по-різному, довільно і взагалі за своєю суттю не призначені для безпосередньої регламентації поведінки людини [5, с. 36].

Інакше кажучи недоліками класичної концепції природного права є твердження про його вічність і постійність, надмірний суб'єктивізм розуміння права, що може призвести до його абсолютизації. Якщо опиратися лише на постулати природного права, то складно обґрунтувати право на евтаназію, редукцію ембріону чи штучне переривання вагітності, оскільки воно навряд чи вкладається у його рамки.

З іншого боку, бар'єр, суттєві гарантії проти насилля і свавілля, що виправдовуються "природними" доводами, може створити, і у низці випадків справді створює, позитивне право – право, яке відображене у законах, судових рішеннях і яке підтримується силою державної влади. Ось тут при порівнянні природного і позитивного права, з особливою виразністю розкривається гідність і переваги останнього.

Достатньо точно і правильне розуміння позитивного права може бути досягнуто у тому випадку, коли при його розгляді використовується не тільки природно-правовий підхід як методологічний принцип, а й пряме співставлення з природним правом, як реальним фактом соціальної дійсності [5, с. 34].

Тому складно прийняти позицію Л.В. Петрової, яка категорично розділяє як антагоністичні природний і позитивний підхід до розуміння права [6].

Раціональною є думка О.Я. Рогача, який вважає необхідним розглядати природне і позитивне право не як конкуруючі системи права, а як такі, що органічно поєднуються та взаємодіють. На практиці їх єдність можна виявити в межах аналізу норм Конституції України, якою закріплено широкий спектр природних права і свобод, тим самим вони, отримавши нормативне закріплення, з розряду правових ідей перейшли в позитивне право [7, с. 13].

Ураховуючи наведене, вважаємо, що саме поєднавши кращі здобутки основних напрямів позитивного та природно-правового праворозуміння, в основі якого лежить плюралізм правових думок, ідей та теорій, можна дати адекватні відповіді на запитання, що пов'язані з правами людини.

---

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Керимов Д.А. Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права. 2-е изд., М.: Аванта+, 2001. 559 с.
2. Тихомиров Ю.А. Право: национальное, международное, сравнительное. *Государство и право*. 1999. № 8. С. 5–12.
3. Блажко П.К. Правопонимание: вопросы теории. *Вестник экономики, права и социологии*. 2017. № 4. С. 147-150.
4. Овчинников А.И. Правопонимание и его классификация: основные подходы. *Юрист-Правовед*. 2015. № 1. С. 5-9.
5. Алексеев С.С. Собрание сочинений. В 10 т. [+ Справоч. том]. Том 7: Философия права и теория права. М.: Статут, 2010. 520 с.
6. Петрова Л.В. О естественном и позитивном праве. *Государство и право*. 1995. № 2. С. 32-41.
7. Рогач О.Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження: монографія. Ужгород: Ліра, 2011. 368 с.

---

**Секція III.**  
**Кримінальне право, кримінологія**  
**та кримінально-виконавче право: доктрина,**  
**законодавство та правозастосування**  
**в процесі євроінтеграції**

В.С. Барбулат,  
студ. II курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри кримінального  
права, кримінального процесу та криміналістики Т.В. Родіонова

**ХАРАКТЕРИСТИКА ПОКАРАНЬ,**  
**НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ**

Головною приналежністю демократизації українського суспільства є поліпшення підходів до проблем призначення, виконання і відбування покарань та інших заходів кримінально характеру, які не пов'язані з позбавленням волі.

Наукові публікації свідчать, що правові підстави кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, виникли ще в Київській Русі. Період історії розвитку таких покарань характеризувався тим, що держава не займалася на законодавчому рівні розробленням нормативної бази стосовно покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, вважаючи це питання другорядним, що не сказати про нинішній час [1, с. 27].

Дослідження історії виникнення та розвитку покарання показало, що еволюція покарання залежала саме від суспільства, його генези, ідеології, культури, моральності і виборі засобів боротьби зі злочинністю. Тому кримінальний закон і покарання повинні відповідати тим умовам життя суспільства, стану економіки та фінансів держави, етичним і правовим поглядам, які відображають суспільні відносини та устрій держави [2, с. 259].

Згідно ч. 1 ст. 50 Кримінального кодексу України, покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду

до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого [3].

Стосовно поняття покарання висловлювалось багато точок зору. Наприклад, М.Д. Шаргородський писав, що це є захід державного примусу, що застосовується тільки судовою владою до осіб, які вчинили злочин. Покарання виражає негативну оцінку злочинця і його діяння державою, полягає в позбавленні злочинця належних йому благ. Покарання має на меті попередження вчинення нових злочинів з боку осіб, які їх вчинили, та інших нестійких членів суспільства [4].

Основними покараннями, які не пов'язані з позбавленням волі, згідно до ч. 1 ст. 52 Кримінального кодексу України є штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців. До додаткових покарань, що не пов'язані з позбавленням волі відноситься позбавлення військового, спеціального звання, рангу або чину [3].

Кримінально-виконавчий кодекс України дає нам чітке розуміння саме про певний порядок дій та виконання таких покарань. Наприклад, ст. 26 закріплює обов'язки та зазначає строки, за які засуджений повинен сплатити штраф, ст. 29 закріплює позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, ст. 36 дає змогу виявити послідовність дій у виконанні покарання у виді громадських робіт тощо [5].

Наприклад, стосовно виправних робіт, то це вид покарання, який застосовується до особи, яка вчинила злочинну дію або бездіяльність, та полягає в залученні засудженого до праці за місцем роботи, з якої він не має права звільнитись за власним бажанням без дозволу органу, якій контролює цей процес.

Розглядаючи такий вид покарання як громадські роботи в першу чергу необхідно визначити порядок його виконання. Для цього необхідно звернутись до статті 36 Кримінально-виконавчого кодексу України, де зазначено, що покарання у виді громадських робіт відбувається за місцем проживання засудженого [5]. Громадські роботи полягають у виконанні засудженим у вільний від основної роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування.

Серед органів виконання покарань існує уповноважений орган з питань пробації, на якого покладено розпорядчу, контрольну, організаційну функції, що розповсюджуються на осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.



Як свідчить статистика станом на 2018 рік, по Одеській області всього засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, осіб, до яких був застосований штраф, всього становило 5465, з них неповнолітніх – 376 громадян. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю було застосовано приблизно до 307 осіб. Громадські роботи були застосовані до 964 порушників, а виправні роботи до 34 осіб [6].

Визначення та встановлення суспільно небезпечних діянь, а також передбачення покарання за них залежать від того, в межах якого економічного, політичного, культурного, морального становища існує народ.

Самі покарання та їх види відображають існуючі в суспільстві погляди на засоби боротьби зі злочинністю. Тому система покарань формується в законі відповідно до поглядів на боротьбу зі злочинами і відображає результати розвитку суспільства та відповідає певним етапам його розвитку.

Можна зробити висновок, що види покарань, які не пов'язані з ізоляцією від суспільства, є гарантом правопорядку в соціумі, де люди, знаючи закон та свої права, враховують всі можливі наслідки дії чи бездіяльності і таким чином забезпечують мир та лад в нашій державі.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Богатирьов І.Г. Теорія та практика виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі: монографія. Київ, 2005. 312 с.
2. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України. Київ, 1999. Т. 2. Ч. 1. 456 с.
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року / *Верховна Рада України*. 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n223> (дата звернення: 16.03.2019).
4. Ющик О.І. Зміст покарання : підручник. Ужгород : університетська книга, 2014. 216 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/8015/.pdf> (дата звернення: 16.03.2019).
5. Кримінально-виконавчий кодекс України від 1 січня 2004 року / *Відомості Верховної Ради України*. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 16.03.2019).
6. Статистика системи покарань в Україні. URL: <http://ukrprison.org.ua/statistics> (дата звернення: 16.03.2019).

**В.І. Бачинська, М.В. Лисюк, Д.В. Телеков,**  
студенти II курсу факультету міжнародної торгівлі та права,  
Київський національний торговельно-економічний університет

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри загальноправових  
дисциплін Г.Л. Шведова

## **ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ**

Насильство в сім'ї – одна з найпоширеніших проблем українського суспільства, тому що впродовж свого життя більша половина населення відчуває на собі різні форми домашнього насильства. З кожним роком шокуюча статистика щодо цього явища вдома невпинно зростає. За даними Мінсоцполітики, у 2013-2018 роках 90% тих, хто звертався щодо насильства в сім'ї до органів держави, – це були жінки, 8,5-9% – чоловіки та 1-1,5% – діти [1]. І найстрашніше те, що з усіх випадків сімейного насильства лише у 10-15% жертва звертається до поліції. Наша держава визнає і привертає неабияку увагу до гостроти та глибини цієї проблеми, тому у грудні 2017 р., на зміну Закону “Про запобігання насильству в сім'ї” від 2001 року, Верховна Рада України прийняла Закон “Про запобігання та протидію домашньому насильству”, а також Кримінальний кодекс України був доповнений новою ст. 126-1 “Домашнє насильство”. Криміналізація насильства в сім'ї є одним з ефективних засобів протидії такому злочинному явищу і сприяє захисту осіб, що піддаються домашньому насильству.

За Кримінальним кодексом України визначається, що домашнє насильство – це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [2]. Раніше жертвами визнавались лише дружина, дитина, чоловік, а зараз це й бабусі, дідусі, колишнє подружжя, люди, які мають спільну дитину чи живуть у громадянському шлюбі, наречені, брати, сестри. Новий закон вже встановив основні заходи у сфері протидії домашньому насильству, але на даний момент вони не повною мірою вирішують

дану проблему. Для того, щоб зменшити кількість проявів насильства, потрібно визначити ефективніші заходи протидії домашньому насильству. Багато науковців внесли значний вклад та здійснили ґрунтовні дослідження на цю тему, серед них: Дузь Ю.М., Пивоваров В.В., Дудоров О.О., Бугаєць Т.І., Мірошниченко О.В., Михайліна Т.В. та інші.

Можна погодитись з думкою Пивоварова В.В. про те, що без ратифікації Стамбульської конвенції норми нашого законодавства не зможуть ефективно захищати від домашнього насильства [3]. На нашу думку, ратифікація угоди означала б додаткове фінансування проблеми домашнього насильства, популяризацію цієї теми у ЗМІ, навчальних та дошкільних закладах, створення притулків-шелтерів для жертв тощо, адже Стамбульська конвенція надає всі стандарти та необхідні інструменти, щоб держава могла ефективно боротися із домашнім насильством. А гарантією того, що всі ці заходи втілюватимуться владою в життя і працюватимуть на практиці є міжнародний контроль за державами, що її ратифікували, і до того ж застосування зауважень та штрафів. Також Пивоваров В.В. додає, що крім ратифікації, для гармонізації відносин в українських родинах потрібно ввести проведення психологічної роботи з кривдниками, бо призначення покарання ніколи не допоможе вирішити проблему в сім'ї, оскільки в умовах установ для виконання покарань агресивна людина ніколи не перевищується [3].

Науковці Мірошниченко О.В., Михайліна Т.В. вважають, що подолання проблеми насильства в сім'ї не можливе без соціальної роботи. До якої відноситься ряд загальносоціальних та спеціальних заходів. До загальносоціальних заходів належать: зміцнення сім'ї як соціального інституту та як союзу певних осіб; завчасне виявлення сімей, у яких існує загроза виявлення насильства; забезпечення будь-якої дитини сімейним вихованням та можливостями для фізичного й духовного розвитку та інші. До спеціальних заходів відносять: офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї; взяття на профілактичний облік та зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, які вчинили сімейне насильство; захисний припис; стягнення коштів на утримання жертв насильства в сім'ї у спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї [4]. Можна погодитися з думкою науковців про те, що насильство в сім'ї є основою існування насильства в суспільстві, оскільки дитина, яка виросла в сім'ї, де були прояви насильства, вважає таку поведінку нормальною та переносить її в свою майбутню сім'ю. Тому особливу увагу слід звернути на створення центрів матері та дитини; просвітницьких та навчальних програм для батьків; мето-

дики діагностування і проведення опитування серед дітей, що стали жертвами насильства або були його свідками тощо.

Отже, вивчивши проблему домашнього насильства в Україні, слід зазначити, що це явище є надзвичайно небезпечним, адже воно щоденно завдає шкоди таким найважливішим людським благам та цінностям як здоров'я, честь та гідність. Наша країна йде правильним шляхом до вирішення цього питання, імплементуючи норми Стамбульської конвенції, але потрібно пам'ятати, що процес протидії домашньому насильству в Україні пов'язаний не лише з удосконаленням національного законодавства та відповідності із міжнародними стандартами, а й широкою інформаційно-просвітницькою роботою, що сприяє підвищенню обізнаності населення. Серед цих заходів найбільш ефективний є організація і проведення серед населення інформаційних кампаній щодо заходів запобігання та протидії домашньому насильству, роз'яснення його форм, проявів та наслідків.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Офіційна інтернет-сторінка ВВС Україна: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46832511> (дата звернення: 20.02.2019 р.).
2. Кримінальний кодекс України : зі змінами та доповненнями станом на 06 вересня 2018 року : Офіц. текст. Київ: Алерта, 2018. 208 с.
3. Пивоваров В.В. Кримінологічний аналіз законодавства про запобігання і протидію домашньому насильству : ст. ... канд. юр. наук : Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2018.
4. Мірошниченко О.В., Михайліна Т.В. Насильство в сім'ї: соціально-правова сутність та засоби протидії. Донецьк, 2018. С. 5.

І.О. Біла,  
студ. III курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: д.ю.н., проф. кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики О.А. Чуваков

## **СУЧАСНИЙ СТАН КРИМІНАЛЬНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В ГАЛУЗІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

Розвиток інформаційних технологій, відкритий доступ до Інтернету, “безвізове подолання кордонів”, довільний ступінь анонімності, відсутність цензури створюють різноманітні можливості (підґрунтя) для вчинення нових видів злочинів, а також звичайних традиційних злочинів, але більш ефективними способами. *Актуальність даної теми* полягає у тому, що для виявлення та розкриття злочинів, які вчиняються за допомогою сучасних інформаційних технологій, законодавець іде на шляху створення і прийняття ряду базових нормативних актів у галузі інформаційних (комп’ютерних) відносин, яких на сьогодні, на жаль, є недостатньо для ефективного вирішення даної проблеми. Тому, сьогодні, *необхідно* проаналізувати сучасний стан злочинності, вияснити причини його виникнення та знайти шляхи попередження вчиненню правопорушень у сфері інформаційних технологій.

Слід зазначити, що вперше склади злочинів у сфері інформаційних технологій (комп’ютерних злочинів) були викладені на Конференції американської асоціації адвокатів у Далласі ще 1979 року. Пізніше, Організація Об’єднаних Націй (далі – ООН), опублікувала Керівництво ООН з попередження злочинів, пов’язаних із застосуванням комп’ютерів, і боротьби з ними (1994 р.). У даному Керівництві ООН надала класифікацію “звичайних видів” комп’ютерних злочинів, до яких віднесла: шахрайство шляхом маніпуляцій на комп’ютері, комп’ютерну підробку, несанкціонований доступ до комп’ютерних систем і послуг, несанкціоноване копіювання комп’ютерних програм, які охороняються законом тощо [1].

Кримінальна відповідальність за комп’ютерні злочини в Україні була передбачено з 1994 року. На сьогодні Особлива частина Кримінального кодексу України (далі – КК України) містить Розділ XVI, який присвячується злочинам у сфері використання електронно-об-

числювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку [2, ст.ст. 361–363-1]. Крім того, аби забезпечити ефективність боротьби зі злочинами у цій сфері та здійснити адаптацію до норм міжнародного законодавства, Україна у 2001 році приєдналася до Конвенції про кіберзлочинність, а у 2006 році – ратифікувала Додатковий протокол до неї.

Слід зазначити, що кримінальне законодавство, як і ряд актів інших галузей права, охороняє законні процеси збору, обробки, накопичення, зберігання, пошуку, розповсюдження інформації, у тому числі комп'ютерної [3, с. 348].

Стосовно *сучасного стану кримінальної злочинності* в галузі інформаційних технологій, який склався в Україні, то можна сказати, що у нашій державі кількість “комп'ютерних злочинів” не є значною у порівнянні з такими країнами, як США, Великобританія, Німеччина, Китай тощо, де показники даних злочинів сягають небачених масштабів, але є наявний напрям до її росту.

Аналізуючи відомості про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень у цій сфері з 2005 року по сьогодні, можна побачити тенденцію до збільшення кількості “комп'ютерних злочинів”. Про це свідчать офіційні дані Державної служби статистики України щодо кількості злочинів, зареєстрованих органами внутрішніх справ, за статтями 361–363 КК України. Так, за 2005 рік офіційно було зареєстровано 62 правопорушення; 2008 році – 169; за 2009 рік – 201, а виходячи за підсумками 2010 року – 165 правопорушень у цій сфері. Слід звернути увагу, що за ст. 361-1, 361-2 та 363-1 КК України протягом зазначених років не було порушено жодної кримінальної справи [4, с. 3-4].

Відповідно до статистичної інформації про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності, а саме Єдиного звіту про кримінальні правопорушення, стосовно загальної відомості про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислюваних машин (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж з 2013 року по березень 2019 року (табл. 1), можна зробити висновок, що кількість вчинюваних правопорушень у цій сфері стрімко зростає з кожним наступним роком [5].

На думку експертів, збільшення кількості вчинюваних злочинів, зумовлено особливостями механізму віртуального простору, а саме у тому, що злочинці не бачать своїх жертв, яких “вони обрали для нападу”. Тим самим, винні особи мають впевненість в анонімності та відсутності безпосередньої небезпеки виявлення і переслідування. Як свідчить практика, отримавши опір технічної системи захисту щодо

**Табл. 1.** Загальні відомості про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень від 01.01.2013 по 11.03.2019 роки<sup>1</sup>

		Обліковано кримінальних правопорушень за звітний період							
		2013 р. (січень- грудень)	2014 р. (січень- грудень)	2015 р. (січень- грудень)	2016 р. (січень- грудень)	2017 р. (січень- грудень)	2018 р. (січень- грудень)	2019 р. (січень- березень)	
За видами правопорушень	Ст. 361 КК України	408	344	432	494	1795	1023	216-...	
	Ст. 361-1 КК України	12	10	21	15	35	134	24-...	
	Ст. 361-2 КК України	20	11	59	28	64	52	12-...	
	Ст. 362 КК України	152	73	75	311	670	1070	157-...	
	Ст. 363 КК України	2	4	9	15	6	12	1-...	
	Ст. 363-1 КК України	1	1	2	2	3	10	1-...	
	<b>Усього кримінальних правопорушень</b>	<b>595</b>	<b>443</b>	<b>598</b>	<b>865</b>	<b>2573</b>	<b>2301</b>	<b>411-...</b>	

<sup>1</sup> Ці дані отримані на підставі власного аналізу Єдиного звіту про кримінальні правопорушення, за Формою № 1 (місячна) затвердженою наказом ГПУ від 23 жовтня 2012 р. № 100 за погодженням з Держстатом України, за кожен окремий рік, починаючи із січня 2013 р.- по березень 2019 р.

несанкціонованого доступу до комп'ютерної системи, злочинці шукають нову інформацію та вдосконалюють свої знання щодо способів і шляхів вчинення злочину. Необхідно зазначити, що мотивами вчинення комп'ютерних злочинів найчастіше виступають користь, хуліганські спонування, але вони можуть бути також вчинені за мотивами інтересу, почуття помсти, не виключний варіант їх здійснення з метою приховання іншого злочину.

Також, слід звернути увагу на те, що при проведенні кримінологічних досліджень, які засновані на опитуванні працівників правоохоронних органів та спеціалістів в галузі інформаційних технологій, зазначили, що за межами статистичних обліків (офіційних даних, зазначених у табл. 1) залишаються до 90% кіберзлочинів [6]. Кіберзлочинність охоплює різні види злочинів, що здійснюються за допомогою комп'ютера і в мережі Інтернет, а об'єктами кіберзлочинів виступають персональні дані, банківські рахунки, паролі та інша особиста інформація фізичних і юридичних осіб, бізнесу та державного сектору. Поширеними кіберзлочинами на сьогодні є кібершахрайство, протиправний контент (захист інтелектуальної власності), поширення шкідливого програмного забезпечення тощо [7]. Таке явище, а саме високу латентність цих злочинів, пов'язують з небажанням потерпілих подавати заяви до відповідних органів для початку кримінального провадження; недовіреністю працівників правоохоронних органів у розслідуванні цих злочинів через відсутність необхідної практики та засобів боротьби у цій сфері; труднощами в кваліфікації; відсутністю спеціалізованих експертиз для розслідування комп'ютерних злочинів; труднощами збирання доказів; відсутністю комп'ютерної культури, а також обізнаності громадян щодо своїх прав та обов'язків у сфері інформаційних технологій.

Виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати, що *рівень кримінальної злочинності* у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку з кожним роком зростає. *Причин* для виникнення такої ситуації в Україні – безліч, основні з них: недосконала нормативно-правова база щодо попередження та протидії злочинам у сфері інформаційних технологій; відсутність у працівників правоохоронних органів необхідної практики та засобів боротьби з даними злочинами; неефективність діяльності правоохоронних органів у здійсненні діяльності по реагуванню на вчинений злочин та подану у зв'язку з цим заяву потерпілого; низький рівень інформатизації українського суспільства тощо. Великого значення у *попередженні, виявленні та боротьбі* з



комп'ютерними злочинами має виявлення і дослідження причин їх вчинення та напрацювання відповідних рекомендацій протидії, зокрема, за участю правоохоронних органів. Крім того, для попередження злочинів необхідно проводити інформаційно-аналітичну роботу, підготовку кадрів для роботи у сфері технічного захисту інформації, а також громадяни України повинні дотримуватися елементарних правил, які встановлені для користувачів, для того, щоб уникнути зайвої можливості стати потерпілим у сфері “комп'ютерних злочинів”.

### **Список використаної літератури**

1. Стрельцов Є.Л., Загіка Г.В. Злочинність у сфері інформаційних технологій. URL: [https://studopedia.su/10\\_65095\\_zlochinnist-u-sferi-informatsiynih-tehnolo-giy.html](https://studopedia.su/10_65095_zlochinnist-u-sferi-informatsiynih-tehnolo-giy.html) (дата звернення:16.03.2019 р).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. (зі змін. та доп.). URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення:16.03.2019 р).
3. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України Є.Л. Стрельцова. Харків, 2009. 496 с.
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення кібернетичної безпеки України: Висновок на проект Закону України від 31 серпня 2012 р. № 11125. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=44208&pf35401=237192> (дата звернення: 16.03.2019 р).
5. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за Формою № 1 (місячна) затвердженою наказом ГПУ від 23 жовтня 2012 р. № 100 за погодженням з Держстатом України URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення:16.03.2019 року).
6. Спирина С. Криминологические и уголовно-правовые проблемы преступлений в сфере компьютерной информации. URL: <http://www.dissercat.com/content/kriminologicheskie-i-ugolovno-pravovye-problemy-prestuplenii-v-sfere-kompyuterno-informatsi> (дата звернення: 16.03.2019 року).
7. Голуб А. Кіберзлочинність у всіх її проявах: види, наслідки та способи боротьби. URL: <https://www.gurt.org.ua/articles/34602/> (дата звернення: 16.03.2019 року).

**Р.В. Вереша,**  
**д.ю.н., професор, Заслужений юрист України,**  
**професор кафедри кримінального та адміністративного права,**  
**Академія адвокатури України**

## **ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА**

Правові принципи пронизують усю систему норм відповідної галузі законодавства та визначають зміст її найважливіших інститутів. Це стосується і кримінального права. Принципи як основні засади будь-якої галузі права є первинними по відношенню до основоположних понять та категорій відповідної галузі. Саме за допомогою принципів можна визначити правову природу того чи іншого явища, оскільки саме вони визначають формування та власне дію права у суспільстві. Основні принципи права, у тому числі і кримінального, у своїй сукупності покликані утворювати певний ідеал, досягти якого і має на меті конкретна галузь права у своєму розвитку. Водночас, потрібно зауважити, що певна основоположна ідея може трансформуватися у принцип відповідної галузі права лише у тому випадку, якщо законодавець вбачатиме необхідність підпорядкування норм закону цій ідеї та втілити її у подальшому у закон у встановлених ним межах.

Сутність принципів кримінального права полягає у тому, що вони, по-перше, повинні обумовлювати загальні напрямки процесу правотворчості у даній галузі та зміст відповідних норм; по-друге, вони визначають джерела кримінального законодавства у динаміці його розвитку; по-третє, основні принципи є не лише доктринальним, юридичним, законодавчим підґрунтям кримінально-правових відносин, а утворюють і морально-етичну основу для цього процесу; по-четверте, вони втілюють історію та розвиток суспільних відносин, які регулюються даною галуззю права. Крім того, принципи кримінального права виконують досить важливу функцію: вони виступають гарантією дотримання основних прав, свобод та інтересів людини і громадянина, які закріплені у Конституції України, у процесі законотворчості (при створенні нових норм) та правозастосування.

Кожен принцип кримінального права має самостійне значення, хоча всі вони тісно взаємопов'язані й взаємообумовлені. Кримінальне право не може дотримуватися вибірково якогось одного чи декількох

принципів – воно базується обов'язково на всіх принципах одночасно. Як правило, серед принципів кримінального права, у тому числі і кримінального законодавства України виділяють: принцип верховенства права (законності), принцип рівності громадян перед законом (демократизму), принцип індивідуальної юридичної відповідальності; принцип вини, який опосередковано визначений у процесуальному принципі презумпції невинуватості; принцип справедливості; принцип гуманізму.

Основні принципи кримінального права є категоріями універсальними, спільними для кримінального законодавства багатьох іноземних держав. У іноземній кримінально-правовій науці проблемам принципів права, зокрема кримінального, приділялося досить багато уваги. У значному обсязі досліджуються як загальні комплексні питання основних принципів кримінального права, так і проблеми окремих принципів і їх значення для міжнародного кримінального права, окремих аспектів практичного застосування кримінального законодавства тощо. Чітке розуміння сутності принципів кримінального права, їх системи та значення у частині дотримання конституційних прав, свобод та інтересів людини і громадянина сприяло тому, що досить велика кількість іноземних кримінальних кодексів містять норми, які регламентують основні принципи кримінального права. Як правило, основні принципи кримінального права у іноземних кримінальних кодексах є конституційними, тобто закріплені у конституціях цих країн. Також ряд основних принципів є засадами міжнародного кримінального права, які є базою для законодавства Європейського Союзу, підґрунтям переважної більшості нормативно-правових актів Європейського Суду з прав людини. Мова йде про принцип законності при дотриманні прав людини у міжнародному кримінальному законодавстві, який розглядається як правова гарантія. Також принцип законності аналізується з позиції його основної складової – принципу *nulla poena sine lege* (законності покарання) у розумінні Європейського Суду з прав людини, виходячи із практики застосування ним положень міжнародного кримінального законодавства.

Формулювання основних принципів кримінального права перебуває у межах основних завдань сучасної кримінально-правової політики держави. До того ж сучасна кримінально-правова політика повинна враховувати необхідність впровадження конституційних засад у практично всі чинні закони, як на міжнародному, так і на національному рівнях. Такий процес конституціоналізації сприятиме певній уніфікації понятійного юридичного та кримінально-правового

апарату. Одним із аспектів цього процесу є закріплення основних засад міжнародного права на рівні національних нормативно-правових актів, що обумовлюється глобалізаційними процесами. На сьогодні особливо ретельно вивчаються проблеми глобалізації як транснаціональної правової структури з точки зору її інтенсивності, швидкості проведення та впливу на процеси, що відбуваються на національному та міжнародному рівнях [1, с. 465]. Глобалізація кримінального права, виходячи із загального розуміння сутності та окремих аспектів глобалізації права – це злиття національного кримінального права у єдину міжнародну (у ідеалі – світову) систему кримінального права, що полягає у розповсюдженні загальних інструментальних моделей організації захисту правопорядку засобами кримінального права. Засадами ж цього процесу повинні стати основні принципи кримінального права.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Halliday Terence C., Osinsky Pavel. Globalization of Law / Annual Review of Sociology. 2006. Vol. 32. P. 447–470.

П.С. Гаджієва,  
студ. III курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: д.ю.н, професор кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики О.А. Чуваков

## **АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ЖУРНАЛІСТІВ ВІД ПОГРОЗ АБО НАСИЛЬСТВА**

Як у будь-якій демократичній державі в Україні відповідно до ст. 34 Конституції, кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [1]. Зазначена норма, зокрема, є основою вільного здійснення професійної діяльності журналістів. Останні відіграють важливу роль в освітленні усіх цікавих та актуальних подій у будь-яких сферах суспільства: політичної, економічної, художньої та ін. Вони безперечно є джерелом надання інформації та мають великий вплив на формування суспільного погляду на різні явища, що відбуваються у світі, тому, на жаль, у багатьох випадках журналісти піддаються негативному впливу, зокрема насильству або погрозам, що заважає їм у вільному здійсненні своєї професійної діяльності.

Зважаючи на це, 14 травня 2015 р. відповідним Законом [2] було внесено доповнення до Кримінального кодексу України (ст. 347-1, 348-1, 349-1), а також ст. 345-1 “Погроза або насильство щодо журналіста”, що відповідно є посиленням охорони їх прав, забезпеченням захисту від втручання у роботу та здійснення морального або фізичного тиску на їх близьких родичів. Так, у примітці до ст. 345-1 КК України міститься поняття професійної діяльності журналіста, під якою у статтях 171, 345-1, 347-1, 348-1 КК України слід розуміти систематичну діяльність особи, пов’язану із збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані засоби масової інформації, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет. Статус журналіста або його належність до засобу масової інформації

підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим засобом масової інформації, його редакцією або професійною чи творчою спілкою журналістів [3].

На жаль, попри позитивний аспект доповнення КК України зазначеними статтями, виникає чимало проблем та запитань, які на сьогодні не мають єдиного вирішення, що призводить до виникнення спірних ситуацій на практиці.

По-перше, у випадку погрози або насильства щодо журналіста безпосереднім об'єктом виступає їх законна професійна діяльність, а вже додатковим об'єктом є здоров'я зазначених у диспозиції ст. 345-1 осіб, а саме журналіста або його близьких родичів. У зазначеному випадку важливу роль відіграє встановлення відповідного взаємозв'язку, що причиною вчинення злочину є саме їх професійна журналістська діяльність, а ні особа журналіста окремо. На етапі попередньої кваліфікації злочину не встановлення факту негативного ставлення злочинця до діяльності журналіста може призвести до обрання помилкового складу злочину.

Подібна ситуація може мати місце, якщо, наприклад, особа, яка вчинила злочин щодо журналіста, переслідувала іншу мету, проте пов'язану з його професійною діяльністю (зокрема, із почуття помсти за викривальні публікації журналістом, висвітлення ним корупційних скандалів); у такому разі необхідна кваліфікація за складами злочинів КК України, залежно, наприклад, від тяжкості завдання шкоди здоров'ю потерпілого з обтяжуючою обставиною – у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку. Наведена обтяжуюча обставина передбачена п. 4 ч. 1 ст. 67 КК України [4, с. 48]. У зазначеному випадку виникає проблема співвідношення журналістів та осіб, що виконують громадський обов'язок, а саме не зрозумілим залишається питання межі переходу від одного статусу до іншого. Проблема існує у зв'язку з відсутністю у кримінальному законодавстві чіткого відмежування цих понять.

По-друге, незважаючи на окреме виділення поняття професійної діяльності журналіста у примітці до ст. 345-1 КК України, невірним є питання чіткого виокремлення осіб, чия діяльність може вважатися журналістською, а чия ні. Зазначена проблема найчастіше торкається журналістів у мережі Інтернет. На думку Буряк К.М., інформаційно-технічна природа Інтернет-сайтів дає підстави віднести їх скоріше до засобів подачі інформації, ніж прирівняти їх, і відповідно діяльність щодо збору інформації для більшості з них, до правового поля професійної діяльності журналістів. Виключенням, на

її думку, є Інтернет-сайти вже зареєстрованих ЗМІ (таких як телеканалів, газет, журналів тощо) [4, с. 40]. Але треба погодитися з думкою Коваленко В.В., що блогери, фото- відеокореспонденти, інші особи, чия діяльність підпадає під ознаки професійної журналістської діяльності, але які не мають офіційного статусу журналіста чи документів, що підтверджують їх належність до ЗМІ, мають схожу з професійними журналістами віктимологічну характеристику, та здійснюють аналогічний вплив на механізм формування умислу майбутнього злочинця [5, с. 222].

Таким чином, можна зробити висновок, що у чинному законодавстві нез'ясованим залишається питання віднесення журналістів до осіб, що виконують громадський обов'язок, тому виникає плутанина при кваліфікації злочинів у зазначених випадках. Також більш детального законодавчого регулювання потребує поняття професійної діяльності журналіста, що викликано потребою включення більш розширеного кола осіб до числа журналістів, які потребують захисту, у відповідності сучасним вимогам розвитку ЗМІ.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів : Закон України від 14 трав. 2015 р. № 421-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 29. Ст. 264.
3. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 р. № 2341-III. *Офіційний вісник України*. 2001. № 21. Ст. 920.
4. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Держ. фіск. служба України, Ун-т держ. фіск. служби України. Ірпінь, 2018. 245 с.
5. Коваленко А.В. Професійна діяльність журналіста як елемент віктимологічної характеристики потерпілого від злочинів проти журналістів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2015. Вип. 4. С. 216-225.

І.А. Дришлюк,  
к.ю.н., доцент, завідувач кафедри кримінального права,  
кримінального процесу та криміналістики,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

## **ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ НОРМ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТРАНСПОРТНІ ЗЛОЧИНИ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ**

Норми про відповідальність за транспортні злочини – одна із найбільш динамічних складових кримінального законодавства нашої країни. Так, якщо Кримінальний кодекс УРСР 1960 року (далі – КК 1960 року) [1] в первісній редакції налічував 7 складів транспортних злочинів (ст.ст. 77, 78, 203, 204, 215, 216, 217), то на момент втрати ним чинності їх було вже 14 (ст.ст. 77, 77-1, 78, 203, 204, 215, 215-2, 215-3, 215-4, 215-5, 217-1, 217-2, 217-3, 217-4), при тому, що два склади транспортних злочинів були із КК виключені. (ст.ст. 215-1, 216).

У Кримінальному кодексі України 2001 року (далі – КК України) [2] вже був сформований самостійний розділ XI Особливої частини – “Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту”, який налічував 17 складів злочинів і в якому були зосереджені всі суспільно небезпечні посягання в сфері функціонування транспорту. До транспортних злочинів було віднесено порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту (ст. 276), пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного морського чи річкового судна (ст. 278), блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства (ст. 279), примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов’язків (ст. 280), порушення правил повітряних польотів (ст. 281), порушення правил використання повітряного простору (ст. 282), самовільне без нагальної потреби зупинення поїзду (ст. 283), ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха (ст. 284), неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден (ст. 285), порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286), випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації (ст. 287), порушення правил, норм і стандартів, що



стосуються забезпечення дорожнього руху (ст. 288), незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289), знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу (ст. 290), порушення чинних на транспорті правил (ст. 291) та пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів (ст. 292).

Разом з тим, процес вдосконалення норм кримінального законодавства про відповідальність за транспортні злочини продовжувався і в подальшому. Так, Законом України від 22 вересня 2005 року “Про внесення зміни до ст. 289 Кримінального кодексу України” [3] ст. 289 (незаконне заволодіння транспортним засобом) була викладена в новій редакції. Законом України від 15 квітня 2008 року “Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності” [4] в ч. 3 ст. 281 були включені “інші тяжкі наслідки” порушення правил повітряних польотів, а також пом'якшені санкції ст.ст. 277, 286 та 289 КК щодо застосування штрафу.

Законом України від 24 вересня 2008 року “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху” [5] в ч. 1 ст. 287 КК України слова “яка перебуває в стані алкогольного сп'яніння” були замінені словами “яка перебуває в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують її увагу та швидкість реакції”, а у ст. 288 КК України слова “шляхів та шляхових споруд” були замінені словами “автомобільних доріг” та “дорожніх споруд”, диспозиція ст. 291 КК України після слів “що забезпечують рух” була доповнена словами “а також правил, норм і стандартів виготовлення, переобладнання, ремонту транспортних засобів”. Крім того, цим Законом збільшувався розмір штрафу у санкціях ч. 1 ст. 286, ст. 287, 288 та 290 КК України.

Законом України від 2 грудня 2010 року “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за втручання в діяльність транспорту” [6] були збільшені розміри штрафу за пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ч. 1 ст. 277 КК України) та блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства (ч. 1 ст. 279 КК України).

19 травня 2011 року, у зв'язку з прийняттям Повітряного кодексу України [7], чинний КК був доповнений ст. 276-1, яка передбачала відповідальність за здійснення професійної діяльності членом екіпажу або обслуговування повітряного руху диспетчером управління повітряним рухом (диспетчером служби руху) у стані алкогольного сп'яніння або під впливом наркотичних чи психотропних речовин.

Законом України від 24 травня 2012 року “Про внесення зміни до ст. 292 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за втручання в роботу об’єктів трубопровідного транспорту” [8] назва ст. 292 КК та її частина перша були викладені в новій редакції.

Законом України від 16 січня 2014 року “Про внесення змін до Закону України “Про судоустрій і статус суддів” та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян” [9] була посилена санкція за блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства. Цей закон, відомий під назвою “закон Олійника-Колесніченка” (або закон про диктатуру), викликав обурення в суспільстві. У зв’язку з цим 28 січня 2014 року Верховна Рада України прийняла Закон “Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України”, яким чинність Закону від 16 січня 2014 року було скасовано [10].

Законом України від 23 лютого 2014 року “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року” [11] санкція ч. 1 ст. 279 КК України була змінена.

Законом України від 8 квітня 2014 року “Про внесення змін до Кримінального кодексу України” [12] було посилено відповідальність за блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства в частині збільшення терміну позбавлення волі за цей злочин за наявності кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих обставин (ч.ч. 2 і 3 ст. 279 КК України).

Таким чином, можна стверджувати, що чинне кримінальне законодавство України містить логічно послідовну, чітко побудовану систему злочинів, пов’язаних з забезпеченням безпеки функціонування різних видів транспорту, процес вдосконалення якої триває відповідно до потреб часу.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальний кодекс Української РСР. *Відомості Верховної Ради України*. 1961. № 2. Ст. 14.
2. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Про внесення зміни до ст. 289 Кримінального кодексу України: Закон України від 22 вересня 2005 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 1. Ст. 4.
4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідаль-

ності: Закон України від 15 квітня 2008 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 24. Ст. 236.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху: Закон України від 24 вересня 2008 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 10–11. Ст. 137.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за втручання в діяльність транспорту: Закон України від 2 грудня 2010 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 22. Ст. 146.

7. Повітряний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 48–49. Ст. 536.

8. Про внесення зміни до ст. 292 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за втручання в роботу об'єктів трубопровідного транспорту: Закон України від 24 травня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 15. Ст. 114.

9. Про внесення змін до Закону України “Про судоустрій і статус суддів” та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян: Закон України від 16 січня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 22. Ст. 801.

10. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України: Закон України від 28 січня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 22. Ст. 811.

11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року: Закон України від 23 лютого 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 593.

12. Про внесення змін до Кримінального кодексу України: Закон України від 8 квітня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 23. Ст. 867.

К.С. Зеленська,  
студ. II курсу інституту підготовки кадрів  
для органів юстиції України,  
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: к.ю.н., асистент кафедри  
кримінального права Н.В. Маслак

## **ДОЦІЛЬНІСТЬ МАЛОЗНАЧНОСТІ ДІЯННЯ У НОВІЙ РЕДАКЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

У ХХІ столітті в Україні відбуваються істотні зміни у системі правових відносин. Деякі реформування призводять до суперечностей в законодавстві, що негативно впливають на процес адаптації людини до нових норм. Під час вирішення питань, пов'язаних зі змінами у правовому житті громадян, держава спирається на кримінально-правове забезпечення, оскільки зміни не можуть відбуватися в умовах беззаконня. У зв'язку з цим, доцільним є дослідження науки кримінального права і, зокрема, вчення про злочин.

Відповідно до частини 1 статті 11 Кримінального кодексу України (далі – КК України), злочином є передбачене Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Із цього визначення випливає, що злочин характеризується наступними ознаками: суспільна небезпечність, протиправність, винність, караність, вчинення його тільки суб'єктом злочину. Для того, щоб визнати вчинене діяння злочином, необхідно встановити у ньому наявність всіх вищезазначених ознак. Відсутність хоча б однієї з наведених ознак виключає можливість визнання вчиненого злочином.

Проте, у частині 2 статті 11 КК України зазначено, що не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Верховний Суд України на засіданні Судової палати у кримінальних справах 24 грудня 2015 року, розглядаючи справу № 5-221кц15, висловився про те, що специфіка встановлення малозначності діяння в кон-

тексті положень частини 2 статті 11 КК України полягає в обов'язковій сукупності трьох умов:

1) формальна наявність у вчиненому діянні ознак складу злочину, передбаченого КК, тобто всіх тих передбачених у законі ознак, що у відповідній статті (частині статті, пункті) Особливої частини КК характеризують певний склад злочину: об'єкта злочину, об'єктивної сторони складу злочину, суб'єкта та суб'єктивної сторони складу злочину.

2) малозначне діяння не становить суспільної небезпеки, яка є типовою для певного злочину. Це виражається в тому, що воно не заподіює взагалі шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству чи державі, або заподіює їм явно незначну шкоду.

3) малозначне діяння не повинно бути суб'єктивно спрямоване на заподіяння істотної шкоди. Якщо існує невідповідність між фактично вчиненим малозначним діянням і умислом, спрямованим на заподіяння істотної шкоди, має наставати кримінальна відповідальність за замах на той злочин, який особа бажала вчинити.

22 листопада 2018 року Верховна Рада у другому читанні ухвалила законопроект № 7279-д “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень”. Тому варто зазначити, що певні зміни відбулися і у Кримінальному законі.

Тобто, КК України у новій редакції визначено принципи та критерії розмежування кримінальних правопорушень на злочини та кримінальні проступки. Вищезазначене обумовлює актуальність дослідження поняття “малозначного діяння”, а також з'ясування його значення для кримінального правопорушення.

Питання малозначності в своїх роботах досліджували такі вчені, як: М.Й. Коржанський, Л.М. Кривоченко, П.С. Матишевський, Н.А. Мірошніченко, І.К. Туркевич, М.І. Хавронюк, Т.Є. Севаст'янова та інші вчені. Через певні особливості реформування кримінального законодавства на сучасному етапі, поняття “малозначності діяння” названими вченими було розкрито не у повному обсязі.

Науковці стверджують, що у зв'язку із запровадженням поняття “кримінальне правопорушення”, термін “малозначність” має бути переглянутим. Дослідники даного питання зазначають, що доцільним є вироблення правил та визначення меж застосування малозначності на практиці. Поряд з цим, може мати місце відмова від використання даного поняття у КК України у зв'язку із запровадженням поділу кримінальних правопорушень на види, що може призвести до необхідності вилучення малозначності з закону.

На думку Т.Є. Севастьянкової малозначні діяння все-таки мають незначну суспільну небезпеку. Тобто, малозначність не може не бути суспільно небезпечною, оскільки діяння передбачене у частині 2 статті 11 КК України.

Н.А. Мірошниченко зазначає, що у новій редакції КК України малозначність не повинна мати місце. Дане твердження пояснюється тим, що у випадку, якщо діяння не є злочином, очевидно воно є іншим видом правопорушення і може бути замінено поняттям “відсутність складу кримінального правопорушення”.

Поряд з цим, необхідним є аналіз формальних конструкцій складів кримінальних правопорушень з метою подальшої можливості реформування поняття малозначності. Встановлення суспільної небезпеки є досить складним процесом, оскільки є склади злочинів, у яких наявність наслідку не є обов’язковою для визначення злочину закінченим. У зв’язку із цим, вилучення поняття “малозначності” призведе до невиправданого притягнення до кримінальної відповідальності, коли діяння буде містити всі ознаки, передбачені відповідною статтею Особливої частини КК України, але не створюватиме реальної небезпеки заподіяння шкоди.

Отже, можна зробити висновок, що невід’ємною складовою малозначності є об’єктивні та суб’єктивні ознаки, що впливають на класифікацію діяння. Під час аналізу даного поняття, варто розглядати два напрямки його реформування: відмова від вказаного поняття або його збереження. Поряд з цим, доцільним є порівняльний аналіз малозначності діяння за КК України та кримінальним законодавством інших держав із метою обрання оптимального підходу до реформування поняття “малозначності діяння”. У зв’язку з внесенням змін до КК України, питання щодо відмови від поняття “малозначність” і фактична заміна його поняттям “кримінальний проступок” є доцільним через призму об’єктивних ознак. На підтвердження даного твердження варто додати наступні аргументи: можливість виникнення плутанини, що зумовлена наявністю в КК України двох схожих за ознаками понять; малозначність, через відсутність у своєму складі суспільної небезпечності, може застосовуватися лише до злочинів з формальним складом; відмова від вказаного поняття призведе до запровадження суттєво нової процедури встановлення відсутності складу кримінального правопорушення та вирішення питання про наявність іншого виду правопорушення. Запровадження нової процедури має прискорити розгляд справи, мінімізувати витрати часу, підвищити продуктивність роботи працівників з метою забезпечення прав і свобод громадян та покарання правопорушників.

---

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мирошниченко Н.А. Уголовные правонарушения и малозначительность деяния. *Актуальні проблеми держави та права*. Вип. 65. С. 549–553.
2. Севастьянова Т.Є. Малозначність діяння за кримінальним законодавством України: дис. на здоб. наук. ступ. канд. юр. наук. по спец.: 12.00.08. Запоріжжя, 2002. 211 с.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 №2341-III: за станом на 01 січня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. С. 131.
4. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., перероб. і доп. Харків, 2010. 456 с.

А.С. Кривошликова,  
студ. IV курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри кримінального  
права, кримінального процесу та криміналістики Т.О. Павлова

## **ЗАХИСТ БАТЬКІВ ТА ЇХ ДІТЕЙ ВІД ПРОТИПРАВНИХ ПОСЯГАНЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ**

Гендерна рівність означає рівний доступ, можливості, обов'язки та участь чоловіків та жінок в усіх сферах громадського та приватного життя.

Принцип рівності у кримінальному законодавстві має особливе тлумачення. На відміну від конституційного принципу, його сутність полягає у забезпеченні рівного для всіх громадян обов'язку понести відповідальність за вчинений злочин [1, с. 63]. У Кримінальному кодексі України (далі – КК України) підстави притягнення особи до кримінальної відповідальності законодавчо визначені без будь-яких обмежень за ознакою статі [2, с. 57]. Відповідно до ч. 1. ст. 2 КК України “підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом” [3].

У кримінальному законодавстві України можна простежити два основні напрями надання чоловікам і жінкам можливостей у здійсненні своїх прав. Варто підкреслити, що обидва ці напрями існують з урахуванням психологічних і фізіологічних особливостей організму (якщо мова йде про вагітних жінок) та реалізуються, в першу чергу, для захисту прав їх малолітніх (неповнолітніх) дітей. Перший із таких напрямів, як зазначає І.П. Лавринчук, полягає в захисті прав жінок при притягненні їх до кримінальної відповідальності, а другий – у захисті жінок від протиправних посягань [4, с. 57]. Виділення вказаних напрямів, на наш погляд, обумовлено особливим кримінально-правовим статусом батьків, що обумовлено наявністю в них малолітніх (неповнолітніх) дітей або у деяких випадках дітей-інвалідів. Так, у першому випадку мова йде про суб'єкта злочину, тобто коли жінка або чоловік (батьки) вчинюють злочин та визнаються винними обви-



нувальним вироком в його вчиненні. У другому напрямку відображено інший правовий статус вказаних осіб, а саме визнання батьків (або їх дітей) потерпілими від злочинів.

Слід відзначити, що такий напрямок як захист жінок та чоловіків (батьків) (їх дітей) від протиправних посягань кримінально-правовими засобами знайшов своє відображення у нормах як Загальної, так і Особливої частини Кримінального кодексу України. Розглянемо докладніше.

Вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, у будь-якому разі, враховується судом у якості обставини, що обтяжує покарання (п. 7, ч. 1 ст. 67 КК України). Вказана правова гарантія надається жінкам, які вчинили злочин у зв'язку із їх особливим правовим статусом, який обумовлений їх психофізіологічним станом – вагітністю.

Згідно з п. 6, п. 9 ч. 1 ст. 67 КК України, вчинення злочину щодо малолітнього та вчинення злочину з використанням малолітнього визнається, у будь-якому разі, судом обставиною, що обтяжує покарання.

Певні правові гарантії передбачені у нормах Особливої частини Кримінального кодексу України відповідно до наступних категорій осіб – малолітні (неповнолітні); вагітні жінки; батьки (або особи, які їх замінюють). Зосередимся на останніх двох категоріях.

Так, в певних нормах Особливої частини Кримінального кодексу України передбачена охорона прав вагітних жінок або жінок, які мають малолітніх дітей від протиправних посягань. Наприклад, п. 2. ч. 1 ст. 115 КК України передбачає кримінальну відповідальність за вчинення умисного вбивства ... жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності; ч. 2 ст. 172 КК України передбачає кримінальну відповідальність за грубе порушення законодавства про працю, якщо дії, передбачені у частині 1 вказаної статті, вчинені щодо...вагітної жінки, одинокого батька, матері або особи, яка їх замінює і виховує дитину віком до 14 років або дитину-інваліда. В ч. 3 ст. 314 КК України передбачена кримінальна відповідальність за незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, якщо вказані дії вчинені щодо вагітної жінки.

У низці статей Особливої частини Кримінального кодексу України вчинення злочину батьками (або особами, що їх замінюють) щодо їх малолітніх (неповнолітніх) дітей закріплено у якості самостійного злочину або в якості кваліфікуючої ознаки. Таким чином держава забезпечує охорону основних прав та свобод малолітніх (неповнолітніх)

дітей від протиправних посягань з боку їх батьків (або осіб, які їх замінюють). Наприклад, ч. 2 ст. 135 КК України “Залишення в небезпеці”; ст. 150<sup>1</sup> КК України “Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом”; ч. 2 ст. 155 КК України “Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості”; ч. 2 ст. 156 КК України “Розбещення неповнолітніх”; ст. 164 КК України “Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей”; ст. 166 КК України “Злісне невиконання обов’язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування”; ст. 167 КК України “Зловживання опікунськими правами”; ст. 168 КК України “Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)”; ч. 2 ст. 304 КК України “Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність”.

Але на нашу думку, потребують криміналізації та закріплення як кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак певні дії батьків, які у разі вчинення злочину визначаються спеціальними суб’єктами, оскільки держава покладає на батьків відповідальність за виховання, розвиток, турботу та створення необхідних належних умов для нормального психофізіологічного розвитку дитини у сім’ї. Пропонуємо як кваліфікуючі ознаки закріпити вчинення батьками (або особами, які їх замінюють) злочинів, передбачених статтями ст. 149; ст. 153 КК; ст. 154 КК; ст. 314 КК; ст. 315 КК України.

При характеристиці правових гарантій гендерної рівності нами встановлено, що у нормах Кримінального кодексу України передбачено широкі гарантії щодо вагітних жінок, жінок, які мають малолітніх дітей, батьків (або осіб, які їх замінюють) в цілому.

Що стосується самотніх чоловіків, які виховують малолітню дитину, чинне вітчизняне кримінальне законодавство, на наш погляд, недостатнім чином захищає їх права (та права їх дітей) за допомогою кримінально-правових засобів, адже тільки в ч. 2 ст. 172 КК України йдеться про вчинення злочину щодо самотнього батька, який самотійно виховує малолітню дитину.

Таким чином, для ефективного захисту жінок (чоловіків) та їх дітей від протиправних посягань кримінально-правовими засобами необхідно закріпити рівні правові гарантії при притягненні до кримінальної відповідальності, призначенні покарання або звільнення від покарання або його відбуття відносно самотніх батьків (матері або батька), які не позбавленні батьківських прав, та самостійно виховують малолітню (неповнолітню) дитину або дитину-інваліда. Ми вважаємо, що вирішення цієї проблеми можливо шляхом виключення у кримінально-правових нормах в певних випадках вказівки на статтю, з використанням терміну “батьки”.

---

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Келина С.Г., Кудрявцев В.Н. Принципы советского уголовного права. М.: Наука, 1988. 175 с.
2. Кривошликова А.С. Особливості реалізації принципів гендерної політики у кримінальному законодавстві України та правозастосовчій практиці : матеріали наук.-практ. конф. II туру Всеукраїнського конкурсу наукових робіт зі спеціальності “Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право”. Ірпінь: Видавництво УДФСУ, 2018. С. 57–60.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 21.03.2019).
4. Лавринчук І. П. Принцип рівних можливостей – і у правових приписах, і на практиці. *Віче*. 2000. № 9 (102). С. 47–61.

**В.М. Мацейчук, О.Д. Рибаків,**  
студ. II курсу,  
Київський національний торговельно-економічний університет

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри  
загальноправових дисциплін Г.Л. Шведова

## **КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НЕЗАКОННОЇ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ ЛЮДИНИ**

З кінця ХХ ст. в світі набирає актуальності питання незаконної трансплантації органів та анатомічних матеріалів в комерційних цілях. В Україні простежується “чорна” трансплантація не тільки стосовно осіб, які стали жертвами, але також серед тих, які свідомо продали свій орган. Наразі Україна знаходиться у стані політичної та економічної трансформації: постійні політико-соціальні потрясіння, низький рівень життя, високий рівень безробіття спричиняють вимушений пошук громадянами альтернативних засобів заробітку. Незаконна торгівля органами або тканинами людини є джерелом швидкого й відносно великого заробітку. Гостра ситуація на Сході України змусила понад 2 млн громадян залишити свої домівки та шукати захисту в інших регіонах України або за межами її території, а отже дана група населення є потенційно уразливою для даного роду злочинів.

Питання порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини регулюється 143 статтею Кримінального кодексу України. Диспозиція є бланкетною і відсилає до Закону “Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині”. Частина 4 статті регулює питання торгівлі анатомічними матеріалами людини. Вважаємо за необхідне загострити увагу на принципі заборони розгляду частин людського тіла в комерційних цілях, а також злочинів щодо трансплантації з метою отримання прибутку.

Даний злочин вже давно вийшов за межі національного права. У світі стрімко розвиваються злочинні організації, що займаються “чорною” трансплантацією і отримують надприбутки в даній сфері. Важливість налагодження механізму регулювання в цій області має вже інтернаціональне значення, тому що ЛКТ можуть бути оброблені, збережені та легко транспортовані по всьому світу [1, с. 479]. Міжнародний обмін ЛКТ може полегшити можливості злочинній трансплантації, отже є

небезпека збільшення правопорушень стосовно торгівлі людськими органами. Насамперед тому, що збільшується ризик вилучення органів в комерційних цілях в країнах з нижчим рівнем життя, а отже і ціна на продукт буде меншою.

До транснаціональних організацій у ч. 5 ст. 143 належать організації, які систематично займаються вилученням у людей шляхом примушування або обману їх органів чи тканин з метою їх трансплантації реципієнтам, які перебувають в інших країнах, та/або міжнародною незаконною торгівлею органами чи тканинами живих чи померлих людей. Заборона на розгляд людського тіла та його частини як предмету комерційних операцій є всесвітньо визнаним принципом трансплантації органів і тканин людини, але незаконність стосовно торгівлі вказаними предметами у разі вчинення цих діянь на території України визначається відповідно до законодавства України [2].

Усі ключові міжнародні документи, які регламентують питання трансплантації органів і тканин, передбачають заборону комерціалізації пересадок. Так, у п. 8 Декларації про трансплантацію органів людини (1987), що прийнята Всесвітньою медичною асамблеєю, проголошено: “Засуджується купівля і продаж людських органів для трансплантації”. У Положенні про торгівлю живими органами (1985) зазначено, що Всесвітня медична асоціація засуджує придбання і продаж людських органів для трансплантації. Конвенція про права людини і біомедицину (1996) містить у ст. 21 положення про те, що тіло людини і його частини не повинні бути джерелом отримання фінансової вигоди [3]. Порушення порядку трансплантації органів і тканин людини може бути умисним і необережним, а вилучення органів і тканин або торгівля ними – лише умисним злочином.

У судовій практиці злочини, які вчиняються у сфері трансплантації органів або тканин людини, вчиняються поки ще не часто. Зокрема, за рік у світі порушується близько 50 кримінальних справ про незаконний продаж людських органів. З них лише 20% піддається розкриттю. Така ситуація зумовлена тим, що: по-перше, вони належать до групи так званих латентних злочинів, по-друге, кримінальні справи, порушені за вчинення цих злочинів, судами не розглядаються, насамперед, внаслідок помилок у кваліфікації злочину слідчими, у яких немає досвіду розслідування таких злочинів, недоліків у правовому регулюванні питань трансплантації органів або тканин людини тощо [4, с. 8].

На думку А. Вілкса, закон не повністю визначає суб'єкт злочину тому, що до відповідальності притягується тільки лікар, а не пацієнт, який добровільно продає або бажає продати свій орган, але разом з

тим права на здоров'я і право вибору залишаються незахищені. І якщо пацієнт сам бажав, щоб орган був прооперований, то лікар не буде нести відповідальність. Єдине за що можливо б було покарати лікаря, за те, що це зроблено в комерційних цілях [5].

Отже, заради покращення нормативної бази для боротьби з торгівлею анатомічними матеріалами людини, зменшення майже абсолютної латентності, а також полегшення та нівелювання суперечностей у кваліфікації даний вид правопорушень необхідно виокремити в окрему статтю Кримінального кодексу. Таким чином, злочини стосовно порушення порядку трансплантації та стосовно комерційної вигоди, внаслідок торгівлі органами, необхідно регулювати різними статтями Кримінального кодексу. Крім того, законодавець повинен переглянути статус особи, що добровільно надає ЛКТ, стимулюючи попит на “чорну” трансплантологію.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Волкова О.О. Питання Міжнародно-правового регулювання трансплантації людських клітин і тканин. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 56.* Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. 680 с.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. URL: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/uk/81-uky/1823-143.html> (дата звернення 19.03.2019 р.).
3. Пустовіт А. Трансплантологія в Україні: недоліки законодавства та рекомендації з його розвитку. URL: <http://www.e-lawyer.com.ua/transplantolog-ya-v-ukra-n-nedol-ki-zakonodavstva-ta-rekomendats-z-yogo-rozvitku-yuridichna-gazeta> (дата звернення: 19.03.2019 р.).
4. Мусієнко А.В. Запобігання злочинам у сфері трансплантації органів та тканин людини : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08; Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2010. 222 с.
5. Андріс Вілкс. Тенденції торгівлі органами і тканинами людини. URL: [http://adhdportal.com/book\\_1783\\_chapter\\_11\\_6\\_Tendenii\\_torgovli\\_organami\\_i\\_tkanjami\\_cheloveka.html](http://adhdportal.com/book_1783_chapter_11_6_Tendenii_torgovli_organami_i_tkanjami_cheloveka.html) (дата звернення: 19.03.2019 р.).

**В.В. Мица,  
студ. II курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова**

**Науковий керівник: к.ю.н., доцент, завідуючий кафедрою  
кримінального права, кримінального процесу  
та криміналістики І.А. Дришлюк**

## **ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ**

За даними Державної служби статистики України, у 2016 році майже сім з половиною тисяч українців скоїли суїцид. За свідченням головного наукового співробітника Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України Наталії Левчук, у групі ризику знаходяться пенсіонери. Всесвітня організація охорони здоров'я також повідомляє, що в усьому світі в групі ризику знаходяться представники ЛГБТ, ув'язнені, біженці й мігранти [1]. Також зростає кількість дитячих самогубств.

Підвищенню кількості самогубств в Україні сприяє багато факторів: криза в економіці, невисокий рівень культури та соціальної відповідальності, воєнні дії на Сході, підвищення тарифів, скорочення робочих місць, інфляція і як наслідок зuboжіння населення тощо.

На жаль не можна точно стверджувати скільки людей скоюють самогубство із власного бажання та без стороннього впливу. Людство не стоїть на місці, воно знаходиться в постійному інтенсивному розвитку. Разом з тим, розвивається та модернізується і злочинність. В останні роки набули розповсюдження випадки доведення до самогубства. Хоча цей злочин відноситься до категорії середньої тяжкості, він має особливу суспільну небезпечність, адже посягає на життя та здоров'я людини. Особливістю цього злочину є те, що суб'єкт може, не здійснюючи ніякого фізичного впливу на потерпілого, спричинити настання суспільнонебезпечних наслідків. Законодавець у ст. 120 Кримінального кодексу України (далі – КК України) наводить різні способи вчинення цього злочину, серед яких: жорстоке поводження, шантаж, систематичне приниження людської гідності або систематичний протиправний примус до дій, що суперечать її волі, схиляння до самогубства [2]. Цей перелік не є вичерпним.

Наш час – це час комп’ютерних технологій і новітніх програм. Кількість користувачів мережі інтернет невинно збільшується. І саме мережа інтернет в останні роки стала одним із найпоширеніших засобів впливу на психіку людини, а особливо підлітків. Зокрема, останніми роками стали популярними так звані “групи смерті” серед яких “Синій кіт”, “Тихий дім”, “Розбуди мене о 4:20” та інші. Злочинці, які їх створювали, мали на меті вплинути на психіку учасників за допомогою гри-квесту, виконання завдань, які в кінцевому результаті призводили до смерті гравців. Адміністратори цих груп входили в довіру учасників шляхом забезпечення їх уявною підтримкою та співчуттям, а натомість спонукали виконувати певні, небезпечні для життя та здоров’я “завдання”. Так звані “куратори” вибирали для спілкування пізній час. Практична відсутність сну у підлітка інколи змішує сон і реальність, а дії відчуються нереальними. Саме тоді адміністратори груп і знаходять момент, щоб повідомити: “Все, що відбувається – сон. Вийди на дах, крокуй з нього – і прокинься” [4]. А у випадках відмови від виконання таких завдань, куратори не хтували погрозами в адрес близьких підлітка, змушуючи довести “гру” до трагічного кінця.

У 2018 році популярною стала так звана гра “Момо”, що поширюється через месенджер. Анонімний куратор спершу надсилає своїм жертвам страшні фото із сценами насилля, а потім пропонує виконувати різні накази. Після відмови виконати завдання починаються погрози. Не тільки в Україні, а й за кордоном були зафіксовані випадки самогубств, скоєних дітьми під впливом гри, проте викрити тих, хто винний у вчиненні цих злочинів, дуже важко.

Розповсюдженими негативними явищами сьогодення стали також булінг та кібербулінг. Ці поняття поки що не знайшли закріплення у нормах кримінального законодавства, але їх також можна вважати одними із новітніх способів доведення до самогубства.

Булінг (цькування) – це діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров’ю потерпілого (ст. 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення [5]). Такі дії можна кваліфікувати як систематичне приниження людської гідності, що є одним із способів доведення до самогубства. Систематичне насильство негативно впливає на психіку дитини, що може призвести до настання суспільнонебезпечних наслідків.



---

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Піти з життя : в Україні зростає кількість дитячих самогубств. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/chemu-privesti-snizhenie-portovyh-sborov-1505213933.html> (дата звернення: 21.03.2019 р.).
2. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Гра в смерть: що таке “Синій кит” і чому підлітки виконують смертельні завдання. URL: [gopri.in.ua/novini-oblast/1828-gra-v-smert-scho-take-siny-kit-chomu-pdltki-vikonuyut-smerteln-zavdannya.html](http://gopri.in.ua/novini-oblast/1828-gra-v-smert-scho-take-siny-kit-chomu-pdltki-vikonuyut-smerteln-zavdannya.html) (дата звернення: 21.03.2019 р.).
4. Шевченко В.А. Особливості способів доведення до самогубства. *Young Scientist*, 2017. С. 4.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради України*. 1984. №51 (додаток). Ст. 1122.

А.С. Охріменко,  
студ. ІІ курс факультету міжнародної торгівлі та права,  
Київський національний торговельно-економічний університет

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри  
загальноправових дисциплін Г.Л. Шведова

## **ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ**

На сьогодні однією з найбільш складних і актуальних питань кримінально-правової науки є питання кримінально-правової політики. Її реалізація неможлива без ґрунтовних наукових досліджень. Незважаючи на те, що на сьогодні дослідження проблем кримінально-правової політики вийшли на якісно новий рівень, поле дослідження, для означення якого в Україні було багато зроблено професором П.Л. Фрісом [1], не тільки не зменшилося, а й значно розширилося. Політика виражає функції держави щодо керівництва зовнішніми і внутрішніми сферами та напрямками суспільного життя. Важливою складовою внутрішньої політики є протидія злочинності, що покликана знизити її рівень та забезпечити стан, який відповідає потребам захисту суспільства від злочинів [2]. Ідеться про різні за вагомістю напрями державної діяльності в цій сфері, визначення форм, завдань, змісту діяльності держави та її органів щодо протидії злочинності і тісно пов'язаними з нею іншими видами антисуспільної поведінки [3].

Такими напрямками є: кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча та кримінологічна політики. У цьому достатньо широкому комплексі провідне місце належить кримінально-правовій політиці, оскільки саме вона визначає межі злочинного, чим формулює і межі політики у сфері боротьби зі злочинністю в цілому.

Кримінально-правова політика – нерозривна складова частина всієї політики Української держави. П.Л. Фріс вказує, що напрями кримінально-правової політики України визначаються на підставі групування об'єктів злочинних посягань [1, с. 13-14]. Кримінально-правова політика держави, за думкою переважної більшості вітчизняних вчених, розробляє стратегію і тактику, формулює основні задачі, принципи, напрями і цілі кримінально-правової дії на злочинність,

засоби їх досягнення, і виражається в нормах закону про кримінальну відповідальність, практиці їх застосування, актах офіційного тлумачення кримінально-правових норм. Досліджуючи зміст, структуру та завдання кримінально-правової політики неможливо оминати питання визначення її місця в системі самої державної політики у сфері запобігання злочинності, яка водночас виступає частиною правової політики держави. Беззаперечно, що одним із пріоритетних напрямів діяльності держави є діяльність, спрямована на запобігання злочинності.

Протидія злочинності є важливою складовою функціонування держави будь-якого типу незалежно від часу свого існування. Величезна кількість нормативно-правових актів, різноманітних програм та стратегій, що приймаються органами державної влади, значна кількість правоохоронних та правозастосовних органів – все це свідчить про значну роль політики у сфері запобігання злочинності в діяльності держави.

Зміст кримінально-правової політики визначається тими завданнями, які передують даним напрямам політики у сфері боротьби зі злочинністю. На думку П.Л. Фріса, змістовну сторону утворюють такі складові: 1) основні принципи кримінально-правового впливу на злочинність; 2) встановлення кола суспільно небезпечних діянь, що визнаються злочинними (криміналізація), і виключення тих або інших діянь із числа злочинів (декриміналізація); 3) встановлення характеру караності суспільно небезпечних діянь (пеналізація) та умов звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, зниження покарання нижче межі, передбаченої нормою закону про кримінальну відповідальність, або заміни більш суворих його видів менш суворими (депеналізація); 4) визначення альтернативних покаранню заходів кримінально-правового характеру (замінюючих заходів), а також заходів, які застосовуються разом із покаранням (підкріплюючих заходів); 5) тлумачення законодавства в галузі боротьби зі злочинністю з метою з'ясування й роз'яснення його точного значення; 6) діяльність правоохоронних органів щодо застосування норм та інститутів законодавства про кримінальну відповідальність, з'ясування їх ефективності; 7) визначення шляхів підвищення ефективності впливу кримінально-правових заходів на правосвідомість населення (правове виховання) [4, с. 13-14].

Кримінально-правова політика є системоутворюючим елементом усієї політики у сфері боротьби зі злочинністю, яка розробляє стратегію і тактику, формулює основні завдання, принципи, напрями і цілі кримінально-правового впливу на злочинність та засоби їх досягнення.

На сьогодні в Україні кримінально-правова політика не є однозначною, адже кількість внесених змін до Кримінального кодексу України не виправдані. Криміналізація та декриміналізація окремих норм потребує подальшого вдосконалення.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / Монографія. Київ, 2005. 332 с.
2. Борисов В.І. Поняття кримінально-правової політики / *Правова доктрина України*: у 5 т. – Т. 5. Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, В.С. Батиргареева та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова. Харків, 2013. С. 56-71.
3. Фріс П.Л., Козич І.В. Про методи політики в сфері боротьби зі злочинністю / Особливості формування законодавства України на сучасному етапі державотворення: матеріали наук.-практ. конф., 14 берез. 2013 р. Івано-Франківськ, 2013. С. 18-21.
4. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ, 2003. 1196 с.

О.І. Павлов,  
студ. II курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики Т.В. Родіонова

## **ДО ПИТАННЯ ПРО ЗМІСТ ПОНЯТТЯ “ПОТЕРПІЛИЙ” В КОНТЕКСТІ СТ. 46 КК УКРАЇНИ**

Термін “потерпілий” є предметом наукового дослідження цілого циклу галузей кримінально-правового напрямку, залежно від чого має своє змістовне навантаження та обсяг. Частіше всього, кажучи про потерпілу особу, мова йде про кримінальне та кримінальне процесуальне право та законодавство. Тому потрібно розрізнявати поняття “потерпілий як суб’єкт кримінального процесу” та “потерпілий від злочину” відповідно.

Проблема поняття потерпілого від злочину вже давно існує в юридичній науці. Її торкалися при вивченні питань: згоди потерпілого, об’єкта злочину, впливу особи і поведінки потерпілого на кримінальну відповідальність, проведення кримінального провадження, суб’єктів кримінального процесу, кримінологічної віктимології та інших.

Загальна та Особлива частини чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України) містять низку норм, в яких згадується про потерпілого від злочину, наприклад, у ч. 2 ст. 43 КК; ст. 46; п. 2-1 ч. 1 ст. 66 КК; п. 4 ч. 1 ст. 67; п. 3 примітки до ст. 149 КК; ч. 3 ст. 185 КК; ч. 3 ст. 186 КК; ч. 1 ст. 189 КК; ч. 1 ст. 190 К; ч. 1 ст. 206 КК; ч. 2 ст. 276 КК; ч. 2 ст. 277 КК; ч. 2 ст. 281 КК; ч. 2 ст. 282 КК; ч. 1 ст. 286 КК; ст. 287 КК; ст. 288 КК; ч. 2 ст. 303 КК; п. 2 примітки до ст. 303 КК; ч. 2 ст. 314 КК; ч. 1 ст. 414 КК; ч. 1 ст. 415 КК України [1].

Не дивлячись на використання терміну “потерпілий”, його поняття в Кримінальному кодексі України не надається, а визначено у ч. 1 ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України, а саме “Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди” [2].

Потерпілий від злочину, як вважає М.В. Сенаторов, – це “соціальний суб’єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утво-

рення або ж суспільство в цілому), блага, праву чи інтересу якого, що знаходиться під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза такої” [3, с. 60].

Аналіз судової практики свідчить про складну правову проблему, яка виникла в наслідок відсутності єдиного розуміння поняття “потерпілий” в контексті ст. 46 КК України.

Відповідно до Розділу IX Загальної частини Кримінального кодексу України, одним із загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності є звільнення від кримінальної відповідальності у зв’язку з примиренням винного з потерпілим – ст. 46 КК України, в якій передбачені відповідні підстави та умови застосування вказаної кримінально-правової норми. Умовою звільнення особи (обвинуваченого, підсудного) від кримінальної відповідальності у зв’язку з примиренням із потерпілим ст. 46 КК України є вчинення нею вперше злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості. У п. 4 своєї постанові “Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності” від 23.12.2005 р. № 12 Пленум Верховного Суду України зазначив, що “потерпілим може бути лише фізична особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду і яку визнано потерпілим”.

Примирення винної особи з потерпілим (потерпілими) належить розуміти як акт прощення її ним (ними) в результаті вільного волевиявлення, що виключає будь-який неправомірний вплив, незалежно від того, яка зі сторін була ініціатором, та з яких мотивів. Звільнення винної особи від кримінальної відповідальності та закриття кримінального провадження з примиренням із потерпілим можливе тільки в разі відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди” [4]. Однак, у судовій практиці існують випадки застосування ст. 46 КК України, коли у результаті вчинення злочину та смерті потерпілої особи, примирення відбувалося між її близькими родичами та особою, яка вчинила злочин, тобто у наведеному прикладі фактично відсутнє пряме волевиявлення потерпілої особи.

У зв’язку з цим, у своєму висновку від 16.01.2019 р. Велика Палата Верховного Суду України зазначила, що “поняття “потерпілий”, яке використовується у ст. 46 КК України, вживається у його кримінально-правовому розумінні, а не кримінально-процесуальному. Тобто потерпілий – це особа, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо заподіюється фізична, моральна та/або матеріальна шкода (або існує безпосередня загроза її заподіяння). Саме потерпілий може виразити свою волю про прощення винного, на підставі чого приймається

рішення про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності згідно зі ст. 46 КК України. Якщо внаслідок вчинення кримінального правопорушення потерпілому заподіяна смерть, то ніхто інший не може висловити його волю під час вирішення питань, пов'язаних із відшкодуванням шкоди у вигляді смерті як підстави для звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК України [5]. Вказаний висновок має суттєве правове значення, оскільки, положення ст. 46 КК України не може бути застосовано у разі смерті потерпілого, яка настане, як правило, при вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, що заходиться у протиріччі із положеннями ст. 46 КК України.

Отже, застосування положень ст. 46 КК України має місце у разі, по-перше, вчинення злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості; по-друге, наявності потерпілого від злочину та його особистого волевиявлення щодо прощення винного; по-третє, примирення винного з потерпілим та відшкодування завданих ним збитків або усунення заподіяної шкоди. Невизнання за близькими родичами права на застосування ст. 46 КК України у разі смерті потерпілого, не виключає їх права на відшкодування завданих збитків, оскільки будь-яка шкода, що заподіяна злочином, повинна бути компенсована своєчасно та в повному обсязі безвідносно до того, чи відбулося чи не відбулося примирення, та впливає на подальші кримінально-правові наслідки при призначенні покарання та на умови його відбування, в тому числі зі звільненням від його відбування [5].

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 26.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 21.03.2019).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VII. Дата оновлення: 11.01.2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (дата звернення 21.03.2019).
3. Сенаторов М.В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві / за науковою редакцією доктора юридичних наук, професора, академіка Академії правових наук України В.І. Борисова. Харків, 2006. 208 с.
4. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 12. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05> (дата звернення 21.03.2019).

5. Правовий висновок Великої Палати Верховного Суду від 16.01.2019 р. щодо звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79298600>. (дата звернення 21.03.2019).



Т.О. Павлова,  
к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права,  
кримінального процесу та криміналістики,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

## **ДО ПИТАННЯ ПРО ЦІЛІ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ ЯК ПРИМУСОВОГО ЗАХОДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА**

Спеціальна конфіскація в якості іншого кримінально-правового наслідку (ч. 3 ст. 3 Кримінального кодексу України) була передбачена у Загальній частині чинного Кримінального кодексу України Законом України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України” від 18.04.2013 р. 222-VII (далі – Закон від 13.04.2018 р.). Законом від 13.04.2018 р. було змінено назву Розділу XIV Загальної частини Кримінального кодексу України (далі – КК України), у зв’язку з цим законодавець відносить спеціальну конфіскацію до інших заходів кримінально-правового характеру поряд із примусовими заходами медичного характеру та примусовим лікуванням. При цьому, на відміну від примусових заходів медичного характеру, цілі ані примусового лікування, ані спеціальної конфіскації законодавцем не визначені, тому у доктрині кримінального права з цього приводу висловлені різні точки зору.

Слід зазначити, що норма про спеціальну конфіскацію неодноразово змінювалася вітчизняним законодавцем. Останні зміни було внесено на підставі Закону України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, що містяться в шостій доповіді Європейської комісії про виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, щодо удосконалення процедури арешту майна і інституту спеціальної конфіскації” від 18.02.2016 р. № 1019-VIII (далі – Закон від 18.02.2016 р.).

Виходячи із змісту ч. 1 ст. 96-1 КК України, спеціальна конфіскація визнається як примусове, безоплатне вилучення за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна, яке пов’язане з вчиненням злочину. У ч. 1 ст. 96-2 КК України визначено майно, яке підлягає конфіскації.

Новелою Закону України від 18.02.2016 р. є вилучення майна не тільки у особи, яка вчинила злочин, а й у третіх осіб, яким таке майно було передано. Ця законодавча новела була піддана критиці з боку як теоретиків, так і практиків. Спеціальна конфіскація не може бути застосована до майна, яке перебуває у власності добросовісного набувача.

Слід зазначити, що спеціальна конфіскація повинна сприяти вилученню незаконно набутих активів, тобто активів, які були отримані в результаті вчинення злочину, та не може розповсюджуватися на законно отримане майно.

Кажучи про цілі спеціальної конфіскації, А.О. Винник вважає, що “цілями спеціальної конфіскації є загальна та спеціальна превенція. В окремих випадках, серед яких, наприклад, вилучення грошей, цінностей та іншого майна, одержаного внаслідок вчинення злочину та/або доходів від такого майна (п. 1 ч. 1 ст. 96-2 КК України) [3], перед спеціальною конфіскацією стоїть така ціль, як відновлення соціальної справедливості” [3, с. 51]. Поряд з тим автор справедливо вважає, що “можливість вилучення в особи у межах спеціальної конфіскації грошей, цінностей та іншого майна шляхом їх виділення з набутого законним способом (ч. 2 ст. 96-2 КК України)..., наділяє спеціальну конфіскацію ознаками, які притаманні конфіскації як покаранню” [4, с. 51]. Слід зазначити, що кара кримінальним законодавством більшості країн, на відміну від ч. 2 ст. 50 КК України, не передбачена в якості мети покарання, не передбачена вона у такій якості і чинним Кримінально-виконавчим кодексом України (далі – КВК України), якій замість кари вказує на ресоціалізацію засудженого (ст. 1 КВК України) [5]. Тому слід зазначити, що кара є сутністю покарання та не може бути властива іншим заходам кримінально-правового впливу, які фактично є альтернативними (в деяких випадках додатковими) покаранню заходами.

В.С. Батиргарєєва вважає, що спеціальній конфіскації поряд із запобіганням вчиненню повторних злочинів та відновлення соціальної справедливості, притаманна мета “відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, спричинених власнику (законному володільцю)” [6]. Щодо останньої мети спеціальної конфіскації щодо відшкодування шкоди, на нашу думку, вона є все ж таки заходом цивільно-правової відповідальності.

Розширення правових підстав застосування спеціальної конфіскації, наділення її властивостями покарання, створює, на наш погляд, умови для порушення права власності, ускладнює розмежування спеціальної конфіскації від конфіскації майна як виду по-

карання, та надає можливості для зловживань з боку державних органів при її застосуванні.

Ми вважаємо, що інші заходи кримінально-правового характеру повинні бути позбавлені кари, вони можуть тільки підсилювати репресивний вплив покарання, та не повинні мати ознаки, які притаманні покаранню.

Вважаємо, що запобігання злочинній діяльності є метою, яка притаманна усім заходам кримінально-правового впливу, у тому числі і спеціальній конфіскації. Тобто кожний кримінально-правовий захід повинен мати свою основну мету, яка залежить від правової природи та призначення заходу, та додаткову – запобігання вчиненню злочинів.

Правовий аналіз чинного вітчизняного кримінального законодавства надає змогу зробити висновок про існування різних видів конфіскації, які між собою чітко не розмежовані, що ускладнює їх розуміння та правозастосування.

Таким чином, по-перше, розташування спеціальної конфіскації у Розділі XIV Загальної частини Кримінального кодексу України свідчить про те, що вона віднесена законодавцем до інших заходів кримінально-правового характеру, але фактично є спробою законодавця запровадити конфіскацію майна поза кримінальним провадженням (цивільна конфіскація), про що свідчить можливість застосування спеціальної конфіскації до третіх осіб, які не мають ніякого відношення до вчиненого злочину, її застосування за ухвалою суду до розширеного кола осіб, які не визнаються суб'єктом злочину. По-друге, спеціальна конфіскація чітко не відмежовується від покарання, їй одночасно притаманні ознаки покарання та іншого заходу кримінально-правового характеру. По-третє, вважаємо, що спеціальну конфіскацію необхідно передбачити як різновид конфіскації майна як виду покарання, які різняться між собою предметами конфіскації. Так, при спеціальній конфіскації мова йде про вилучення знаряддя та засобів вчинення злочину, що належать засудженому; речей, вилучених із обороту; незаконно набутих активів; майна, придбаного злочинним шляхом, доходу, отриманого від цього майна, а також предметів, які безпосередньо пов'язані зі злочином, якщо вони не підлягають поверненню потерпілому або іншій особі. По-четверте, вважаємо, що цілями застосування спеціальної конфіскації є: 1) відновлення соціальної справедливості, яке відбувається шляхом вилучення активів, отриманих у ході вчинення злочину; 2) запобігання вчиненню нових злочинів.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України від 18.04.2013 р. 222-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-18> (дата звернення 22.03.2019 р.).
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, що містяться в шостій доповіді Європейської комісії про виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, щодо удосконалення процедури арешту майна і інституту спеціальної конфіскації : Закон України від 18.02.2016 р. № 1019-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1019-19#n6> (дата звернення 22.03.2019 р.).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 26.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 23.03.2019).
4. Винник А.О. Цілі спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру. *Соціально-правові студії*. 2018. Вип. 2. С. 48–54.
5. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. Дата оновлення: 04.11.2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 23.03.2019).
6. Батиргарєєва В.С. Цілі спеціальної конфіскації у системі запобігання злочинності. URL : <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/batyr-gareeva.pdf> (дата звернення: 23.03.2019).

**Т.В. Родіонова,**  
**к.ю.н., доцент кафедри кримінального права,**  
**кримінального процесу і криміналістики,**  
**Одеський національний університет імені І.І. Мечникова**

## **МІСЦЕ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЯК ОЗНАКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ**

Без чіткого уявлення про реальні координати будь-якого злочину, які характеризують діяння у просторі, неможливо вирішити питання про кримінальну відповідальність особи.

Загальна частина чинного кримінального законодавства України не містить визначення поняття “місце вчинення злочину”. Встановлюючи правила поширення чинності закону щодо злочинів, вчинених на території України, законодавець у ч. 2 ст. 6 КК України передбачив: “Злочин визнається вчиненим на території України, якщо його було почато, продовжено, закінчено або припинено на території України”. Наведене не можна сприймати як визначення поняття місця вчинення злочину – ознаки об'єктивної сторони складу злочину. Проте, не визнаючи зміст поняття “місце вчинення злочину”, законодавець використовує у деяких кримінально-правових нормах Особливої частини КК України вказівки на певні місця, де вчиняються суспільно небезпечні діяння.

Привертає до себе увагу той факт, що у працях другої половини XIX – початку XX ст.ст., присвячених Загальній частині кримінального права, дуже рідко приділяється увага місцю вчинення злочину. Так в фундаментальному курсі лекцій М.С. Таганцева (1902 р.) висвітлює об'єктивний прояв винуватості (тобто об'єктивну сторону злочину), місцю вчинення злочину як ознаці зовнішньої сторони посягання увага не приділяється [1].

Одним з перших навчальних курсів з кримінального права, де ознаку “місце вчинення злочину” було виокремлено як самостійну, є праця О.В. Лохвицького. Вчений здійснив спробу закласти вихідні положення про кримінально-правове значення цієї ознаки. Він, зокрема, писав: “Місце, де вчинено злочин, має значення для з'ясування ступеня і роду покарання за деякі злочини, оскільки свідчить або про зухвалість під час вчинення злочину, або про порушення поваги, котру повинні навіювати певні місця”.

Автор акцентує на кримінально-правовому значенні місця вчинення злочину, виокремлює різновиди таких місць на підставі тогочасного кримінального законодавства і докладно тлумачить ознаки відповідних місць. Водночас зауважимо, що ним не було запропоновано саме визначення поняття місця вчинення злочину.

Одним з нечисленних навчальних нарисів із Загальної частини кримінального права, де ознаку місця вчинення злочину виокремлюють як самостійну у главі про зовнішню сторону злочину, є праця В.В. Єсіпова “Нарис російського кримінального права. Частина Загальна. Злочин і злочинці. Покарання і карані”, видана 1894 року у м. Варшаві [2]. В.В. Єсіпов наголошував, що місце вчинення злочинного діяння належить до важливих елементів зовнішньої сторони злочину. Отже, місце злочину може мати значення обставини, яка збільшує вину і покарання злочинця. Крім цього, місце може бути підставою кваліфікації злочину, якщо його вчинено в одному з привілейованих місць. До таких привілейованих місць наш закон відносить, зокрема: церкви, палаци, місця присутні, місця публічні і карантини” [2, с. 243–244].

Протягом 60–80-х рр. ХХ ст. в українській науці кримінального права активно розроблялись питання про елементи й ознаки складу злочину. Наприклад, вивчення інших наукових джерел радянського періоду розвитку науки кримінального права дає можливість переосвідчитись, що кримінально-правове поняття місця вчинення злочину не було предметом дослідження вчених. До нього звертаються лише мимохідь, висвітлюючи інші питання.

Я.М. Брайнін заклав основи поділу ознак об’єктивної сторони складу злочину залежно від їх функціонального призначення – такі, що безпосередньо характеризують зовнішній прояв злочинного діяння, і такі, що мають значення для цього прояву. Пізніше підхід до поділу ознак об’єктивної сторони складу злочину викликав дискусію про так званій “самостійний” або “несамостійний” характер тих чи інших ознак цього елементу складу злочину. Ці наукові спори не оминули і відповідне розуміння ознаки місця вчинення злочину.

Зрозуміло, що місце, час і обстановка не є ознаками діяння, однак вони – ознаки злочину – поняття більш широкого, ніж поняття діяння та наслідків, які ним спричиняються. Якби місце, час і обстановка вчинення злочину не були самостійними елементами об’єктивної сторони злочину, то вони не могли б фігурувати і в якості ознак об’єктивної сторони складу злочину, оскільки із співвідношення об’єктивної сторони злочину та об’єктивної сторони складу злочину випливає:

не кожна об'єктивна ознака злочину належить до ознак його складу, але будь-яка об'єктивна ознака складу злочину є ознакою злочину” [3, с. 316–317].

Аналізована дискусія між науковцями триває, через те, що ними не з'ясовано первинну тезу – що і чому слід визнавати самостійною ознакою складу злочину. Зняти суперечливість цього питання дозволить лише детальне вивчення того, за яких умов (або з яких підстав) та чи інша ознака складу злочину може поставати самостійною. На нашу думку, сучасна теорія складу злочину ще не є розвинутою настільки, щоб можна було категорично стверджувати про самостійний характер певної ознаки складу злочину. Сформувати єдину правову позицію вважаємо припустимим лише після того, як критерії самостійності ознаки складу злочину чітко сформулюють у доктрині кримінального права.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Общая часть. Том 1. Тула: Автограф, 2001. 800 с.
2. Есипов В.В. Очерк русского уголовного права. Часть Общая. Преступление и преступники. Наказание и наказуемые. Варшава: Типография Варшавского учебного округа, 1894. 420 с.
3. Курс советского уголовного права. Часть Общая. В 5-ти томах. Т. 1. Отв. ред. Н.А. Беляев, М.Д. Шаргородский. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1968. 646 с.

**І.В. Сівак,  
студ. II курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова**

**Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики Т.О. Павлова**

## **СОЦІАЛЬНА ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА БУЛІНГУ**

На сьогоднішній час в Україні, як і в інших країнах світу, широко поширюється таке негативне явище як булінг та його різновид кібербулінг. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) Україна посідає четверту сходинку серед країн Європи за рівнем проявів агресії підлітків і булінгу, поступаючись у цьому лише Росії, Албанії і Білорусі [1, с. 110-113]. Статистика свідчить, що за останній рік в українських школах зафіксували близько 109 тис. звернень до психологів через цькування. Як зазначається, 39% з усіх звернень надходили від дітей, 29% – від вчителів, ще 5% – від сторонніх людей, а решта – від батьків [2].

“У свідомості деяких громадян насильницька модель поведінки стає найбільш привабливою, бо вона в їхній свідомості найбільш ефективна. Вони бачать, що таким чином досягають результатів політики, рейдери, люди на вулицях”, – пояснює директор Українського інституту дослідження екстремізму О. Зарубінський [3].

Булінг – соціально-правове явище, що характеризується залякуванням, цькуванням, агресивним переслідуванням і знущаннями з боку колективу на окремого члена цього колективу. У сьогоднішній час осередком поширення булінгу є школа, університет та, навіть, робота [4, с. 431–440]. Згідно із думкою А. Короля, “причини булінгу бувають різні: певні фізичні вади, низький інтелектуальний рівень чи розвиток, зовнішність, труднощі у навчанні, невпевнене знаходження у межах колективу, спілкування тощо. Проте мотивами також можуть виступати злість кривдника, помста, заздрість, прагнення домінування чи особиста неприязнь” [5, с. 61–74]. Із соціально-психологічного погляду жертви булінгу переживають внаслідок цього стрес, депресію, страждання, страх та інші відчуття, що може спровокувати спробу суїциду або, навіть, суїцид. У зв'язку з цим булінг характеризується



високою суспільною небезпекою, тому окремі прояви булінгу можуть кваліфікуватися за ст. 127 КК України як катування. Саме тому був створений юридичний механізм протидії булінгу, що поєднує в собі міжнародний та національний аспекти.

На міжнародному рівні життя та безпека людини, що страждає від булінгу, захищаються нормативно-правовими актами, серед яких найважливішими є Декларація прав людини, Делійська декларація, Конвенція про права дитини, Дакарські рамки дій, у яких підкреслюється “право кожної дитини на отримання якісної освіти та право на безпечне та вільне від насильства навчальне середовище, а також про роль політики у перешкоджанні насильству через сім’ю та школу” [6, с. 91–92].

Якщо брати національний рівень протидії булінгу, то варто зазначити Конституцію України, закони України, постанови Кабінету Міністрів України, накази відповідних міністерств та інших центральних виконавчих органів. Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)” внесено зміни у деякі нормативно-правові акти, наприклад, Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнено ст. 173-4, в якій надається наступне визначення булінгу (“цькування”), тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров’ю потерпілого” [7]. У законі України “Про освіту” визначені “типові ознаки булінгу (цькування): систематичність (повторюваність) дії; наявність сторін – кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності); дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування інтересам потерпілого кривдника та/або заподіяння соціальної ізоляції потерпілого” [8]. Якщо говорити про шкільний булінг, тоді це знущання певної частини дітей над іншою частиною, що тягне за собою порушення прав кожної дитини, а саме таких як право на життя, свободу та особисту недоторканість. Сьогодні, згідно із прийнятим законом, за дії дітей-булерів відповідають їхні батьки, хоча, на думку багатьох вчених, юристів та експертів, варто знизити вік кримінальної відповідальності суб’єкта злочину (ст. 127 КК України) [9, с. 131]. Це обґрунтовується тим, що “з огляду

досліджень психологів на сьогоднішній час у підлітків віку 11–14 років спостерігається висока соціалізація: особи, що досягнули цього віку, здатні не тільки фактично усвідомлювати характер своєї поведінки та соціальну небезпеку, а й нести юридичну відповідальність” [10, с. 47–53]. Безперечно, це не знизить одразу рівень використання булінгу, але стане вагомим запобіжним заходом його використання у майбутньому. Важливим моментом є також те, що відповідальність настає і під час вживання булінгу дітьми та підлітками до вчителів, керівників чи старших за віком людей.

Таким чином, визнання на національному рівні такої проблеми як булінг і сформування основних напрямів його протидії – це великий крок. На нашу думку, в Україні також варто застосувати досвід зарубіжних країн, наприклад, США, Канада та Велика Британія. Це сприятиме боротьбі із підлітковою злочинністю та захисту прав та свобод громадян.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Яковлев Г.С. Психологічні особливості учасників булінгу. *Відомості Російського держ. пед. університету імені А.І. Герцена*. Санкт-Петербург, 2009. № 105. С. 110-113.
2. Чайка К. Не мовчи, дій – інакше зацькують. *Журнал Український інтерес* : електрон. версія журн. 21.02.2018. № 4. URL: <https://uain.press/health/buling-ne-movchy-dij-inakshe-zatskuyut-717934> (дата звернення 21.03.2019).
3. Комарова О. Булінг, або скільки це кування: налякати поліцією не вдасться, що ж робити? *Журнал Радіо свобода*: електрон. версія журн. від 29.11.2017. № 2. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28886363.html> (дата звернення 22.03.2019).
4. Стельмах С. Булінг у школі та його наслідки. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: збірник наукових праць / [За заг. ред. проф. В.І. Сипченка]. Вип. LVL. СДПУ, 2011. С. 431–440.
5. Савельєв Ю.Б. Виключення та насильство: чи існує булінг в українській школі. *Наукові записки Національного університету “Києво-Могилянська Академія”*. 2009. Т. 97: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. С. 61–74.
6. Король А. Причини та наслідки явища булінгу. *Відновне правосуддя в Україні*. 2014. № 1–2 (13). С. 91–92.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закон України від 29.01.2019 р. *Офіційний вісник України*. 2019. № 8.

- 
8. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 22.03.2019).
  9. Кримінальний кодекс України в редакції від 26.02.2019 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. № 25–26. Ст. 131.
  10. Погорелова Е.І., Арькова І.В., Голубовська А.С. Психологічні особливості підлітків у ситуаціях кібербулінгу. *Північнокавказький психологічний вісник*. 2016. № 14/2. С. 47–53.

**А.О. Степанюк,**  
**студ. II курсу, спеціальність “Право”,**  
**Одеський національний університет імені І.І. Мечникова**

**Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики Т.О. Павлова**

## **ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МЕТИ ПОКАРАННЯ**

З самого початку свого виникнення людство стикнулося з суспільно небезпечними діями та необхідністю реагування на найнебезпечнішу поведінку винної особи, шляхом призначення найсуворішого заходу державного примусу – покарання.

Разом з виникненням інституту покарання, завжди гостро постало питання, яке є актуальним і донині, про визначення мети покарання, що застосовується до винної особи.

Єдиної думки з приводу даного питання немає ні у кримінально-правовій науці, ні в національному законодавстві. Розробкою науково-практичних проблем покарання та мети його застосування займалися наступні науковці: М.І. Бажанов, М.О. Беляєв, Р.В. Вереша, Т.А. Денисова, Т.М. Головка, А.Н. Павлухіна, Г.А. Радов, В.В. Сташис, А.Х. Степанюк, В.М. Трубніков та інші вчені.

Т.А. Денисова визначає, що “покарання виникає як форма реакції держави на порушення встановлених нею правил, як своєрідний засіб захисту суспільства від злочинів, що традиційно виконує не тільки каральну функцію, а й здійснює психологічний та виховний вплив на конкретного засудженого, його оточення, окремі групи населення з нестійкою чи протиправною поведінкою” [1, с. 35].

Саме принцип формування системи покарань дозволяє встановити основний напрям кримінально-правової політики, а саме гуманізація або посилення кримінальної репресії.

Статтею 3 Конституції України закріплено, що “людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю” [2, ст. 3]. Оскільки наша країна взяла курс на гуманізацію, можна стверджувати, що вислів Чезаре Беккарія є для нас дуже актуальним: “Мета покарання полягає не в катуванні і муках людини і не в тому, щоб зробити неіснуючим вже вчинений

злочин... Мета покарання полягає тільки в тому, щоб перешкодити винному знову завдати шкоди суспільству і утримати інших від вчинення того ж” [3, с. 103].

Відповідно до ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу України (далі – КК України) “покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими так і іншими особами” [4, ст. 50]. Таким чином, можна констатувати що “мета покарання” – це комплексне поняття, що включає в себе такі складові: 1. “Кара (як відплата за вчинений злочин); 2. Виправлення засудженого; 3. Запобігання вчиненню нових злочинів засудженими (спеціальна превенція); 4. Запобігання вчиненню злочинів з боку інших осіб (загальна превенція)” [5, с. 129].

Кримінально-виконавчий кодекс України (далі – КВК України) закріплює існування кримінально-виконавчого законодавства “з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими” [6, ст. 1]. Тобто у кримінальному та кримінально-виконавчому законодавстві по-різному визначається мета покарання.

Ще одним недоліком є те, що в Кримінально-виконавчому кодексі України, на відміну від Кримінального кодексу України, розкрито зміст виправлення та ресоціалізації. Так, ч. 1 ст. 6 КВК України зазначає, що “виправлення засудженого – процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки” [6]. “Ресоціалізація – свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві” (ч. 2 ст. 6 КВК України) [6].

Для прикладу можна порівняти бачення вітчизняного законодавця з нормами кримінального законодавства деяких країн-сусідів. Наприклад, у ч. 2 ст. 61 Кримінального кодексу Республіки Молдова закріплено, що “покарання має на меті відновлення соціальної справедливості, виправлення засудженого, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженим, так і іншими особами” [7, ст. 61]. Кримінальний кодекс Республіки Болгарія у ч. 1 ст. 36 також передбачає, що “покарання призначається з метою: 1) виправлення та перевиховання засудженого в дусі дотримання законів і хороших звичаїв; 2) надання попереджувального впливу на нього і позбавлення

можливості здійснення ним інших злочинів і 3) надання виховного та попереджувального впливу на інших членів суспільства” [8].

Таким чином, законодавець Республіки Молдова та Республіки Болгарія як мету покарання виділяє виправлення злочинця та запобігання вчиненню суспільно небезпечних діянь в майбутньому, як самим засудженим, так й іншими особами. Ще однією характерною рисою для кримінального права цих країн є взагалі відсутність поняття “кара” як мети покарання, на відміну від України.

Отже, можна зробити наступні висновки: по-перше, “питання про ефективність кримінального права значною мірою залежить від правильного визначення цілей покарання” [9, с. 174]; по-друге, кара є не метою, а сутністю покарання; по-третє, вітчизняному законодавцю необхідно привести у відповідність норми Кримінального кодексу нормам Кримінально-виконавчого кодексу в частині єдиного розуміння мети покарання.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Денисова Т.А. Філософсько-правові категорії при визначенні поняття покарання. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 3 (14). С. 33–43.
2. Конституція України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.03.2019).
3. Чезаре Беккариа. О преступлении и наказании. Москва, 2004. 184 с.
4. Кримінальний кодекс України URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 20.03.2019).
5. Вереша Р.В. Основні проблеми визначення мети покарання в контексті реалізації аксіологічного підходу у кримінальному праві. *Вісник Академії адвокатури України*. № 1 (26). 2013. С. 29–36.
6. Кримінально-виконавчий кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 20.03.2019).
7. Уголовный кодекс Республики Молдова. URL : <https://wipolex.wipo.int/ru/text/340785> (дата звернення: 23.03.2019).
8. Уголовный кодекс Республики Болгария. URL : <http://law.edu.ru> (дата звернення: 23.03.2019).
9. Гончар Т.О. Деякі цілі покарання відносно особливого суб’єкта кримінальної відповідальності. *Вісник Одеського національного університету*. 2011. № 3. Т. 16. С. 171–175.

**А.В. Тозюк, Д.Ю. Шарандак,  
студ. II курсу, спеціальність “Комерційне право”  
факультет міжнародної торгівлі та права,  
Київський національний торговельно-економічний університет**

**Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри загальноправових  
дисциплін Г.Л. Шведова**

## **АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ДИТЯЧОЇ ПРАЦІ В УКРАЇНІ**

Дитяча праця є актуальною проблемою сьогодення, разом із стрімким розвитком країн зростає і кількість працюючих дітей, що не досягли віку, з якого дозволяється працевлаштування законодавцем. За статистикою сьогодні на Україні більше ніж півмільйона дітей від 7 до 15 років змушені працювати. Попри те, що в Україні наявне діюче трудове законодавство [1], що точно регулює питання працевлаштування неповнолітніх, прийнято Закон “Про охорону дитинства” [2], ратифіковано Конвенцію ООН про права дитини [3], Конвенцію МОП №138 про мінімальний вік прийому на роботу [4] та Конвенцію МОП №182 про найгірші форми дитячої праці [5], в дійсності дало певний поштовх у вирішенні даного питання, але значно мінімізувати кількість дітей, що змушені працювати не вдалось.

Конституція України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за злочини проти волі, честі та гідності, одним з яких є саме експлуатація дітей. Експлуатація праці – це присвоєння матеріальних результатів праці людини власником засобів виробництва. За ст. 150 Кримінального кодексу України під експлуатацією дитини слід розуміти привласнення не будь-яких матеріальних результатів її праці, а саме прибутку [6]. Найбільш влучним є визначення О.В. Паньчук: “Експлуатація дітей (кримінальна експлуатація дітей) – передбачене КК суспільно небезпечне, винне діяння щодо неповнолітньої особи, пов'язане з використанням її праці для досягнення матеріальної користі або задоволення інших потреб із застосуванням фізичного або психічного насильства, обману або зловживання довірою, чи використання безпорадного стану, обумовленого малоліттям” [7, с. 5].

Сьогодні визнано найжахливішими такі види дитячої праці: рабство, сексуальну експлуатацію, нелегальну діяльність та небезпечну працю, тобто використання примусової праці дитини або добровільної праці, але безоплатно чи з оплатою, яка геть не відповідає кількості або якості виконуваної нею роботи. Також у контексті ст. 150 Кримінального кодексу України під експлуатацією слід розуміти використання праці дитини, яке суперечить приписам Кодексу Законів про працю України, а саме; а) використання приватною особою праці особи, якій не виповнилось 16 років; б) використання приватною особою праці особи, якій виповнилось 15 років, без згоди батьків [6].

Форми неприпустимої з точки зору міжнародного законодавства дитячої праці, перелік яких було закріплено у двох документах: Конвенції МОП від 17.06.1999 р. №182 “Про заборону та невідкладні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці” [5] та Рекомендаціях МОП від 17.06.1999 р. №190 “Про заборону і негайні заходи викоринення найгірших форм дитячої праці” [8]. Названі нормативні акти до найгірших (неприпустимих) форм дитячої праці відносять: всі форми рабства або практика, схожа на рабство, наприклад, продаж дітей і торгівля ними, боргова кабала і кріпосна залежність, а також примусова або обов’язкова праця, у тому числі примусове або обов’язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах; використання, вербування або надання дитини для заняття проституцією, для виготовлення порнографічної продукції або у порнографічних виставах; використання, вербування або надання дитини для заняття протиправною діяльністю, зокрема виготовленням та продажом наркотиків; робота, яка за своїм характером або умовами, в яких вона виконується, може нанести шкоду здоров’ю, безпеці або моральності дітей.

Отже, згідно з положеннями Декларації прав дитини від 20 листопада 1959 року [9] та Конвенції “Про права дитини” від 20 листопада 1989 року [3], прийнятих Генеральною Асамблеєю Організації Об’єднаних Націй, дитина внаслідок фізичної та розумової незрілості потребує спеціальної охорони й піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження. А примусова праця, виконання будь-якої роботи може становити небезпеку для здоров’я, бути перешкодою в одержанні освіти чи заподіювати шкоду її здоров’ю, фізичному, розумовому, духовному, моральному або соціальному розвитку. Український законодавець підтримав зазначену загальносвітову тенденцію, закріпивши в ч. 2 ст. 52 Конституції України положення про те, що будь-яке насильство над дитиною та її екс-



плуатація переслідуються за законом, а приписами частин 3, 5 ст. 43 Основного Закону України категорично заборонив використання примусової праці дітей і праці дітей на небезпечних для їхнього здоров'я роботах [11].

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кодекс законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 22.03.2019 р.).
2. Про охорону дитинства Закон України № 2402-III від 26.04.01 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
3. Конвенція про права дитини. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_021](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021) (дата звернення: 22.03.2019 р.).
4. Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу №138. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993\\_054](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_054) (дата звернення: 22.03.2019 р.).
5. Конвенція МОП від 17.06.1999 р. № 182 “Про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці” № 182. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993\\_166](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166) (дата звернення: 22.03.2019 р.).
6. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 22.03.2019 р.).
7. Паньчук О.В. Кримінологічна характеристика експлуатації дітей: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юр. наук: 12.00.08 Львів, 2008. 20 с.
8. Рекомендації МОП від 17.06.1999 р. №190 “Про заборону і негайні заходи викорінення найгірших форм дитячої праці”. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993\\_119](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_119) (дата звернення: 22.03.2019 р.).
9. Декларація прав дитини від 20.11.1959 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_384](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384) (дата звернення: 22.03.2019 р.).
10. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/ed19960628> (дата звернення: 22.03.2019 р.).

В.С. Тройнікова, А.Є. Чумаченко,  
студ. II курсу,  
Київський національний торговельно-економічний університет

Науковий керівник: к.ю.н. доцент кафедри загальноправових  
дисциплін Г.Л. Шведова

## **МІЖНАРОДНИЙ ДОГОВІР ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ**

Поступово Україна стає на крок ближчою до євроінтеграції, але щоб зробити один крок вперед треба змінювати і доповнювати чинне законодавство. Зніми торкаються абсолютно усіх сфер права. Відповідно до статті 9 Конституції України “чинні міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства” [1], постає питання чи можна вважати міжнародні правові акти джерелами кримінального права.

Дане питання досліджували такі науковці як: П.П. Андрушко, О.М. Броневицька, О.М. Бібік, С.В. Черниченко, але у кримінально-правовій науці ґрунтовних досліджень у вказаному напрямі не проводилось, тому й питання щодо ролі міжнародних договорів у кримінальному праві України не отримало остаточного вирішення.

Розглядаючи міжнародні нормативно-правові акти як джерело кримінального права, необхідно підкреслити, що вони виступають як в ролі його матеріального джерела, закріплюючи або встановлюючи певний устрій суспільних відносин у різних сферах, так і в ролі формального джерела, встановлюючи низку норм, які безпосередньо регулюють кримінально-правові норми [2, с. 46].

Крім того, вони, як правило, не передбачають конкретних санкцій, залишаючи вирішення цього питання на розсуд національного законодавства. У цьому випадку міжнародні договори впливають на національне законодавство опосередковано, стаючи підставою внесення змін до КК України.

Науковці протягом багатьох років проводять дискусію на тему чи можуть міжнародні договори виступати джерелами національного кримінального права, що призвело до трьох основних концепцій, а саме:

1. Міжнародний договір є джерелом національного кримінального права і навіть має пріоритет над кримінальним законодавством.

2. Міжнародні договори є джерелами національного кримінального права, але можуть застосовуватися тільки щодо встановлення злочинності та караності діяння при прийнятті норм закону про кримінальну відповідальність.

3. Міжнародні договори не є джерелами кримінального права.

С.В. Черниченко зазначає, що під час того, як внутрішньодержавне право приводиться у відповідність з міжнародним, навіть тоді, коли формулювання того чи іншого міжнародного договору можуть створити ілюзію про безпосереднє застосування його положень для регулювання внутрішньодержавних відносин. У результаті впровадження міжнародно-правові правила поведінки стають внутрішньодержавними [3, с. 151].

Якщо міжнародні договори вважати джерелами кримінального права, необхідно повністю усвідомлювати чи будуть актуальні міжнародні стандарти ефективними для чинного законодавства і суспільства в цілому. Для цього необхідно звернутися до роботи О.М. Броневицької, яка проаналізувала понад 70 міжнародних договорів, метою яких є запобігання та боротьба зі злочинністю, та з'ясувала, що практично всі ці договори не є самовиконуваними. У 90% таких договорів (незалежно від того, яким органом вони прийняті та яка їх назва) є вказівка на те, що кожна держава-учасниця вживає таких заходів, які можуть виявитися необхідними:

- а) для визначення кримінальними злочинами відповідно до її національного законодавства діянь, зазначених у відповідному договорі;
- б) для встановлення за ці злочини відповідних покарань з урахуванням тяжкості цих злочинів.

Тобто для того, щоб визначити рекомендовані діяння злочинами, слід внести зміни до вже чинного кримінального законодавства, а також призначити в національному законі вид та міру покарання за відповідні злочини, оскільки жоден з проаналізованих міжнародних актів не вказує на можливі види покарання. Це є виключна прерогатива кожної держави. Виняток становить лише низка міжнародних конвенцій, які належать до гуманітарного права (конвенції, присвячені дотриманню звичаїв та засобів ведення війни), та міжнародна конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Ці конвенції є самовиконуваними, причому повинні виконуватись навіть тими державами, які не є їх учасниками [4, с. 20]. Однак, як цілком правильно зауважує О.М. Броневицька, навіть якщо у договорі

зазначено, що він самовиконуваний, однаково він повинен бути імplementований у внутрішнє законодавство, оскільки притягнути до кримінальної відповідальності лише на підставі міжнародного договору неможливо. Кримінальне законодавство України визначає злочинними всі діяння, зазначені цими міжнародними актами, тому питання їх самовиконуваності автоматично відпадає [4, с. 12].

Отже, не розглядаючи детально суть позицій про джерела кримінального права України, оскільки це виходить за межі нашого дослідження, варто зазначити, що ми погоджуємось з існуючою думкою про те, що міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є джерелами національного кримінального права.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Конституція України: в редакції від 30 вересня 2016 р. / Сторінка “Законодавство України” сайту Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.03.2019 р.).
2. Єлур Г.В. Впровадження міжнародно-правових актів в кримінальне законодавство України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2005. 195 с.
3. Черниченко С.В., Теорія міжнародного права: в 2 т. Москва: НИМП, 1999. Т. 1: Сучасні теоретичні проблеми. 531 с.
4. Броневицька О.М. Відповідність норм кримінального законодавства України чинним міжнародним договорам: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2011. 247 с.

А.С. Фокін,  
студ. III курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: д.ю.н., професор кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики О.А. Чуваков

## **ЗРОСТАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ЯК РЕЗУЛЬТАТ СІМЕЙНОГО НЕБЛАГОПОЛУЧЧЯ**

**Актуальність** теми обумовлена, передусім, статистичними показниками, відповідно до яких можна судити о розмірах цієї проблеми. Так, за даними Генеральної прокуратури України у 2018 році неповнолітніми було скоєно 3980 кримінальних правопорушень [1]. З них 40,2% (1600 правопорушень) складають тяжкі та особливо тяжкі злочини. Із загальної кількості кримінальних правопорушень неповнолітніми дівчатами було скоєно 471 правопорушення, що складає майже 12%. Також, слід враховувати той факт, що значна частина неповнолітніх правопорушників становляться злочинцями у дорослому віці. Отже, аналіз особливостей сучасних проявів неповнолітньої злочинності є необхідною умовою протидії їй на сучасному етапі та в майбутньому.

Відповідно до чинного кримінального законодавства, “неповнолітня особа” – це фізична осудна особа у віці від 14 до 16 років. Безпосередньо у частині 2 статті 22 Кримінального кодексу України надано перелік злочинів, за скоєння яких неповнолітні несуть кримінальну відповідальність [2, ст. 22].

Дослідник І.Б. Медицький визначає такі особливості структури злочинності дітей: 1) більш вузьким є коло вчинених злочинів; 2) порівняно меншою є питома вага тяжких злочинів; 3) незначну частку становлять злочини, учинені з необережності; 4) майже не стосується злочинів у сфері економіки, службових злочинів тощо; 5) має переважно груповий характер; 6) досить високою є частка осіб, які вчинили злочин у стані алкогольного або наркотичного сп’яніння; 7) протягом останніх років відбулися істотні зміни в мотивації злочинної поведінки – корислива мотивація домінує в усіх складах злочинів [5, с. 119]. Отже, найбільшу кількість злочинів, які скоєні неповнолітніми, становлять злочини проти власності. Таким чином, у структурі злочинності

неповнолітніх переважають злочини корисливого та корисливо-на-сильницького спрямування.

Найбільш поширеною причиною появи у неповнолітніх антигромадських нахилів є негативна обстановка в сім'ї, її неправильний спосіб життя.

Ніщо не може зрівнятися за силою впливу в питаннях підготовки підлітків до особистого життя з тією величезною роллю, яку відіграє сім'я. Сімейне виховання зачіпає найпотаємніші, найінтимніші сторони життя підлітків, які не будуть зачіпатися в громадському вихованні. Сім'я виховує їх способом свого життя, тією духовно-моральною атмосферою, яка панує в ній.

Поняття “сімейне неблагополуччя” охоплює різні негативні характеристики сім'ї, дефекти її структурного, кількісного і вікового складу, сімейні стосунки, стосунки членів сім'ї з зовнішніми соціальними інститутами – школою, виробництвом, дозвільними, культурними та іншими установами. Також, поняття “сімейне неблагополуччя” має низку ознак, тому що є комплексним. Такими ознаками можуть бути, зокрема: відсутність повноти сім'ї (неповні сім'ї); моральні принципи членів родини знаходяться у занепадку; батьки не мають достатніх педагогічних знань, навичок виховання дітей, або їхні педагогічні знання є хибними тощо.

Неблагополучна сім'я – це сім'я, яка через об'єктивні або суб'єктивні причини втратила свої виховні можливості, внаслідок чого в ній виникають несприятливі умови для виховання дитини. Відповідно до найбільш розповсюдженої класифікації до неблагополучних сімей належать: 1) Сім'ї, де батьки ведуть аморальний спосіб життя; 2) Сім'ї асоціальні; 3) Сім'ї конфліктні; 4) Сім'ї неповні; 5) Сім'ї, зовні благополучні; 6) Сім'ї соціального ризику.

Зазначу, що у літературі наводиться різна класифікація неблагополучних сімей. Заслуговує уваги класифікація Г.М. Миньковського, який поділяє всі сім'ї на види з тих підстав, що батьки: 1) не можуть, в силу тих чи інших обставин, або не вміють виховувати своїх дітей; 2) не хочуть виховувати своїх дітей, негативно впливають на них своєю поведінкою (аморальні сім'ї) [6, с. 10].

Підлітки у всьому слідують сімейних традицій, наслідують батьків. Звичай батьків, манери їх спілкування, рівень духовності, моральні орієнтації тривалий час сприймаються ними без критики (ще недо-ступною за віком) і стають звичною нормою ставлення до себе і оточуючих. Ось чому сімейне неблагополуччя є однією з основних причин, що визначають стан і динаміку злочинної поведінки неповнолітніх.

Занепад моральних принципів дорослих членів родини, хибні педагогічні дії батьків просліджують як основні елементи родинних негараздів. Також, слід враховувати вплив на розвиток особистості дітей деяких злочинів, що були скоєні відносно них. Такі суспільно небезпечні діяння, закріпленні у чинному Кримінальному кодексі, як: статті 150, 155 (ч. 2), 156, 303 (ч. 3 і 4), 304, 314 (ч. 3), 315 (ч. 2) та 324 [2], своєю жорстокістю та аморальністю залишають жахливий відбиток на психіці неповнолітнього. Особливо, коли ці злочини були скоєні його власними батьками.

Велике значення у подоланні злочинності неповнолітніх має розроблення оптимальної структури державних органів і громадських формувань, які покликані боротись із зазначеним негативним явищем.

Для успішного попередження правопорушень серед неповнолітніх необхідно для них і їхніх батьків зробити доступною всю існуючу інформацію з правових, соціальних, психологічних та інших аспектів злочинності молоді. Ця проблема може бути розв'язана шляхом організації спеціального інформаційного центру при соціальній службі для молоді.

Для досягнення ефективних результатів по боротьбі зі злочинністю неповнолітніх, необхідно застосовувати систему індивідуальних виховних заходів, повною мірою враховуючи вікові (фізичні) і психологічні особливості неповнолітніх правопорушників, оскільки у генезисі вчинюваних злочинів основна роль належить особистим якостям. Але психологічний механізм злочинної поведінки полягає не лише в особистих поглядах і потребах, а й в характері його відносин з групою взаємодіючих з ним осіб.

Також, велике значення для профілактики злочинності серед неповнолітніх має процесуальна діяльність судів, що здійснюють провадження у кримінальних справах. Ефективні правові заходи, які суди застосовують щодо неповнолітніх, можуть реально сприяти попередженню вчинення ними нових злочинів та виправленню підлітків. Здійснюючи правосуддя, суди повинні забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод як підсудного неповнолітнього, так й інших учасників процесу [3].

Так, сім'я сьогодні опинилася в ситуації, коли відбулося катастрофічне зниження рівня її функціональних можливостей. Функціональною є сім'я, в якій всі її члени можуть найкращим чином використовувати свій потенціал, відчувають себе комфортно і мають здорові взаємини з членами сім'ї. Наслідком дисфункціонального стану сім'ї є дезадаптація і десоціалізація окремих членів або всієї групи, деформація, руйнування або повний розпад сімейної структури.

Неблагополучна обстановка в родині для більшості неповнолітніх, які вчинили злочини, стала однією з основних причин формування особистості з антигромадською спрямованістю.

Виходячи з цього, можна припустити і деякі способи вирішення проблеми злочинності неповнолітніх. Треба враховувати той факт, що значну роль у запобіганні злочинності неповнолітніх відіграють держава та суспільство. Тому, по-перше, необхідний активний догляд за такими сім'ями з боку соціальних служб. По-друге, необхідна комплексна програма перевиховання та психологічної реабілітації відносно таких неповнолітніх, для виправлення того стану їх поведінкової моделі, яку сформували їх батьки своєю жорстокістю та байдужістю, бо на цьому етапі розвитку особистості ще можливо усе виправити.

С цього приводу заслуговує на увагу позиція В.Д. Воднік, згідно якій для нейтралізації несприятливих умов у сім'ї, їх пагубного впливу на криміналізацію неповнолітніх в Україні потрібна державна програма подолання всіх видів сімейного неблагополуччя [4, с.233-241].

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. URL: [https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir\\_id=104402](https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=104402)
2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0082700-03>
4. Воднік В.Д. Розвиток особи неповнолітнього правопорушника в умовах сімейного неблагополуччя. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2012. №4 (14). С. 233–241.
5. Медицький І.Б. Запобігання злочинності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Івано-Франківськ, 2008. 220 с.
6. Миньковский Г.М. Динамика и причины основных отклонений в поведении несовершеннолетних. Москва, 1968. 89 с.
7. Ювенальна юстиція: навч. посіб. / А.І. Гусєв, Ю.Б. Костова, Н.М. Крестовська та ін.; під ред. Н.М. Крестовської. Одеса, 2006. 243 с.



Л.П. Чілік,  
студ. II курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: к.ю н., доцент, зав. кафедри  
кримінального права, кримінального процесу  
та криміналістики І.А. Дришлюк

## **ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ**

Відповідно до Законів України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами” [1] та від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII “Про запобігання та протидію домашньому насильству” [2] до Кримінального кодексу України (далі – КК України [3]) внесено низку змін та доповнень, що стосуються сфери кримінально-правової боротьби з проявами насильства щодо жінок та домашнього насильства. Зокрема, КК України доповнений ст. 390-1, яка встановлює відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників.

В диспозиції ст. 390-1 КК України мова йде про умисне невиконання обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1, або умисне невиконання обмежувальних приписів, або умисне ухилення від проходження програми для кривдників особою, щодо якої такі заходи застосовані судом. Отож, ця нова норма покликана врегулювати відносини, що виникають в зв’язку з невиконанням рішенням суду про покладення на особу, визнану винною у вчиненні злочину, пов’язаного з домашнім насильством, певних правообмежень. Ці правообмеження передбачені у Розділі XIII-1 КК України “Обмежувальні заходи”.

До обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України, відносяться:

- 1) заборона перебування в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;
- 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження програми для кривдників або пробачійної програми.

Один або декілька з цих обмежувальних заходів можуть бути застосовані в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням засудженому покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання.

Разом з тим, згідно з ч. 3 ст. 10 Закону України від 5 лютого 2015 року № 160-VIII “Про пробачію” [4], орган пробачії під час наглядової пробачії реалізовує пробачійні програми, але ні в даному законі, ні в наказі Міністерства юстиції України від 28 березня 2018 року № 926/5 “Про затвердження Переліку заходів щодо реалізації пробачійних програм” [5] не надається точний перелік заходів даної програми, її виховних форм роботи із кривдником, тому, на жаль, поки що не має практичного застосування та має суто декларативну форму.

За даними розрахунків, проведених Інститутом демографії і соціальних досліджень на замовлення Фонду народонаселення ООН, щорічно 1,1 млн українок стикаються з фізичною та сексуальною агресією в сім'ї, і більшість з них мовчать [6]. Таким чином, зміни в кримінальному законодавстві України в галузі захисту прав жінок та сім'ї в сфері боротьби з домашнім насильством є доцільними, хоча і такими, що потребують подальшої розробки.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 34.

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.

---

3. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

4. Про пробацію: Закон України від 5 лютого 2015 року № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. №13. Ст. 93.

5. Про затвердження Переліку заходів щодо реалізації пробаційних програм: затв. наказом Міністерства юстиції України від 28 березня 2018 року № 926/5. *Офіційний вісник України*. 2018. № 37. Ст. 686.

6. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству: лист Міністерства юстиції України від 18 травня 2018 року № 1/11-5480. URL <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18> (дата звернення 17.03.2019).

**О.А. Чуваков,**  
д.ю.н., профессор, профессор кафедры уголовного права,  
уголовного процесса и криминалистики,  
Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

## **О КРИТЕРИЯХ ДЕЛЕНИЯ НА ВИДЫ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ОСНОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ**

Согласно положениям, предусмотренным п. 1., ч. 1 ст. 8 Закона Украины “Об основах национальной безопасности Украины” законодатель, констатируя наличие внутренних и внешних угроз национальной безопасности, тем самым предполагает защиту национальной безопасности как внутри самого государства, так и за его пределами, то есть речь идет о внутренней и внешней безопасности государства. Однако, при этом следует отметить, что, как правило, угроза, существующая во внешней безопасности, способна посягать одновременно и на внутреннюю безопасность, также как и внутренняя угроза может привести к ослаблению внешней безопасности. В этой связи предположим, что если в действиях виновного лица, характеризующихся признаками преступлений, предусмотренных статьями 111 (государственная измена) или 114 (шпионаж) УК, будет установлено причинение ущерба только внутренней безопасности, а внешняя безопасность при этом не пострадает, то, получается, такое лицо не должно нести ответственность за совершенное преступление...? И наоборот, сложно представить, что подобный ущерб может быть причинен исключительно только внешней безопасности, несмотря на то, что видовым объектом таких преступлений является внешняя безопасность, такими действиями одновременно может быть причинен ущерб и внутренней безопасности. Так, например, гражданин Украины, осуществляя сбор и передачу секретной информации иностранному гражданину, своими действиями может причинить вред не только внешней, но и внутренней безопасности.

Следовательно, рассматриваемые положения Закона свидетельствуют о том, что угрозы могут исходить как извне, так и внутри государства, а национальная безопасность едина и неделима. Поэтому для законодателя не имеет особого значения, какие виды безопасности государства подвергаются большей опасности: внутренняя или

внешняя. Главное здесь то, что основной опасности подвергаются его фундаментальные интересы.

Такое обстоятельство также дает возможность, в определенном смысле, установить круг элементов, способствующих познанию природы, структуры безопасности государства как объекта национальной безопасности. Так, например, если бы безопасность государства возможно было бы изобразить структурно, то она имела бы следующий вид: по вертикали располагались бы ее элементы (безопасность конституционного строя, суверенитета, территориальной целостности и неприкосновенности), а по горизонтали, соответственно, были бы расположены ее внутренняя и внешняя безопасность, как разновекторные, но при этом одноуровневые объекты уголовно-правовой охраны [1, с. 306].

В итоге, указанная процедура установления соответствующих видовых объектов в данной сфере способствует определению видов преступлений, посягающих на такие объекты, а значит и формированию системы таких преступлений.

Так, с учетом сформулированных ранее положений и в зависимости от источников угроз основам национальной безопасности Украины, условно, все рассматриваемые преступления можно разделить на два вида: 1) Преступления, посягающие на внешнюю безопасность (государственная измена (ст. 111 УК) и шпионаж (ст. 114 УК) и 2) Преступления, посягающие на внутреннюю и экономическую безопасность (статьи 109, 110, 110-2, 112, 113 и 114-1 УК Украины).

В этой связи может возникнуть вполне естественный вопрос: почему именно эти общественно опасные деяния можно отнести к указанным видам преступлений и что является основным критерием систематизации рассматриваемых преступлений таким образом? Установление подобных критериев, возможно, позволит более четко разграничить преступления против внешней безопасности от, например, преступлений против внутренней безопасности, а также от других видов преступлений.

1. *Вектор угрозы.* Так, рассматривая преступления, предусмотренные статьями 111 и 114 УК как в качестве общественно опасных деяний против внешней безопасности, тем самым подразумеваем то обстоятельство, что угроза в процессе осуществления указанных преступлений исходит извне, то есть она присутствует за пределами границ территории Украины, а, следовательно, существующая извне угроза направлена только на указанный объект – внешнюю безопасность Украины.

2. *Наличие или отсутствие иностранного адресата.* Преступления против внешней безопасности государства, в большинстве случаев, характеризуются наличием иностранного адресата, то есть наличием соответствующей связи субъекта таких преступлений с иностранным государством, иностранной организацией или их представителями в осуществлении враждебной деятельности против Украины.

3. Последним критерием такого разграничения, выступает *наличие видового объекта посягательства*, каковым, в нашем случае, является внешняя или внутренняя безопасность Украины [2, с. 157].

Таким образом, именно наличие совокупности указанных признаков дает возможность выделить отдельные группы (виды) преступлений против основ национальной безопасности государства: 1) посягающие на внешнюю и 2) внутреннюю и экономическую безопасность Украины. Соответственно, из общего числа преступлений против основ национальной безопасности посягают на внешнюю безопасность лишь государственная измена (ст. 111 УК) и шпионаж (ст. 114 УК). Остальные составы преступлений, предусмотренные разделом I Особенной части УК, посягают на внутреннюю и экономическую безопасность.

Однако, в научной литературе по данной проблематике встречаются и другие суждения по поводу определения круга общественно опасных деяний, посягающих именно на внешнюю безопасность государства. К таковым относят не только государственную измену и шпионаж, но и некоторые другие деяния.

Так, С.В. Норозин к преступлениям против внешней безопасности государства относит как разглашение государственной тайны (ст. 283 УК РФ), так и утрату документов, содержащих государственную тайну (ст. 284 УК РФ). Согласно утверждениям В.В. Лунеева, круг указанных преступлений можно расширить за счет включения в него насильственного захвата власти или насильственное удержание власти (ст. 278 УК РФ), а также диверсии (ст. 281 УК РФ) [3, с. 13].

По-нашему мнению, указанные положения нуждаются в дополнительной аргументации. При этом следует подчеркнуть, что в теории отечественного уголовного права и ранее неоднократно были приняты определенные попытки выработать аналогичный подход к решению данной проблемы.

Таким образом, наличие совокупности указанных критериев представляет дополнительную возможность для разделения преступлений против основ национальной безопасности государства на отдельные виды: посягающие на внешнюю и внутреннюю безопасность Украины, из которых два состава преступлений посягают на внешнюю безопас-

---

ность: государственная измена (ст. 111 УК) и шпионаж (ст. 114 УК), а остальные, в зависимости от источников угроз, посягают на внутреннюю или экономическую безопасность.

### **СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ**

1. Чуваков О.А. К вопросу о видах преступлений против основ национальной безопасности Украины. *Часопис Київ. ун-ту права*. 2015. № 3. С. 304–307.
2. Чуваков О.А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії і практики : монографія. Одеса: Фенікс, 2017. 362 с.
3. Кузнецов А.П., Булавин В.И., Паршин С.М. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: учеб. пособие / под ред. А.П. Кузнецова. Нижний Новгород: Нижегород. правовая акад., 2006. 80 с.

Г.Л. Шведова,  
к.ю.н., доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін,  
Київський національний торговельно-економічний університет

## **АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В МІГРАЦІЙНІЙ СФЕРІ**

Недостатня ефективність заходів із протидії корупції у міграційній сфері є загальноновизнаним фактом. Підтвердженням цьому слугує факт нещодавнього викриття корупційної схеми посадовців СБУ, один з яких вимагав та отримав кошти за непритягнення до відповідальності осіб, які могли отримати посвідки на постійне або тимчасове проживання на території України в незаконній спосіб, зокрема, через укладання фіктивних шлюбів із громадянками України [1].

Але, незважаючи на увагу до корупції з боку як суспільства, так і органів державної влади, епізодичні затримання корупціонерів не впливають на ситуацію у міграційній сфері [2, с. 313]. Це зумовлено як наявними у роботі контролюючих органів, передусім Державної міграційної служби України, корупційними ризиками, так і неефективністю роботи спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції.

Загроза корупції для реалізації міграційної політики нашої держави зумовлена поширенням цього явища насамперед у Державній міграційній службі України. За оцінками фахівців, впродовж останніх років у цьому відомстві була сформована “корупційна піраміда”, існування якої відкривало широкі можливості для використання паспортних документів нелегальними мігрантами, представниками міжнародних терористичних організацій, у тому числі тими, які прямували в країни Європейського Союзу. Найбільш поширеними корупційними проявами серед службових осіб міграційних підрозділів стали вимагання та одержання неправомірної вигоди за прискорення видачі паспортних документів громадянам України, сприяння іноземцям у набутті громадянства України, отримання посвідок на проживання, оформлення статусу біженця [2, с. 315].

За таких умов в Україні сформувалась мережа високоприбуткового бізнесу, що включає як окремих корумпованих представників відповідних державних органів, так і посередницькі групи, що займаються переправлянням, виготовленням підроблених документів



високої якості та організацією транспортного перевезення нелегальних мігрантів [3, с. 56-57].

За даними УНІАН, в Україні сформовано ряд умов, сприятливих для незаконної міграції: необлаштованість кордонів за європейськими параметрами, відсутність контролю над частиною кордону на сході України. Корупція в Україні дозволяє мігрантам за 100, 200 або 1000 євро перетнути кордон і потрапити до Європейського Союзу [4].

На думку фахівців, черги, обмежений час прийому громадян та інші подібні фактори створюють передумови для діяльності посередників, за послуги яких громадяни змушені сплачувати додаткові кошти [2, с. 316].

Таким чином, для запобігання корупції в міграційній сфері необхідно:

- переглянути у бік спрощення процедури поміщення нелегальних мігрантів у пункти тимчасового перебування іноземних громадян, які незаконно перебувають на території України, незалежно від наявності (відсутності) у них паспортних документів;

- змінити існуючі підходи, що сформувалися у суспільній свідомості щодо сприйняття корупції як звичного явища. Паралельно необхідно формувати засади етичного середовища в державному секторі. До таких засад слід віднести: безкорисливість, непідкупність, об'єктивність, підзвітність, відкритість, чесність, неупередженість.

Отже, корупція руйнує засади державної міграційної політики, створюючи тим самим загрозу для національної безпеки держави. Адже до економічних чинників зростання нелегальної міграції відносять поширення корупції та зловживання в сфері контролю за нелегальною міграцією. В ст. 22 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом зазначено про співробітництво у вирішенні таких проблем як: незаконне переміщення через державний кордон нелегальних мігрантів, корупція у приватному та державному секторах та підrobка документів [5], що мають вирішуватись в межах загальної проблеми запобігання корупції в міграційній сфері.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Корупція у міграційній сфері: справу співробітника СБУ скеровано до суду / Офіційний сайт Національного антикорупційного бюро України URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/korupciya-u-migraciyuniy-sferi-spravu-spivrobitnyka-sbu-skerovano-do-sudu> (дата звернення: 10.03.2019 р.).
2. Градовська М. Актуальні питання протидії корупції у міграційній сфері у контексті забезпечення національної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 312–317.

3. Савін В.М. Міграційна політика як складова національної безпеки України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 2 (30). С. 52–53.

4. Рудяков П. Україна як зручний транзит для нелегальних мігрантів в Європу // Офіційний веб-сайт Українського Незалежного Інформаційного Агентства новин URL: <https://www.unian.ua/society/10201593-ukrajina-yak-zruchniy-tranzit-dlya-nelegalnih-migrantiv-v-evropu.html> (дата звернення: 09.03.2019 р.).

5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. С. 83.

**М.С. Шевченко,  
студ. III курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова**

**Науковий керівник: д.ю.н., професор кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики О.А. Чуваков**

## **ПРИМУШУВАННЯ ДО ШЛЮБУ. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ**

Досліджувана тема є актуальною з огляду на те, що такий злочин, як примушування до шлюбу є новелою кримінального законодавства України, а формулювання норми, що його закріплює не є досконалою. Метою даної роботи є глибокий аналіз та дослідження сутності даного злочину та його складу.

Законом України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами” від 06.12.2017 року була прийнята низка змін до кримінального закону України, серед яких доповнення розділу III Кримінального кодексу України (далі – КК) статтею 151-2 “Примушування до шлюбу” [1].

Заборона примушування до шлюбу міститься також в положеннях Сімейного кодексу України, згідно з якими шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка, примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається [2, ст. 24]. Проте КК вперше закріплює останнє як злочин, забезпечуючи тим самим дане правило поведінки санкцією.

Об’єктом досліджуваного злочину є воля, честь та гідність особи. Додатковим об’єктом в різних ситуаціях можуть виступати також здоров’я, статева свобода та статева недоторканість.

Диспозиція статті сформульована таким чином, що потерпілим від цього злочину може бути як жінка, так і чоловік. Згадувана раніше Конвенція визначала потерпілими саме жінок з огляду на те, що в документі вона розглядається як така, що стосується представників етнічних груп, де дівчат примушують до шлюбу ледь не змалечку [3]. Здебільшого в Україні інші реалії, мабуть тому законодавець дійшов висновку не поділяти потерпілих та суб’єктів за гендерною ознакою, приймаючи цю норму до КК.

Об'єктивна сторона даного злочину характеризується активними діями, що відображаються в різних формах:

1. Примушування особи до вступу в шлюб;
2. Примушування особи до продовження примусово укладеного шлюбу;
3. Примушування особи до вступу у співжиття без укладання шлюбу;
4. Примушування особи до продовження співжиття без укладання шлюбу;
5. Спонування з метою вступу у співжиття без укладання шлюбу особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає;
6. Спонування з метою продовження співжиття без укладання шлюбу особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає [1].

Здійснюючи аналіз даних форм можна дійти висновку, що норма сформульована недолуго, адже не розкриває у чому саме полягає “примушування” та “спонування”. Через це, здійснюючи прогнозування, варто відмітити, що користування такою нормою буде відбуватись лише на власний розсуд правоохоронних органів, суддів.

Конкретніше щодо другої форми, на сьогодні існує велике питання: чи не є також злочином примушування особи до продовження вільно укладеного шлюбу? Адже такі дії з огляду на зміст даної норми слід визнати злочином за аналогією.

Шляхом аналізу змісту вищенаведених форм, в яких має прояв злочин, передбачений статтею 151-2 КК, можна дійти висновку, що він є формальним за складом. Для наявності об'єктивної сторони цього злочину необов'язкове настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді, наприклад, реєстрації шлюбу. Для його кваліфікації достатньо лише діяння, тобто “примушування”.

Суб'єктом даного злочину є фізична осудна особа, яка досягла 16 років. Проте, виходячи з положень СК, на практиці суб'єктом частіше виступатиме особа, що досягла 18-річного віку, адже, згідно зі статтею 22, особи, які бажають зареєструвати шлюб, мають досягти шлюбного віку на день реєстрації шлюбу. В Україні шлюбний вік встановлюється за загальним правилом з 18 років [2, ст. 22].

Стать суб'єкта, як і потерпілого, невизначена.

Суб'єктивна сторона даного злочину характеризується прямим умислом. Мотив і мета не є обов'язковими ознаками суб'єктивної сто-

рони примушування до шлюбу як злочину, проте суд має враховувати їх при призначенні покарання.

Емоційний стан як ознака суб'єктивної сторони матиме місце у виключних обставинах. Наприклад, в ситуації, коли суб'єктом примушування виступає вагітна жінка, можна посилатись на специфічний біологічний стан її організму, як на ознаку суб'єктивної сторони складу досліджуваного злочину.

Проаналізувавши склад даного злочину та виклавши загальну характеристику останнього можна дійти висновку про наступне. Диспозиція норми не є цілком коректною з огляду на те, що при її застосуванні на практиці оцінка діянь здійснюватиметься на власний розсуд слідчого, судді тощо – тобто суб'єктивно.

Законодавцю слід зайнятись удосконаленням даної норми, конкретизуючи саме діяння та категорії, що використовуються для його закріплення. А судам вищих інстанцій звернути увагу на застосування даної норми в майбутньому з метою узагальнення практики судів щодо застосування статті 151-2 КК України.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 34.
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. URL: <https://rm.coe.int/1680096e45> (дата звернення: 25.03.2019 р.).

**М.Ю. Шнайдерман,  
студ. III курса, специальность “Право”,  
Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова**

**Научный руководитель: д.ю.н., профессор кафедры  
уголовного права, уголовного процесса и криминалистики  
О.А. Чуваков**

## **К ВОПРОСУ О ДЕКРИМИНАЛИЗАЦИИ СТАТЬИ 368-2 УК О НЕЗАКОННОМ ОБОГАЩЕНИИ**

На сегодняшний день проблема коррупции в Украине является актуальным и дискуссионным вопросом. С 2014 года в нашем государстве начался процесс антикоррупционной реформы, которая длится по сегодняшний день. Создано ряд специализированных органов, таких как Национальное антикоррупционное бюро Украины, Специализированная антикоррупционная прокуратура, Государственное бюро расследований и другие органы. В процессе создания находится Высший антикоррупционный суд Украины.

Несмотря на такое разнообразие антикоррупционных органов и активную борьбу украинского правительства с коррупцией, Конституционный Суд Украины 26 февраля 2019 года принимает решение о признании положений ст. 368-2 УК Украины такими, что не соответствуют Конституции Украины [1].

В статье 368-2 УК Украины закреплено, что незаконным обогащением является приобретение лицом, уполномоченным на выполнение функций государства, местного самоуправления, либо служебным лицом в собственность активов в значительном размере, законность оснований приобретения которых не подтверждено доказательствами, а также передача им активов любому другому лицу. В примечании к статье указано, что действия данной статьи распространяются на лиц, уполномоченных на выполнения функций государства или местного самоуправления, являются лица, указанные в п. 1 ч. 1 ст. 3 ЗУ “О предотвращении коррупции” [2].

Принятие ст. 368-2 в УК Украины было обусловлено подписанием и ратификацией Конвенции Организации Объединенных Наций против коррупции (2003 г.). В статье 20 Конвенции зафиксировано, что каждое Государство-участник должно принять ряд мер, которые могут

потребоваться для того, чтобы признать данное деяние уголовно наказуемым. В соответствии с Конвенцией: “незаконное обогащение – это значительное увеличение активов публичного должностного лица, превышающее его законные доходы, которые оно не может разумным образом обосновать” [3, ст. 20]. В таком случае, декриминализация данной статьи приводит к нарушению Украиной международного обязательства, что может повлечь негативные последствия на международной арене для Украины.

Конституционный Суд Украины мотивировал свое решение тем, что норма про незаконное обогащение нарушает ст.ст. 8, 62 и 63 Конституции Украины.

В соответствии с ч. 1 ст. 8 Конституции Украины в Украине действует принцип верховенства права [4, ст. 8]. В соответствии абз. 5 п. 4 конституционного представления, данный принцип был нарушен, поскольку составляющей принципа верховенства права является юридическая определенность (т. е. соответствие четкости, точности и однозначности).

По мнению судьи КСУ Сергея Головатого, в ч. 1 ст. ст. 368-2 УК четко сформулирована норма. Данное предписание можно толковать как такое, что предусматривает наступление уголовной ответственности только тогда, когда доказано, что увеличение активов в значительном размере не могло случиться с использованием законных доходов. Обвиняемый, если не сам, то с помощью адвоката, способен понять содержание статьи ст. 368-2 УК Украины, а также разграничить законный и незаконный доход, определить незаконную деятельность и понять, какие доказательства могут быть использованы, чтобы подтвердить законность или незаконность его действий [5]. Так же, в соответствии с нормами УПК, на органах досудебного расследования и суде лежит обязанность разъяснить лицу суть предъявленного обвинения и растолковать соответствующую норму.

КСУ в своем решении настаивает на нарушении ч. 2 ст. 62 КУ, которая закрепляет, что обязанность доказывания возлагается на сторону обвинения. Законодательное определение незаконного обогащения как преступления при условии, если сторона обвинения не исполняет своей обязанности собирать доказательства законности оснований приобретения лицом в собственность активов в указанном размере, делает невозможным перекладывание данной обязанности со стороны обвинения на сторону защиты, что является недопустимым, учитывая конституционный принцип презумпции невиновности [1].

Однако, в соответствии с выводом *Amicus Curiae*, который был подготовлен по просьбе Европейского Союза Генеральным секретарем Конституционного Суда Литовской Республики Ингридой Данеледе, в делах, связанных с незаконным обогащением, основная ответственность по предоставлению обоснованных доказательств возложена на обвинителя. Государственное должностное лицо имеет право пояснить, предоставил ли прокурор достаточно доказательств и смог ли продемонстрировать, что должностное лицо не могло приобрести свои активы законным путем. Лишь сам обвиняемый может владеть данной информацией и доказать обратное. Возможность подсудимого доказать свою невиновность не снимает со стороны обвинения бремя доказывания [6].

В Украине действует принцип защиты от самообвинения, который закреплен в ст. 63 Конституции Украины, в соответствии с которым лицо не несет ответственность за отказ предоставить сведения о себе, членах семьи и близких родственниках.

Конституционный Суд Украины посчитал, что ст. 368-2 УК Украины лишает должностное лицо данного права (абз. 3 ч. 7 мотивировочной части решения).

Анализ статьи показывает, что подсудимый не обязан предоставлять сведения или информацию о происхождении активов, о нелегальности которых утверждает прокурор, это его право, которым он может воспользоваться.

Стоит отметить, что должностные лица осведомлены о том, что, вступая на должность, они подчиняются определенным правилам добропорядочности и контролем над своей деятельностью. Занимая ответственную должность, государственные должностные лица подпадают под действия специальных требований, административных и уголовных наказаний, применяемых в результате злоупотребления этой ответственностью. Кроме того, в странах, где действует режим раскрытия информации о доходах и активах, государственные служащие могут предоставлять информацию, которая может включать в себя самообвинение [7, с. 56].

В подобном случае предоставление информации о доходах и активах с трудом можно назвать самообвинением, поскольку лицо добровольно согласилось вступить на занимаемую должность, и было осведомлено о соответствующих требованиях.

В соответствии с ч. 1 ст. 45 Закона Украины “О предотвращении коррупции” лица, уполномоченные на выполнение функций государства или местного самоуправления, ежегодно (до 1 апреля) обязаны подавать электронную декларацию [8, ст. 45]. В такой декларации должны быть



указаны объекты недвижимости, данные про характер и вид имущества, ценное движимое имущество, ценные бумаги, полученные доходы и другие активы субъекта декларирования и его членов его семьи. Институт электронного декларирования был создан для контроля над доходами и расходами должностных лиц и борьбы коррупции, в том числе с незаконным обогащением. Но после декриминализации ст. 368-2 УК Украины данный институт утратил свою эффективность, поскольку субъект, который хоть и задекларировал имущество и активы, в превышающих норму размерах, больше не обязан доказывать его законность. Следовательно, данная ситуация может повлечь рост коррупции, а антикоррупционная реформа не оправдывает свои ожидания.

Таким образом, декриминализация ст. 368-2 УК Украины – это шаг назад, который отодвигает Украину от предотвращения коррупции в стране. Законодателю стоило бы в дальнейшем принять схожую норму, но для избежания двойственного толкования необходимо более точно конкретизировать, что именно включает в себя незаконное обогащение.

### **СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ**

1. Решение Конституционного Суда Украины от 26 февраля 2019 г. № 1-р/2019. URL: [www.ccu.gov.ua](http://www.ccu.gov.ua) (дата обращения: 10.03.2019 г.).
2. Уголовный Кодекс Украины: Закон Украины от 05.04.2001 г. № 2341-03. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата обращения: 10.03.2019 г.).
3. Конвенции Организации Объединенных Наций против коррупции от 31.10.2006 г. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата обращения: 10.03.2019 г.).
4. Конституция Украины от 29.06.1996 г. №254к/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата обращения: 10.03.2019 г.).
5. Расходящееся мнение судьи Сергея Головатого от 27 февраля 2019 г. по делу № 1-р/2019. URL: [www.ccu.gov.ua](http://www.ccu.gov.ua) (дата обращения: 11.03.2019 г.).
6. Вывод Amicus Curiae: подготовленный по требованию ЕС. 2018 г. URL: [file:///C:/Users/%D0%98%D0%BD%D0%BD%D0%B0/Downloads/AMICUS%20CURIAE%20BRIEF\\_very%20final%20Ukr.pdf](file:///C:/Users/%D0%98%D0%BD%D0%BD%D0%B0/Downloads/AMICUS%20CURIAE%20BRIEF_very%20final%20Ukr.pdf) (дата обращения: 10.03.2019 г.).
7. Кофле-Кале Н. Борьба с экономической преступностью: уравновешивание конкурентных прав в процессе уголовного преследования за незаконное обогащение. Лондон. 2012. с. 148
8. О предотвращении коррупции: Закон от 14.10.2014 г. №1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата обращения: 10.03.2019 г.).

О.С. Яворська,  
студ. I курсу магістратури, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри кримінального  
права, кримінального процесу та криміналістики Т.О. Павлова

## **ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ “ЗАОХОЧУВАЛЬНІ ЗАХОДИ” У ДОКТРИНІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА**

Питання системи заходів кримінально-правового впливу відноситься до найскладніших сучасної вітчизняної доктрини кримінального права, що обумовлено відсутністю у чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК України) чіткої системи вказаних заходів. Слід погодитися з М.І. Хавронюком, який вважає, що “розкидавши” різні заходи кримінально-правового впливу по Загальній частині Кримінального кодексу України, вітчизняний законодавець не здогадується про її існування” [1, с. 290].

Формування сучасної системи кримінально-правових заходів в Україні, на думку О.В. Козаченко, “має здійснюватися на умовах забезпечення балансу між публічними і приватними засадами регулювання кримінально-правового конфлікту з метою застосування такого впливу, який є необхідною і достатньою реакцією з боку держави, що спрямована на відновлення соціальної справедливості і характеризується гуманним ставленням до особи, яка вчинила злочин або допустила об’єктивно неправомірну поведінку, враховує зацікавленість потерпілої сторони в усуненні заподіяної шкоди, відшкодуванні завданих збитків і відновленні порушених прав, ураховує інтереси інших осіб, суспільства, держави” [2].

Чільне місце серед заходів кримінально-правового впливу займають заохочувальні заходи. Хоча законодавець термін “заохочувальні заходи” не використовує, він є усталеним у доктрині кримінального права.

Саме за допомогою заохочувальних заходів держава реалізує гуманістичний потенціал кримінально-правових норм, стимулюючи позитивну посткримінальну поведінку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Серед вітчизняних вчених проблемами визначення змісту та системи заохочувальних заходів займаються такі вчені як Ю.В. Баулін, О.О. Дудоров, О.В. Козаченко, М.І. Хавронюк, П.В. Хряпінський та інші вчені.

М.І. Хавронюк вважає, що “заходи поновлення вживаються з метою стимулювання правопорушника до суспільно корисної, правильної поведінки, а тому є різновидом заходів заохочення. Таким чином, правильно виділяти три колії: 1) заходи заохочення; 2) заходи покарання; 3) заходи безпеки” [3].

Як пише В.П. Хряпінський, “підставою застосування заохочення є здійснення особою соціально-корисної поведінки, що містить склад правомірної поведінки, передбачений заохочувальною нормою КК” [4, с. 104].

Кримінально-правове заохочення передбачено як нормами Загальної, так і нормами Особливої частини Кримінального кодексу України. Та може бути пов’язано, по-перше, із пом’якшенням або звільненням від кримінальної відповідальності, які передбачені у Розділі IX Загальної частини Кримінального кодексу, так і деякими нормами Особливої частини Кримінального кодексу, по-друге, із звільненням від покарання або його відбуття.

В.П. Хряпінський вважає, що “заохочувальна кримінально-правова норма передбачає виключення, звільнення або пом’якшення кримінальної відповідальності або покарання в разі здійснення особою суспільно-корисного діяння, що містить склад правомірної поведінки, передбачений у кримінальному законодавстві” [4, с. 105].

М.І. Хавронюк пише, що “заохочувальними заходами кримінально-правового впливу є такі, що спонукають особу до поведінки, яка дозволяє вирішити кримінально-правовий конфлікт без державного примусу, “з найменшими втратами” для особи та інших суб’єктів відповідних правовідносин. Це своєрідний “пряник”, якщо “батогом” вважати примусові заходи кримінально-правового впливу” [1, с. 295].

Таким чином, заохочувальними заходами, на нашу думку, є передбачені кримінально-правовими нормами форми реакції держави на вчинене кримінальне правопорушення, які направлені на стимулювання позитивної посткримінальної поведінки особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: навчальн. посіб. / За заг. ред. М.І. Хавронюка. К. Ваїте, 2014. 944 с.

2. Козаченко О.В. “Багатоколіїність” здійснення кримінально-правового впливу – вимога сьогодення. URL: <http://www.pravnik.info/2013-12-27-15-15-31/815-bagatokolijnist-zdijsnennya-kriminalno-pravovogo-vplivu-vimoga-sogodennya.html>(дата звернення 22.03.2019).

3. Хавронюк М.І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? (частина 1). URL: <http://justice.org.ua/politika-i-pravo-podiji-fakti-komentari/zakhodi-kriminalno-pravovogo-vplivu-yaki-voni-buvayut-chastina-1>. (дата звернення 22.03.2019).

4. Хряпінський П.В. Доктринальне розуміння заохочувальних норм у кримінальному праві. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 1(77). С. 97–107.

## **Секція IV. Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи**

**Г.А. Артёмова,  
студ. IV курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова**

**Науковий керівник: ст. викладач кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики О.В. Нарожна**

### **ОКРЕМІ ПИТАННЯ ТАКТИКИ ПРЕД’ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ТВАРИН**

У Кримінальному процесуальному кодексі приписується пред’являти для впізнання живих осіб, трупи та речі [1, ст.ст. 228-230]. Занадто загальна законодавча характеристика об’єктів впізнання – речі – надає підстави правозастосувачам значно розширити їх коло. Це можуть бути: речі, які викрадено в особи; речові докази, знайдені на місці події та впізнані свідками; об’єкти, які слугували знаряддям злочину; транспортні засоби – як викрадені, так і використані при вчиненні злочину.

Теорія та практика криміналістики також допускає пред’явлення для впізнання документів, підписів, відбитків печаток, текстів тощо. Також на практиці нерідкі випадки пред’явлення для впізнання ділянок місцевості, будівель, приміщень. Наприклад, особа, яку звинувачують у квартирних крадіжках може не пам’ятати адреси квартир, але може показати їх.

Серед об’єктів, які згадуються в законі, для пред’явлення для впізнання не названі тварини. Однак і в теорії, і на практиці такий вид впізнання вважається допустимим. Найчастіше за все воно проводиться відносно викраденого скота, особливо племінного, породи-стих собак. Таке впізнання можливо в тих випадках, коли тварина володіє комплексом ознак, що дозволяє її ідентифікувати (окрас, яскраві прикмети, тавро, клеймо тощо). Отже, всі прикмети, що дозволять відрізнити тварину від їй подібних [2, с. 653-654].

Пред'явлення для впізнання тварин включає їх огляд як в статистиці, так і в русі. Це дозволяє виявити притаманні тварині функціональні ознаки. Можливо пред'явлення для впізнання тварини у стаді. Це ж відповідає вказівці в законі пред'являти для впізнання речі в числі інших однорідних речей одного виду, якості і без різких відмінностей у зовнішньому вигляді, в кількості не менше трьох.

Пред'явлення для впізнання тварин передбачає участь в такій слідчій дії спеціалістів (зоотехнік, ветеринарний лікар), які допомагають виявити специфічні ознаки певної тварини та описати їх.

Загальними ознаками тварин є вид, порода, стать, вік, зріст, окрас (масть). До приватних ознак тварини відносяться: особливі прикмети (поранення, шрами, потертості, клеймо), наслідки хвороб (зруйновані зуби, сліпота, кульгавість), відхилення від норми в рості, вгодованості, кольорі, реагуванні на певну кличку тощо.

За аналогією зі впізнанням осіб власнику тварини, який не є такою особою, що впізнає, надається право розмістити свою тварину у будь-якому місті серед інших тварин, які пред'являються для впізнання. Якщо в ході впізнання тварина реагує на власника та кличку, реакція тварини відмічається у протоколі.

Можливою є й така ситуація, коли підібрати схожих тварин як статистів для впізнання ускладнено. В такому разі ми рекомендуємо проводити впізнання за фотографією.

В той же час в літературі можна знайти інші тактичні рекомендації щодо цього питання. Зокрема, де знайти відповідних тварин для пред'явлення для впізнання. Якщо викрали із зоопарку росомаху, яка була єдиною, то де ж знайти ще двох. Або в селі викрали єдиного бика, то везти для впізнання потрібно тварин з інших сіл? Пропонується передбачити спеціальний порядок проведення впізнання тварин, передбачивши можливість їх пред'явлення в однині у присутності спеціаліста, який зможе вказати наявність відповідних ознак тварини, опише його реакцію або вкаже на відповідність тварини тим ознакам, що вже були вказані особою, яка впізнає [3, с. 171].

Після впізнання може бути проведено зооветеринарну експертизу для підтвердження ознак, що виявлено під час пред'явлення для впізнання: стать, вік, масть тощо. Судово-ветеринарна експертиза призначається у кримінальних провадженнях про порушення ветеринарних правил, незаконне полювання, незаконний рибний, тваринний або інший добувний промисли, службові злочини (злочинна недбалість, зловживання службовим становищем тощо), розкрадання майна тощо. Судово-ветеринарна експертиза обов'язково повинна мати місце при розгляді цивільних справ

або кримінальних проваджень, пов'язаних із загибеллю домашніх тварин, з вимушеним забоєм, спричиненим порушенням зооветеринарних правил з їх утримання, годівлі та інших порушеннях. Судово-ветеринарну експертизу може здійснювати тільки особа, яка має кваліфікацію лікаря ветеринарної медицини. Як експерти залучаються ветеринарні лікарі, викладачі ветеринарних факультетів сільськогосподарських вищих навчальних закладів, наукові співробітники ветеринарних науково-дослідних інститутів, спеціалісти Державного департаменту ветеринарної медицини. У проведенні комплексних експертиз можуть брати участь епізоотолог, патологоанатом, паразитолог та інші фахівці.

У справах або кримінальних провадженнях, порушених у зв'язку із загибеллю великої кількості тварин або їх вимушеним забоєм, на вирішення експертизи ставляться такі питання: 1) яка причина загибелі (захворювання) даної тварини, а якщо мало місце інфекційне захворювання, то яке саме? 2) чи своєчасно і правильно вжито заходів щодо хворих тварин? 3) чи були порушені і в чому конкретно умови утримання тварин (наприклад молодняка крупної рогатої худоби)? 4) що призвело до загибелі (захворювання) даних тварин? 5) хто із службових осіб мав забезпечити дотримання певних ветеринарно-санітарних правил?

До компетенції судово-ветеринарної експертизи входить також вирішення питань, які стосуються харчових продуктів, зокрема: дотримання правил ветеринарно-санітарного нагляду при забої худоби, випуску м'яса, його зберіганні та реалізації; встановлення походження м'яса від хворих або загиблих тварин, визначення належності певному виду тварин; з'ясування причин харчових захворювань, спричинених вживанням продуктів тваринного походження (токсикоінфекцією).

Висновки: по-перше, у Кримінальному процесуальному кодексі України щодо об'єктів впізнання надається загальна характеристика, а саме вживається слово "річ". Теорія та практика кримінального процесу та криміналістики вважають допустимим пред'явлення для впізнання тварин за нормами, викладеними у ст. 229 Кодексу. По-друге, в своїй доповіді ми пропонуємо деякі тактичні прийоми, які доцільно використовувати при пред'явленні для впізнання тварини, зокрема, впізнання тварини серед стада, у статичі та в динаміці. По-третє, ми вважаємо, що участь у пред'явленні для впізнання тварини повинні брати спеціалісти, зокрема, ветеринарний лікар або зоотехнік. По-четверте, пред'явленню для впізнання тварини, як і будь-якому виду впізнання, повинен передувати допит про загальні та приватні ознаки, за якими особа може впізнати тварину.

**СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 11.01.2019 р. / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88.
2. Криміналістика / Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Москва : Издательство Норма, 2003. 992 с.
3. Татьяна Л.Г. Дискуссионные вопросы предъявления для опознания. *Юридический вестник Самарского университета*. 2017. Том 3. №4. С. 169–172.



Я.В. Барвенко,  
студ. III курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: д.ю.н., доцент кафедри  
кримінального права, кримінального процесу  
та криміналістики О.М. Миколенко

## **ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ**

Обрання Україною курсу на євроінтеграцію та декларування себе як демократичної, соціальної та правової держави покладає на неї обов'язки у сфері захисту прав людини та надання соціальної допомоги незахищеним верствам населення. Особливу увагу слід приділити розвитку сфери захисту прав дітей.

Статистичні дані, надані Державною судовою адміністрацією України (ДСА) за 2017 рік, підкреслюють наскільки актуальним є це питання. За 2017 рік у судах першої інстанції перебувало на розгляді 6 408 кримінальних проваджень щодо 7 976 неповнолітніх осіб. Із них розглянуто 3 872, у тому числі: 1) із постановленням обвинувального вироку – 2 854 провадження стосовно 3 462 осіб (із них на підставі угоди про примирення – 237 проваджень, а про визнання винуватості – 89); 2) із закриттям провадження у справі – стосовно 545 осіб; 3) із застосуванням примусових заходів медичного характеру – 15 проваджень щодо 16 осіб, 4) повернуто прокурору – 90 обвинувальних актів щодо 128 осіб. На кінець звітнього періоду в судах першої інстанції перебувало 2 536 нерозглянутих кримінальних проваджень [1].

Вітчизняні та зарубіжні спеціалісти вважають, що панацеєю в цьому випадку є запровадження дієвого механізму ювенальної юстиції.

У юридичній літературі ювенальна юстиція розглядається у широкому та вузькому розумінні:

1) у широкому розумінні – це система, яка включає в себе: судові органи; органи, які здійснюють кримінальне переслідування; громадянські інституції; органи та установи запобігання безнаглядності та правопорушень неповнолітніх; уповноваженого з прав людини [2, с. 25-30].

2) у вузькому ж розумінні – це система спеціалізованих судових органів, призначених для розгляду справ, одним із учасників якої є неповнолітній. Як правило, ці органи функціонують в рамках системи судів загальної юрисдикції [3, с. 33-35].

Щодо сучасного стану розвитку та впровадження цієї системи варто зазначити, що законодавцем була обрана “вузька” модель ювенальної юстиції. Відповідно до ч. 3 ст. 18 та ч. 7 Закону України “Про судоустрій та статус суддів” у місцевих загальних судах та апеляційних судах діє спеціалізація суддів із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Судді, уповноважені здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, не звільняються від виконання обов’язків судді відповідної інстанції, проте здійснення ними таких повноважень ураховується при розподілі судових справ та має пріоритетне значення [4]. Вибір законодавцем “вузької” моделі ювенальної юстиції неодноразово піддавався критиці з боку наукової спільноти. Так, Г.М. Омеляненко зазначила, що спроби запровадження “вузької” моделі ювенальної юстиції вже мали місце, проте позитивних результатів не дали. Основною причиною є те, що судді перевантажені справами, внаслідок чого змушені їх розглядати незалежно від спеціалізації. Повинна бути створена система спеціалізованих судів як автономне відгалуження системи судів загальної юрисдикції, що дозволить створити найсприятливіші умови для розгляду справ і сприятиме виконанню мети правосуддя щодо неповнолітніх [5, с. 79-83].

Нам імпонує позиція вченої. На нашу думку аби система ювенальної юстиції працювала ефективно мають бути створені спеціалізовані органи або підрозділи (відділи) у вже існуючих органах як судових, так і правоохоронних. Варто зазначити, що перевантаженість судів, про яку згадує вчений, є не єдиною проблемою в реалізації та впровадженні так званої “вузької” моделі ювенальної юстиції. Внаслідок реформування системи правосуддя, розпочатого на початку 2016 року, кількість професійних суддів, які пройшли кваліфікаційне оцінювання, різко знизилася, що призвело до того, що в деяких судах працюють 3-4, а то й взагалі один суддя. Тому, наприклад, створення в районних судах окремих колегій або палат з розгляду окремих категорій справ є фізично неможливим.

Ведерникова О.М. зазначає, що система сучасної ювенальної юстиції є досить складною і має включати в себе:

- 1) **особливі процедурні норми**, що регламентують процес провадження у справах, учасниками яких є діти та молодь;
- 2) **особливе коло осіб (діти та молодь)**, на яких поширюється дія даної системи;

- 3) *спеціальні заходи соціального та юридичного впливу* на них, також і заходи кримінально-правового реагування;
- 4) *спеціалізовані ювенальні суди (судові склади);*
- 5) *установи виконання покарань та некаральних примусових заходів;*
- 6) *державні установи та установи місцевого самоврядування,* а також *громадські організації* [6, с. 7-8].

Виходячи з вищенаведеного слід констатувати, що в Україні наявні в тому чи іншому прояві всі структурні елементи, які необхідні для запровадження сучасної системи ювенальної юстиції, проте, як зазначають автори Концепції “Створення та розвитку системи ювенальної юстиції в Україні”, аби остання запрацювала як автономна система необхідно:

1. Створити Національну державну програму, покликану охопити наріжні компоненти ювенальної юстиції з метою зміни парадигми правосуддя щодо неповнолітніх. Це означатиме еволюційну зміну системи кримінальних покарань у напрямку широкого застосування технологій відновного правосуддя. Програма передбачає комплексне впровадження основних складових ювенальної юстиції шляхом реалізації 7 модулів Програми:

**I-й Модуль:** Кадровий: підготовка фахівців у галузі ювенальної юстиції;

**II-й Модуль:** Законодавчий: створення законодавчої бази та процедур щодо неповнолітніх у конфлікті з законом;

**III-й Модуль:** Інституційний: створення ювенальних судів та центрів;

**IV-й Модуль:** Освітньо-науковий: впровадження нових освітніх кваліфікацій, проведення наукових досліджень щодо ювенальної юстиції;

**V-й Модуль:** Аналітичний;

**VI-й Модуль:** Інформаційний: пропагування ідей і принципів ювенальної юстиції в українському суспільстві шляхом проведення;

**VII-й Модуль:** Фінансовий;

2. Забезпечити організаційну, фінансову та матеріальну підтримку для впровадження та функціонування системи Ювенальної Юстиції;

3. Створити міжвідомчу Координаційну раду з питань функціонування системи Ювенальної Юстиції для сприяння реалізації державної політики та координації дій у вирішенні питань, пов’язаних з профілактикою скоєння правопорушень дітьми та підлітками, створенням системи підтримки дітей та підлітків у системі Ювенальної

Юстиції, соціалізацією та реінтеграцією неповнолітніх правопорушників, за участю представників Мінюсту, Міносвіти, Міністерства з питань молоді та спорту, МВС, МОЗ, Генеральної прокуратури інших зацікавлених центральних органів виконавчої влади та провідних громадських організацій [6, с. 138-144].

З аналізу вищенаведеної модульної системи можна зробити висновок, що запровадження ювенальної юстиції є досить кропіткою та фінансово витратною процедурою. Однієї тільки спеціалізації в судах, розробки законопроектів та концепцій недостатньо, потрібна фінансова спроможність держави аби система запрацювала повноцінно. З точки зору системи органів, які мають реалізовувати цілі ювенальної юстиції, вкрай важливими є органи з реабілітації та соціальної адаптації малолітніх та неповнолітніх правопорушників; профілактичні органи; органи контролю та захисту; превентивні органи; установи відбування покарань.

Підводячи підсумки варто зазначити, що ювенальна юстиція є позитивним та необхідним явищем сьогодення. В Україні обов'язково потрібно довести до кінця процес створення ювенальної юстиції, проте варто не просто скопіювати цю систему у західних державах, а створити таку систему, яка відповідає теперішнім реаліям, співвідноситься з українською правовою системою, з навантаженістю на суди і яка буде взмозі забезпечити ефективний захист прав та допомогу дітям, які вчинили правопорушення або стали його жертвою.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Неповнолітні злочинці: статистика злочинців та покарань: інтернет-видання “Україна Кримінальна”. URL: <http://cripo.com.ua/gangsters/?p=246205/> (дата звернення 14.03.2019).
2. Мелешко Н.П. Ювенальная юстиция в Российской Федерации: криминологические проблемы развития. Санкт-Петербург, 2006. 787 с.
3. Мельникова Э.Б. Ювенальная юстиция: Проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии: Учеб. пособие. Москва, 2001. 272 с.
4. Про судоустрій та статус суддів: Закон України: від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n102> (дата звернення 14.03.2019).
5. Омеляненко Г.М. Адаптація кримінального законодавства України про судочинство у справах неповнолітніх до міжнародних Мінімальних стандартів. *Право України*. 2002. №5. С. 79–83.
6. Ювенальная юстиция: навчальний посібник / Гусев А.І. та ін. ; за заг. ред. Крестовської Н.М. Одеса, 2006. 29 с.

В.В. Булат,  
студ. IV курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: ст. викладач кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики О.В. Нарожна

## **ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ФОТОГРАФІЇ**

Згідно з Інструкцією “Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень” від 08.10.1998 р. фототехнічна експертиза є криміналістичною експертизою [1, п. 1.2 р. 1].

Предметом фототехнічної експертизи є фактичні дані, що стосуються справи, які пов’язані із зафіксованою в кіно-, та фотодокументах інформацією, технікою та технологією їх виготовлення [2].

Як правило, фототехнічна експертиза призначається в тих випадках, коли необхідно встановити дані, зафіксовані на фотозображеннях в латентному (неявному) вигляді. Наприклад, визначити розміри зафіксованих на фотознімку предметів, взаємне розташування автомобілів відносно країв проїжджої частини дороги, точку зйомки фотознімка чи відтворити матеріальну обстановку місця події за фотознімками.

Відповідно об’єктами дослідження є фотознімки, технічні засоби та фотоматеріали, які застосовувались для їх виготовлення [2].

Поняття фотознімку в цьому разі має більш широке значення і включає довільні чорно-білі та кольорові зображення, отримані фотоспособом. До фотознімків належать також і фотозображення, отримані без використання мокрого фотопроцесу шляхом друку на сучасних електронних засобах, але формування самого зображення при цьому обов’язково включає оптичний канал (наприклад фотокартки з цифрових фотоапаратів, з відеозапису, кінозйомка). Зображення може бути позитивним або негативним, виконаним на папері або прозорій основі (скло, плівка). Таким чином, об’єктами дослідження можуть бути фотокартки, діапозитиви, негативи, мікрофільми, кінофільми, відеозаписи, тощо.

До технічних засобів належать фотознімальна апаратура (фотоапарати, кінокамери, відеоканери, насадки на об’єктиви) та лабораторне

устаткування (фотозбільшувачі, копіювальні фотостанки, кадрувальні та копіювальні рамки, фоторізаки, глянцеувальні апарати), тобто засоби, при використанні яких на фотознімках можуть відобразитись їх ознаки.

Фотоматеріали складаються із світлочутливих матеріалів (фото та кіноплівки, фотопластинок, фотопаперу) і фотореактивів (проявників, фіксажів, віражів, відбілювачів тощо). При цьому для дослідження можуть надаватись як сухі речовини, так і їх розчини [3].

У фототехнічній експертизі мають місце дві самостійні спеціалізації: дослідження фотографічних зображень та технічних засобів їх отримання; дослідження матеріальної частини фотознімків. В свою чергу, дослідження фотозображень потребує від експерта знань у галузях фототехніки та фізики оптики, а аналіз матеріальної частини фотознімка – в області хімії та фізики фотопроцесу.

Відтак, при дослідженні фотозображень вирішуються наступні завдання:

- ідентифікаційні: ототожнення технічних засобів, які використовувались для виготовлення фотознімків, негатива – за фотознімком, окремих предметів (одягу, виробів, приміщень, окремих ділянок місцевості) – за зображеннями їх на фотознімку;

- діагностичні: встановлення обставин виготовлення фотознімків (ретуш зображення, монтаж, диференціація репродукцій та фотознімків, отриманих з природи, визначення точки зйомки, тощо), визначення натуральних розмірів предметів, зафіксованих на фотознімках, відновлення первинного зображення на фотознімку, втраченого в результаті дії агресивних для фотоемulsії факторів, реконструкція матеріальної обстановки місця події за фотознімком;

- класифікаційні: встановлення класу фотоапаратури, за допомогою якої міг бути виконаний фотознімок [2].

Разом з тим, при аналізі матеріальної частини фотознімків також вирішуються ідентифікаційні та діагностичні завдання, які полягають у встановленні типу та виду світлочутливих матеріалів і реактивів, застосованих для виготовлення фотознімка, належності окремих кадрів одній плівці, визначенні параметрів світлочутливих матеріалів та їх відповідності технічним вимогам, віднесенні фотоматеріалів до конкретної партії виготовлення, визначенні технологічних процесів, які застосовувались при виготовленні фотознімка, тощо [3].

Для вирішення поставлених завдань вирішується ряд типових питань [1, п. 17.1 р I].

Залежно від поставлених питань експерту надається фото- та кіноапаратура, фотознімки, кінофільми, фото- та кіноматеріали. Апаратура,

яка надається до експертної установи, повинна бути ретельно упакована з метою збереження її від пошкоджень під час транспортування [1, п.п. 17.3,17.5 р. 1].

При реконструкції місця події, зафіксованого на фотознімку, виконаному без дотримання правил метричної фотозйомки, експерт у лабораторних умовах визначає точку зйомки, відстань між предметами, інші умови фотозйомки, після чого на місці події шляхом зіставлення зображень з досліджуваного фотознімка із зображеннями природи здійснює реконструкцію предметної обстановки місця події. Це дає можливість ретроспективно дослідити місце події та виявити необхідні для слідства відомості.

Часто фототехнічна експертиза призначається у справах за позовами про порушення авторських прав, коли об'єкт інтелектуальної власності фігурує в рекламній тиражній продукції, відеокліпах тощо. При цьому вирішуються задачі як ідентифікації зображених на фотознімках об'єктів, так і визначення технології виготовлення фотознімка в тиражній продукції (монтаж, ретуш, фрагментація тощо) [3].

Загальна оцінка результатів фототехнічної експертизи проводиться за тими самими принципами, за якими оцінюються й інші експертизи. Особливості в оцінці даної експертизи виникають у тих випадках, коли на експертизу надаються технічні засоби із змінними пристроями (об'єктиви, касети, рамки тощо). У таких випадках необхідно звернути увагу на те, чи проведено ідентифікацію на основі дослідження належних об'єктів та чи дійшли висновку про тотожність технічних засобів за ознаками їх змінюваних частин [3].

Висновки: фототехнічна експертиза виконує значну роль при вирішенні спірних ситуацій, допомагає встановити фактичні дані та відтворити матеріальну обстановку місця події. В свою чергу, висновок експерта є доказом у провадженні, а також може стати підставою для судового розгляду.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення 31.03.2019 р.).
2. Криміналістика: питання і відповіді: навч. посібник / А.В. Кофанов та ін. URL: <https://www.rulit.me/books/kriminalistika-read-313961-1.html> (дата звернення: 31.03.2019 р.).
3. Експертизи у судочинстві України: наук.-практ. посібник / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, І.В. Гори. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 504 с.

М.С. Дєордєв,  
студ. III курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: д.ю.н., доцент кафедри  
кримінального права, кримінального процесу  
та криміналістики О.М. Миколенко

## **ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ПРЕДСТАВНИКА ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ, ЩОДО ЯКОЇ ВЕДЕТЬСЯ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ**

Новелою чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) стало залучення юридичної особи до сфери кримінального провадження, зокрема в ст. 64-1. Але ж за п. 25, 26 ч. 1 ст. 3 КПК України юридична особа не визнається учасником кримінального провадження та судового розгляду [1, ст. 3]. Але щодо цього В.С. Громов зазначає, що в кримінальному провадженні юридичну особу як учасника характеризують наступні ознаки: реєстрація згідно з чинним законодавством України; організаційна єдність; дія (самореалізація) через представника; відособленість волі, майна, відповідальності, самостійність (від свого імені) участі в кримінальному провадженні [2, с. 197]. Тобто приймаючи участь у кримінальному провадженні вона діє через свого представника.

На жаль, місце представника юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, чинним КПК України чітко не визначено. Тому у своїй роботі ми спробуємо визначити процесуальний статус вказаної особи та розкрити особливості її участі у кримінальному провадженні.

Законодавець відносить представника юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, до інших учасників кримінального провадження. Це положення є дещо спірним, оскільки чинним Кримінальним кодексом України (далі – КК України) надано визначення уповноваженої особи, від дій якої залежить, чи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру до юридичної особи [3, ст. 96-3]. Таке визначення співпадає за змістом із



положеннями норм КПК України. Тобто керівник чи інша особа, яка уповноважена законом або установчими документами, або працівник юридичної особи, якщо вони вчиняють злочини від імені або в інтересах юридичної особи [3, ст. 64-1], набувають у кримінальному провадженні статус підозрюваного (обвинуваченого). Тому вказуючи на можливий зв'язок суб'єкту вчинення злочину із юридичною особою більш доцільно віднести процесуальний статус представника юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, до сторони захисту, оскільки об'єктивно представники в якості підозрюваного (обвинуваченого) і так наділені достатніми для цього процесуальними повноваженнями.

Розглянемо й іншу ситуацію, коли як представник виступає особа, яка в кримінальному провадженні має право бути захисником (ст. 64-1 КПК України). Захищаючи права та законні інтереси підозрюваного (обвинуваченого), що діяв від імені або в інтересах юридичної особи, захисник в порядку регресу здійснює захист прав та законних інтересів юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження. Це пояснюється тим, що саме від наявності вини та її розміру в діях вказаного підозрюваного (обвинуваченого) залежить чи будуть застосовуватися до юридичної особи заходи кримінально-правового характеру чи ні. А завдання захисника полягає саме в тому, щоб скористатися зі свого боку усіма наданими йому процесуальними правами з тим щоб його підзахисний був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Також на практиці для отримання доказів, необхідних для визначення причетності юридичної особи (її майна, рахунків і ін.) до вчинення правопорушення, здійснюють слідчі (розшукові) дії щодо юридичної особи безпосередньо. В цьому випадку розумно буде виділити як представника юридичної особи, щодо якої ведеться кримінальне провадження, саме захисника, оскільки його діяльність не буде зумовлена особистим інтересом, який може бути присутній у уповноваженій особі. Тим більш, саме ці особи, частіш за все переходять від правоохоронних органів. Тобто відсутність цих осіб унеможливило подальше слідство, а наявність захисника, як представника юридичної особи, щодо якої ведеться кримінальне провадження, нівелює вказаний ризик.

Таким чином, необхідно законодавчо більш чітко закріпити процесуальний статус представника юридичної особи, щодо якої здійсню-

ється провадження, а саме такою особою визнати адвоката. На наш погляд, це повною мірою дозволить захистити права та законні інтереси юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, та віднести вказаного учасника кримінального провадження до сторони захисту.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України: від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 22.03.2019).
2. Громов В.С. Визначення дефініції юридичної особи як учасника кримінального провадження. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. №2. С. 193–197
3. Кримінальний кодекс України: Закон України: від 01.09.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 22.03.2019).

Т.В. Іванова,  
студ. III курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: ст. викладач кафедри кримінального права,  
кримінального процесу та криміналістики О.С. Козерацька

## **ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ**

Розглядаючи особливості кримінального провадження та судочинства щодо неповнолітніх слід звернути увагу на концепцію ювенального судочинства, яка на відміну від загальної системи правосуддя спрямована на охорону прав неповнолітньої особи не залежно від процесуального становища дитини: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, свідок, потерпілий.

В умовах реалізації судово-правової реформи особливого значення набуває питання вдосконалення кримінального провадження щодо неповнолітніх, під час якого повинен бути забезпечений максимальний захист прав та законних інтересів цих осіб, які потрапили до сфери дії кримінального процесу, а запровадження спеціалізації суддів із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх стане однією із гарантій якісного та професійного ведення судових справ.

Відповідно до статті 9 Закону України “Про прокуратуру”, пункту 10 Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02 липня 2014 року № 228, Мінімальних стандартних правил Організації Об’єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (“Пекінські правила”), ухвалених резолюцією № 40/33 від 29 листопада 1985 року Генеральної Асамблеї Організації Об’єднаних Націй, та з метою застосування належних правових процедур до учасників кримінального провадження щодо неповнолітніх, Міністерством юстиції України та Генеральною прокуратурою України прийнято Наказ від 21.01.2019 №172/5/10 “Про реалізацію пілотного проекту “Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину”. Одеська область приймає участь у реалізації даного пілотного проекту [2].

Звертаючи увагу на судову практику, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ (лист ВССУ від 16.01.2017 №223-66/0/4-17 “Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх”) зазначає, що під час здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх, суди зобов’язані забезпечувати точне й неухильне застосування чинного законодавства, своєчасний та якісний їх розгляд, керуватися Конституцією, Кримінальним кодексом, Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) та Міжнародними стандартами, які закріплені у Керівних принципах правосуддя, дружнього до дітей (Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей від 17. 11. 2010 року) [3].

Розробці загальнотеоретичних основ реалізації прав дитини у кримінальному провадженні та забезпеченню кримінального провадження щодо неповнолітніх присвячено праці таких українських учених: О.Х. Галімова, Є.М. Гідулянова, А.Є. Голубова, С.М. Зеленського, М.О. Карпенко, М.І. Копетюк, О.С. Ландо, О.О. Левендаренко, Е.Б. Мельникова.

Вони у більшості випадків розглядають кримінальне провадження у справах за участю неповнолітніх осіб із врахуванням вікових особливостей дітей, висвітлюють процесуальні, криміналістичні, психолого-педагогічні особливості відповідного провадження.

Проте в умовах дії чинного КПК України та створення в країні ювенальної юстиції окремі питання потребують перегляду, зокрема:

1. Забезпечення прав неповнолітніх у кримінальному судочинстві під час застосування до них заходів забезпечення кримінального провадження, що носять примусовий характер.

2. Внесення змін до національного законодавства та судової практики щодо спеціального статусу неповнолітніх у випадку, коли неповнолітні є потерпілими, а кримінальне провадження розглядається у загальному порядку.

Порядок та особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх визначається загальними правилами КПК України з урахуванням особливостей, передбачених Гл. 38 КПК України та визначені положеннями ч. 4 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, згідно з якими “стосовно неповнолітніх процес повинен бути таким, щоб враховувались їх вік і бажаність сприяння їх перевихованню”.

На підставі аналізу міжнародних стандартів та чинного законодавства України можна виділити ряд особливостей кримінального провадження щодо неповнолітніх:

1) здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх (ч. 2 ст. 484, ч. 1 ст. 499 КПК України);

2) особливий предмет доказування;

3) кримінальне провадження щодо неповнолітніх здійснюється за участю: захисника (обов'язкова його участь п. 1 ч. 1 ст. 52, ч. 3 ст. 499 КПК України); батьків або інших законних представників (ст. 488 КПК України); при допиті – педагога чи психолога, а у разі необхідності – лікаря (ст. 226, ч. 1 ст. 491 КПК України); у судовому розгляді – представників служби у справах дітей та уповноважений підрозділ органів Національної поліції у справах дітей (ювенальної превенції) (ст. 496 КПК України);

4) окрім запобіжних заходів, визначених в ст. 176 КПК України, до неповнолітніх може застосовуватися такий спеціальний запобіжний захід як передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи (ст. 493 КПК України).

Чинний КПК України чітко проводить розмежування поняття малолітньої та неповнолітньої особи, вважаючи малолітніми особами дітей до досягнення ними 14 років, а неповнолітніми – дітей віком від 14 до 18 років (п.п. 11, 12 ч. 1 ст. 3, ч. 3 ст. 484 КПК України).

Статтею 131 КПК України передбачено дев'ять заходів забезпечення кримінального провадження, але якщо врахувати підстави їх застосування, то не всі з них можуть застосовуватися до неповнолітніх (відсторонення від посади), або застосовуються до них на загальних підставах (тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна).

Відповідно до ст. 492 КПК України, до неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) можливе застосування тільки одного із запобіжних заходів, передбачених КПК України [1].

Статтею 176 КПК України передбачено такі види запобіжних заходів як: особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт і тримання під вартою. До неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого може застосовуватися, крім вказаних раніше, передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, адміністрації установи, у якій виховується дитина (ст. 493 КПК України). В ст. 499 КПК врегульовано порядок влаштування у приймальник-розподільник для дітей осіб, які скоїли суспільно небезпечне діяння у віці від одинадцяти років і до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Під час застосування запобіжних заходів щодо неповнолітніх обов'язковому врахуванню підлягають обставини кримінологічного характеру (умови життя і виховання, побутове становище сім'ї підлітка, характеристика батьків тощо). Статтею 487 КПК України передбачений обов'язок слідчого, прокурора, суду з'ясувати умови життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, проте як на обставину, яку слід враховувати під час обрання запобіжного заходу (ст. 492), на них не посилаються [1].

Слід звернути увагу, що на практиці виникають труднощі в застосуванні окремих запобіжних заходів, обраних щодо неповнолітніх.

Так, стаття 37 Конвенції ООН про права дитини містить положення про те, що “арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини здійснюється згідно з законом та використовується лише як крайній захід і протягом якомога більш короткого відповідного періоду часу”.

Тому затримання чи тримання під вартою неповнолітнього як одного із видів запобіжного засобу може застосовуватися лише в разі, якщо неповнолітній підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання спробам переховуватися від органів досудового розслідування. Такі аспекти є чинними відповідно до судової практики, а саме Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 18 липня 2017 року №223-1346/0/4-17 “Про практику обрання неповнолітнім запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та забезпечення першочергового судового розгляду кримінальних проваджень стосовно цієї категорії осіб” зазначає: слідчий суддя, суд повинен враховувати, що тримання під вартою має застосовуватись до неповнолітнього лише як винятковий захід з визначенням якомога коротших термінів такого тримання та із забезпеченням періодичного перегляду через короткі проміжки часу підстав для його застосування чи продовження [4].

Згідно з п. 13.2 “Пекінських правил” утримання під вартою до суду за можливістю має замінюватись іншими альтернативними заходами. Відповідно до ч. 2 ст. 33 Закону України від 26 квітня 2001 р. “Про охорону дитинства” затримання та арешт неповнолітніх застосовується як винятковий захід і тільки у випадках та порядку, встановлених законом. Про затримання дитини відповідні органи негайно повідомляють батьків чи осіб, які їх замінюють, а також органи прокуратури” [5].

Впровадження пілотного проекту “Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину” 2019 року,

на базі системи надання безоплатної правової допомоги, сприятиме максимально ранньому виведенню неповнолітніх правопорушників із кримінального процесу для їх ресоціалізації та запобіганню повторним злочинам.

Проте слід завжди пам'ятати: забезпечення ефективної системи гарантій прав дитини в кримінальному судочинстві та запобігання злочинності серед неповнолітніх можна досягти лише при злагодженій співпраці та взаємодії судової системи та усіх структурних підрозділів державної та місцевої влади, які опікуються питаннями охорони дитинства.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 №4651-VI (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 29.03.2019 р.).
2. Про реалізацію пілотного проекту “Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину”: Наказ Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 р. №172/5/10 (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19> (дата звернення: 29.03.2019 р.).
3. Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх: Лист ВССУ від 16.01.2017 №223-66/0/4-17 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1134740-13> (дата звернення: 29.03.2019 р.).
4. Про практику обрання неповнолітнім запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та забезпечення першочергового судового розгляду кримінальних проваджень стосовно цієї категорії осіб: Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 18 липня 2017 року №223-1346/0/4-17 URL: [http://search.ligazakon.ua/1\\_doc2.nsf/link1/VRR00226.html](http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/VRR00226.html) (дата звернення: 29.03.2019 р.).
5. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. №2402-III. (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 29.03.2019 р.).

Є.К. Карлюга,  
студ. III курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: д.ю.н., доцент кафедри  
кримінального права, кримінального процесу  
та криміналістики О.М. Миколенко

## **ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСУДНОСТІ В ДОКТРИНІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА**

До загальних засад кримінального судочинства належать верховенство права (ст. 8 КПК України), законність (ст. 9 КПК України), доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень (ст. 21 КПК України), рівність перед законом і судом (ст. 10 КПК України) [1]. Важливу роль задля забезпечення реалізації цих положень і, як наслідок, належного функціонування судової гілки влади, виконання судом покладених на нього завдань, гарантування дотримання прав і свобод людини при відправленні правосуддя відіграє процесуальний інститут підсудності. Саме додержання правил про підсудність є необхідною передумовою для справедливого і публічного розгляду будь-якої справи компетентним, незалежним і безстороннім судом як одного з невід'ємних прав людини, визнаних міжнародною спільнотою [2, ст. 14]. Таке вагомe значення цього процесуального інституту та відсутність легального визначення обумовлює актуальність дослідження питання щодо визначення поняття “підсудність” та з'ясування його змісту на теоретичному рівні.

В науці кримінально-процесуального права не існує єдиного підходу до розкриття сутності терміну “підсудність”. Такі вчені, як Ю.П. Алєнін [3, с. 551–552], П.А. Лупінська [4, с. 86], М.М. Міхеєнко [5, с. 308], надаючи визначення, вказують на певну сукупність юридичних ознак кримінальної справи, на основі яких кримінально-процесуальний закон визначає суд, який має право і зобов'язаний розглянути її і вирішити по суті пред'явленого обвинувачення. Тобто, відправною точкою в трактуванні даного поняття є якості, характерні конкретному кримінальному провадженню. Однак ця думка здається дещо сумнівною, оскільки нерідко виникає ситуація, коли, відповідно до законо-



давчих змін, змінюється і підсудність, а конкретна кримінальна справа зберігає свої попередні властивості. У зв'язку з цим, варто акцентувати увагу на тому, що первісною характеристикою підсудності є її законодавче закріплення, та якраз Кримінальний процесуальний кодекс України визначає правила здійснення відповідним судом кримінального провадження, уточнюючи суттєві деталі справи, що йому підсудна. Утім, деякі юридичні характеристики справи, зокрема місце вчинення злочину, його тяжкість, особа злочинця, не залишаються поза увагою законодавця і надалі слугують підставами розмежування окремих видів підсудності в науці кримінально-процесуального права.

Зовсім іншої точки зору дотримуються науковці, серед яких можна зазначити Л.М. Гусева [6, с. 9], М.С. Строговича [7, с. 145], що розглядають підсудність крізь призму закріплених законодавством прав та обов'язків суду, деколи порівнюючи її з таким поняттям, як “компетенція” [8, с. 246]. Така думка здається цілком слушною через те, що при визначенні суду, який має розглядати справу, до уваги повинна братися його компетенція, іншими словами – його місце в системі органів судової влади з окресленим об'ємом повноважень. У свою чергу, до уваги повинні також братися і юридичні властивості справи, що співставляються з компетенцією суду, за допомогою чого встановлюється сама підсудність [4, с. 311].

На думку третьої групи вчених-процесуалістів, зокрема С.В. Оверчука [9, с. 24], до ознак, що характеризують підсудність, входить склад суду, який має право і зобов'язаний розглядати справу. Проте така позиція авторів не знайшла широкої підтримки і досить часто піддається критиці [10, с. 48]. Зауважується, зокрема, що спершу відбувається визначення підсудності кримінального провадження, а вже потім – склад суду; для встановлення складу суду необхідно керуватися ст. 31 КПК України у той час, як правила визначення підсудності закріплені в ст. 32–33 КПК України. До того ж, ст. 412 розмежує серед істотних порушень вимог кримінального процесуального закону окремо ухвалення судового рішення незаконним складом суду (п. 2 ч. 2) і порушення правил підсудності (п. 6 ч. 2) [1].

Підсумовуючи усе вищевикладене, можна зробити висновок, що підсудність як правове явище має складну природу, визначити яку можливо використовуючи декілька основоположних критеріїв: це, по-перше, відмінні особливості кожної з кримінальних справ і, по-друге, визначена законом частина компетенції суду щодо їх розгляду. Склад суду не охоплюється терміном “підсудність”, а є окремим інститутом процесуального права. На підставі цього, підсудність можна розгля-

дати як зв'язок кримінальної справи, певні ознаки і властивості якої закріплено законом, і суду, до компетенції якого входить її розгляд.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20190111> (дата звернення: 11.03.2019).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043). (дата звернення: 11.03.2019).
3. Аленін Ю.П. Кримінально-процесуальне право України : підручник / за заг. ред. Ю.П. Аленіна. Харків, 2009. 816 с.
4. Лупинская П.А. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации : учебник / отв. ред. П.А. Лупинская. Москва, 2004. 815 с.
5. Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.М. Кримінальний процес України : підруч. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ, 1999. 536 с.
6. Пожар В.Г. Інститут підсудності у кримінальному провадженні : сутність, призначення та недоліки правової регламентації. Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої до 70-річчя д. ю. н., професора Ю.П. Аленіна, м. Одеса, 21 квітня 2017 р. Одеса, 2017. С. 245–248.
7. Гусев Л.Н. Подсудность уголовных дел. Москва : Госюриздат, 1955. 111 с.
8. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Москва : Наука, 1968. 468 с.
9. Оверчук С.В. Реформування інституту підсудності в новому Кримінальному процесуальному кодексі України. Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 26 квітня 2012 р. Київ, 2012. С. 24–26.
10. Сиза Н. Підсудність та її види за Кримінальним процесуальним законодавством України. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. № 95. С. 47–50.

**А.С. Кисель,  
студ. IV курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова**

**Науковий керівник: ст. викладач кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики О.В. Нарожна**

## **ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

Стрімкий розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій надав можливість створювати та зберігати значний обсяг інформації в електронному вигляді та призвів до використання електронних документів у всіх сферах суспільного життя. Електронні документи на сьогодні виступають одним з головних джерел криміналістично значимої інформації, а огляд таких документів є поширеною слідчою дією, проведення якої відіграє важливу роль у розслідуванні злочинів.

Актуальність обраної теми обумовлена складністю вказаної процесуальної дії та відсутністю узагальнених тактичних прийомів її проведення. Так, відповідно до даних анкетування слідчих Національної поліції України 53,8% опитуваних вважають огляд електронних документів однією з найбільш складних процесуальних дій [1, с. 183]. Для 90% опитуваних проблемними є виявлення та закріплення у процесуальних документах та інших матеріалах кримінального провадження процесів, що пов'язані зі збиранням та використанням електронних документів [2, с. 135].

Значну увагу дослідженню електронних документів у своїх роботах приділили такі науковці і фахівці, як О.О. Волков, А.В. Коваленко, О.В. Малахов, Ю.Ю. Орлов, Є.С. Хижняк. Однак питання огляду таких документів на сьогодні залишається малодослідженим у теорії та недостатньо розробленим на практиці.

Так, згідно з ч. 1 ст. 5 Закону України “Про електронні документи та електронний документообіг” електронний документ є документом, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа [3].

Натомість у криміналістичному значенні під електронним документом розуміють будь-яку інформацію, що представлена в

електронній формі, має значення при здійсненні розслідування та дослідження якої здійснюється з використанням спеціальних технічних засобів [4, с. 84]. При цьому такі документи поєднують у собі ознаки речових доказів.

Електронні документи мають ряд характеристик, які відрізняють їх від звичайних паперових документів та визначають специфіку їх огляду. До таких ознак належать відсутність матеріальної форми існування; неможливість існування без спеціального носія інформації; вільне переміщення в електронній мережі; наявність ризику пошкодження або знищення в процесі експлуатації носія; більша вразливість порівняно з іншими доказами тощо.

Так, вразливість електронного документа свідчить про те, що такий доказ легко знищити або змінити його зміст без будь-яких очевидних ознак. Зміни до цього виду доказів не видається можливим встановити шляхом традиційного дослідження змісту документа. Вразливість електронних документів вимагає створення спеціальних правил їх огляду, способів їх збереження та приєднання до матеріалів справи, з урахуванням технічних особливостей збирання та зберігання інформації [4, с. 82].

Науковець О.О. Волков рекомендує при роботі з електронними документами дотримуватись принципів законності, цілісності даних, документування процесу, експертної підтримки, відповідної фахової підготовки, розумної обережності [5].

А.В. Коваленко наголошує, що будь-які дії з електронними документами повинні здійснюватись з використанням сертифікованого обладнання із ліцензійним забезпеченням, аби уникнути втрати необхідного документа, його складових та реквізитів [1, с. 82].

На думку Г. Чигриної, при проведенні огляду електронних документів з метою збереження необхідної інформації видається доцільним залучення спеціаліста, який має досвід фіксації та відновлення даних. Роль спеціаліста не обмежується лише наданням допомоги в огляді електронних пристроїв, правильному збереженні та вимкненні обладнання, а передбачає також допомогу при внесенні до протоколу відомостей про призначення пристроїв, результати огляду, зміни, що відбулися у комп'ютері [2, с. 135].

Під час пошуку електронних документів потрібно враховувати, що вони розміщуються на фізичних носіях, зокрема флеш-накопичувачах, дисках, або можуть бути розміщені в мережі Інтернет.

На початковому етапі проведення огляду електронного документа, розміщеного на фізичному носії, слідчий з'ясовує тип такого носія та

визначає, яке обладнання необхідне для роботи з відповідним носієм. У разі наявності захисту від зчитування на носії призначається судова експертиза комп'ютерної техніки. За допомогою такої експертизи можливим видається також встановлення технології та хронології створення документа [1, с. 186].

Під час огляду електронного документа на фізичному носії слідчий безпосередньо сприймає інформацію, яка у ньому міститься, за допомогою службового комп'ютера, здійснює відтворення аудіо- та відеофайлів, використовуючи необхідне обладнання та програмне забезпечення. При дослідженні електронних документів особлива увага звертається на їх формат, дату та час створення, автора документа, наявність електронного цифрового підпису [4, с. 82–83].

В протоколі слідчим здійснюється фіксація технічних характеристик обладнання, відомостей щодо програмного забезпечення. На завершальній стадії огляду електронного документа слідчий роздруковує такий документ або копіює його на диск, який є невід'ємним додатком до протоколу, зазначає серійний номер обладнання, яке використовувалося при створенні додатку.

Окремі особливості має огляд публікацій у мережі Інтернет. Під час огляду веб-сторінки слідчий безпосередньо сприймає інформацію, розміщену на веб-сторінці за допомогою службового комп'ютера, що має доступ до мережі Інтернет. В цьому випадку у протоколі огляду обов'язково зазначається назва та версія програми-браузера, адреса веб-сторінки, огляд якої здійснювався, за наявності перелічуються фото-, відео- та аудіо файли. Роздрукована веб-сторінка є невід'ємним додатком до протоколу огляду [1, с. 187].

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що огляд електронних документів є більш об'ємною та складною процесуальною дією, ніж огляд традиційних документів, яка передбачає використання спеціальних науково-технічних засобів, застосування особливих правил фіксації та використання спеціальних знань. Вказана слідча дія є недостатньо вивченою вченими-процесуалістами, а тому потребує подальших досліджень з боку науковців і практиків та деталізації з боку законодавця, зокрема, шляхом внесення в КПК України окремої статті, присвяченої огляду електронних документів, порядку їх вилучення, фіксації і зберігання.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Коваленко А.В. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя та

здоров'я журналіста / *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1. С. 182–191.

2. Чигрина Г. Електронні документи: залучення спеціаліста до збирання та використання під час кримінального провадження / *Національний Юридический журнал: теорія и практика*. 2017. № 3(25). С. 134–137.

3. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15> (дата звернення: 20.03.2019).

4. Хижняк Є.С. Особливості огляду електронних документів під час розслідування кримінальних правопорушень / *Держава та регіони. Серія : Право*. 2017. № 4 (58). С. 80–85.

5. Волков О.О. Основні джерела криміналістично-значимої інформації про злочини, пов'язані з шкідливими програмними засобами / *INNOVATIVE SOLUTIONS IN MODERN SCIENCE*. 2018. № 3(22). URL: <https://naukajournal.org/index.php/ISMSD/article/view/1537> (дата звернення: 22.03.2019).

Д.І. Клепка,  
к.ю.н., науковий співробітник відділу дослідження проблем  
кримінального процесу та судоустрою

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності  
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України

## **ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ СЛІДЧОГО СУДДІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

Однією з найважливіших гарантій забезпечення прав та свобод особи є право на судовий захист. Конституційний Суд України у своєму рішенні від 08.04.2015 року зазначає, що право на судовий захист включає в себе, зокрема, можливість оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядку, що є однією з конституційних гарантій реалізації інших прав і свобод, захисту їх від порушень і протиправних посягань, в тому числі від помилкових і неправосудних судових рішень [1]. Так, ст. 309 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) визначено перелік ухвал слідчого судді, які підлягають оскарженню під час досудового розслідування. Однак чисельність конституційних скарг, зареєстрованих на сайті Конституційного суду України, свідчить про певні проблемні питання застосування вказаних норм чинного кримінального процесуального законодавства України.

Варто звернути увагу, що однією з основних засад судочинства відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення. Така редакція цієї конституційної норми набула чинності у зв'язку з прийняттям Закону України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)” від 02.06.2016 року.

Як зазначено у Пояснювальній записці до проекту вказаного Закону України, нова редакція пункту 8 ч. 2 ст. 129 Конституції надасть змогу гарантувати особі право на перегляд справи судом принаймні один раз – в апеляційному порядку. При цьому йдеться не про надання можливості оскаржувати будь-яке судове рішення, а лише про перегляд справи загалом – тобто справи, стосовно якої суд ухвалив рішення

по суті спору або стосовно іншого (що не має характеру юридичного спору) питання, яке віднесене законом до компетенції суду. Отже, рішення, яким завершується розгляд справи, може стати предметом перегляду в суді вищого рівня в апеляційному порядку і подання апеляційної скарги щодо такого рішення не може бути заборонено законом. Водночас, законом можуть бути встановлені обмеження чи навіть заборони щодо оскарження в апеляційному порядку окремих процедурних судових рішень.

Так, відповідно до ч. 5 ст. 190 КПК України ухвала про відмову в наданні дозволу на затримання з метою приводу може бути оскаржена в порядку, передбаченому КПК України. Ухвала про дозвіл на затримання оскарженню не підлягає.

Вбачається, що така позиція законодавця потребує вдосконалення з огляду на наступне. По-перше, варто зазначити, що можливість законодавчого обмеження права особи на апеляційне оскарження стосується лише процедурних рішень. Окрім того, обмеження доступу до апеляційної чи касаційної інстанцій можливе лише у виняткових випадках з обов'язковим дотриманням конституційних норм і принципів. Встановлюючи обмеження права на апеляційне та касаційне оскарження судових рішень, законодавець повинен керуватися такою складовою принципу верховенства права, як пропорційність. За правовою позицією Конституційного Суду України обмеження прав і свобод людини і громадянина є допустимим виключно за умови, що таке обмеження є домірним (пропорційним) та суспільно необхідним [2].

З цього приводу Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) зазначає, що право на доступ до суду не є абсолютним і може підлягати обмеженням, що не обмежують або зменшують доступ, який надається особі, таким чином чи в такій мірі, щоб сама сутність права була порушена (Маркович (Markovic) та інші проти Італії, Станев проти Болгарії) [3].

Окрім того відповідно до зауважень щодо застосування ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, наданих Комітетом з прав людини Організації Об'єднаних Націй право на рівність перед судами і трибуналами забезпечує також рівність змагальних можливостей. Це означає, що одні й ті ж процесуальні права повинні забезпечуватися всім сторонам, крім як якщо відмінності передбачаються законом і можуть бути виправдані з об'єктивних і розумних підстав, не ставлять підсудного в фактично невігідне становище і не піддає його іншому несправедливому відношенню. Рівність змагальних можливостей відсутня, якщо, напри-



клад, тільки обвинувачу, але не підсудному дозволено оскаржити певне рішення [4].

Також у своєму рішенні від 06 вересня 2005 року у справі “Салов проти України” ЄСПЛ вказує, що ст. 6 Конвенції в цілому гарантує право обвинуваченого брати активну участь під час розгляду кримінальної справи у суді. Фундаментальним аспектом права на справедливий судовий розгляд є те, що розгляд кримінальної справи, включаючи процедурні елементи, має бути змагальним і в цьому процесі повинний бути забезпечений принцип рівності сторін, тобто обвинувачення та захисту. При вирішенні питання, чи мало місце порушення статті 6, Суд має розглянути, чи був процес справедливим в цілому, включаючи апеляційне провадження та спосіб отримання доказів [5].

Додатковим аргументом на користь надання підозрюваному, обвинуваченому право на оскарження ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу є те, що відповідно доп. 1 ст. 1 ЗУ “Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду” підлягає відшкодуванню шкода, завдана громадянину внаслідок незаконного засудження, незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян. Таким чином, фактично чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить механізмів перевірки ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу, а отже у випадку винесення такої ухвали з порушенням норм КПК України особа позбавляється права на відшкодування шкоди завданої внаслідок незаконного затримання.

На підставі вище викладеного вважаємо необхідним внести зміни до чинного КПК України та передбачити можливість оскарження ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу підозрюваним, обвинуваченим.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 171<sup>2</sup> Кодексу адміністративного судочинства України від

08 квітня 2015 року № 3-рп/2015 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15/print> (дата звернення: 20.03.2019 р.).

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Президента України та 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України “Про вибори Президента України”, “Про Державний реєстр виборців”, “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України” та Кодексу адміністративного судочинства України (справа про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України) від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v026p710-09> (дата звернення: 20.03.2019 р.).

3. Руководство по ст. 6 Конвенции Право на справедливое судебное разбирательство (гражданско-правовой аспект) URL: [https://www.echr.coe.int/Documents/Guide\\_Art\\_6\\_RUS.pdf](https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_RUS.pdf) (дата звернення: 20.03.2019 р.).

4. Зауваження Комітету з прав людини Організації Об’єднаних Націй № 32, ССРР/С/ГС/32 від 23 серпня 2007 р. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/gencomm/Rhrcom32.html> (дата звернення: 20.03.2019 р.).

5. Рішення Європейського суду з прав людини від 06 вересня 2005 року у справі “Салов проти України” URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980\\_428](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_428) (дата звернення: 20.03.2019 р.).

О.Ю. Колеснік,  
студ. III курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: ст. викладач кафедри кримінального права,  
кримінального процесу та криміналістики О.С. Козерацька

## **СУЧАСНА ПРОЦЕДУРА ОБШУКУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Враховуючи досвід і досягнення передових країн світу, Україна, будуючи європейську країну, вдосконалює своє законодавство шляхом внесення змін до більшості законодавчих актів. Особливу роль у розвитку будь-якої країни відіграють кримінальні та кримінальні процесуальні норми, оскільки саме вони регулюють найбільш небезпечні суспільні відносини. У 2017-2018 роках набули чинності суттєві зміни до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), зокрема в частині порядку проведення обшуку.

Конституцією України, а саме положенням ст. 30 гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду [1]. Сьогодні ч. 2 ст. 234 КПК України встановлює, що обшук може проводитися на підставі ухвали слідчого судді місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування [2].

До переліку інформації, яка повинна надаватися у клопотанні про проведення обшуку, законодавець додав ще декілька аспектів, а саме те, що слідчий або прокурор, який звертається до слідчого судді, повинен пояснити та обґрунтувати з яких причин він не може отримати доступ до відповідних речей та документів у добровільному порядку, шляхом проведення інших слідчих дій, встановлених КПК України. Також обов'язково повинні бути зазначені індивідуальні ознаки речей, які плануються відшукати та пояснення, яким чином вони можуть бути пов'язані із вчиненим кримінальним правопорушенням. Варто зазначити, що відповідні зміни є додатковою гарантією проти того або службові особи не зловживали своїми правами, а використовували відповідну слідчо-розшукову дію лише за вмотивованою об'єктивною потребою. Також, задля того, аби не отримати відмову у задоволенні

клопотання про обшук, прокурор або слідчий повинен довести, що у відповідній ситуації саме обшук є найбільш доцільним та ефективним засобом відшукування речей, які мають принципово важливе значення для досудового розслідування (ч. 3 ст. 234 КПК України). Якщо ж у задоволенні клопотання було відмовлено, прокурор може повторно звернутися до слідчого судді лише за умови зазначення нових обставин, які ще не розглядалися слідчим суддею.

Ще однією досить важливою новелою є обов'язковість допуску адвоката при проведенні обшуку. Відповідно до положень ст. 236 КПК України захисник будь-якої особи повинен бути в обов'язковому порядку допущений особою, яка проводить слідчі (розшукові) дії, під час будь-якої стадії проведення обшуку, якщо його повноваження підтверджені згідно зі ст. 50 КПК України. Також законодавець встановив, що обшук особи проводиться тепер не лише особами тієї ж статі, а й в присутності адвоката, на вимогу особи, яку обшукують. Проте якщо представник особи не з'являється протягом 3-х годин, відповідні дії можуть бути законно проведені без нього з обов'язковою фіксацією у протоколі.

Оскільки суспільство досить стрімко розвивається та технічний прогрес не стоїть та місці, законодавець вирішив додати останню, але не за значенням новелу. Відповідно до останніх змін КПК України, обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису. Особи, які приймають участь у проведенні процесуальної дії в обов'язковому порядку повідомляються про застосування технічних засобів фіксування. Також таким правом наділена сторона захисту, яка може безперешкодно фіксувати абсолютно всю процедуру проведення обшуку. Важливо звернути увагу на те, що аудіо- та відеофіксація процесу обшуку службовими особами є для них не правом, а обов'язком. Оскільки у випадку, якщо цих вимог не було дотримано, це тягне за собою недійсність такої процесуальної дії та отриманих внаслідок її вчинення результатів, за винятком випадків, якщо сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними [3].

Отже, аналізуючи останні новели кримінального процесуального законодавства можна дійти висновку, що всі вони спрямовані на розширення прав і свобод учасників процесу та забезпечення їх професійною правовою допомогою на будь-якій стадії проведення обшуку. Оновлення та вдосконалення КПК України виражає прагнення законодавця максимально повно та всебічно врегулювати проведення цієї процедури та забезпечити її доцільність та вмотивованість.

---

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України: станом на 21 лютого 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 17.03.2019).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 11 січня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 17.03.2019).
3. Нові вимоги до проведення обшуку. *Протокол юридичний інтернет-ресурс*: веб-сайт. URL: [https://protocol.ua/ua/novi\\_vimogi\\_do\\_provedennya\\_obshuku\\_u\\_2018r\\_1/](https://protocol.ua/ua/novi_vimogi_do_provedennya_obshuku_u_2018r_1/) (дата звернення 15.03.2019).

**І.О. Миколенко,  
студ. IV курс, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова**

**Науковий керівник: д.ю.н., доцент кафедри адміністративного  
та господарського права О.В. Стукаленко**

## **НОТАТКИ ЩОДО ЗЛОВЖИВАНЬ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ**

Однією з тенденцій у правосудді в Україні є наявність зловживання процесуальними правами з боку учасників судового процесу.

До основних причин недобросовісного використання учасниками процесу своїх процесуальних прав, можливо віднести наступні обставини: а) в теорії адміністративного процесу відсутнє чітке розуміння поняття “добросовісність”; б) в чинному законодавстві не передбачені дієві обмеження недобросовісності учасників процесу та ефективні заходи відповідальності за недобросовісність під час реалізації процесуальних прав.

Національне законодавство, на жаль чітко не визначає сутність понять “зловживання правом” та “недобросовісна поведінка”. Саме через це нормативна заборона вказаних діянь є або занадто абстрактною, або ж вибірково-казуїстичною [1]. Взагалі, дефініції “добросовісність”, “зловживання правом” потребують додаткового тлумачення, бо вони є багатозначними оціночними поняттями.

Так, під зловживанням процесуальними правами окремі автори розуміють реалізацію встановлених прав і повноважень у суді всупереч їх призначенню, спрямованої на нанесення шкоди іншим особам, які беруть участь у справі, і (або) перевищення розумного строку судового розгляду [2].

Як свідчить практика адміністративного судочинства найпоширенішими процесуальними зловживаннями є наступні:

– *недобросовісне неодноразове подання клопотань, скарг та заяв* (про відвід судді, інших учасників процесу, про відкладення розгляду справи, щодо витребування доказів, про забезпечення доказів, про виклик свідків, залучення інших учасників процесу, проведення експертизи і ін.). Так, КАС України не містить заборони щодо зловживання процесуальними правами [3]. У зв'язку з цим, на сьогодні особи

не несуть жодної відповідальності за такі дії. Тому приєднуємося до думки, що доцільним є закріплення заборони зловживання правом на звернення до суду, а також іншими процесуальними правами у діючий КАС України [2] та передбачення штрафу або покладення на таких осіб судових витрат;

- *оскарження не оскаржуваних судових актів* (зокрема, ухвал про відмову у забезпеченні позову);

- *неодноразове безпідставне оскарження дій державного виконавця;*

- *неподання або несвоєчасне подання доказів чи інших матеріалів на законну вимогу уповноважених суб'єктів.* До прав, які стосуються безпосередньо доказової діяльності, належать: 1) надання усних та письмових пояснень, доводів та заперечень; 2) надання доказів та участь у їх дослідженні; 3) висловлення власної думки з питань, які виникають під час розгляду справи, постановка питань іншим особам, які беруть участь у справі, свідкам, експертам, спеціалістам, перекладачам. Добросовісна реалізація зазначених прав під час доказування сприяє встановленню істини у справі. Однак на практиці постає питання про межі такої активності під час доказової діяльності та недопущення зловживання нею [2];

- *неодноразове нез'явлення до суду з різних “поважних” причин* [1];

- *затягування процесу, зокрема, затягування з ознайомленням із матеріалами справи.* Так, невинуватиме затягування судового процесу порушує права інших учасників судового процесу та суперечить вимогам ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [3], стосовно права кожного на розгляд його справи судом упродовж розумного строку. Утім, у чинному КАС України не передбачено механізмів, які б протидіяли процесуальним зловживанням. У зв'язку з цим, гостро постала потреба у розробці та законодавчому закріпленні механізмів запобігання та протидії недобросовісному використанню інституту правосуддя. Наприклад, за рахунок надання суду повноважень по впливу на негативну поведінку учасників процесу;

- *повідомлення суду неправди у поясненнях сторін* (наприклад, скерування спору в іншу площину, висвітлення факту в іншому ракурсі та ін.);

- *безпідставне звинувачення про фальшування доказів;*

- *подання доказів, з якими не ознайомена друга сторона.*

Для усунення цього недоліку буде доречним застосування світового досвіду. Так, в Англії, США, Франції діє принцип концентрації

процесуального матеріалу, за яким сторони зобов'язані подавати одразу весь матеріал, який є в їх розпорядженні, а не окремими частинами, щоб не створити для другої сторони труднощів або несподіванок у судовому засіданні при розгляді справи по суті [2] та ін.

Зловживання процесуальними правами як явище правової дійсності, неможливо ліквідувати повністю та стовідсотково узгодити інтереси всіх учасників процесу, проте його необхідно зменшити до мінімуму, і це відповідає публічним інтересам та повинно стати одним із основних мотивів удосконалення адміністративного судового процесу.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Полянський Т. Зловживання процесуальними правами: юридичні засоби попередження та можливості їх удосконалення. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny\\_2013\\_3\\_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2013_3_6) (дата звернення: 20.03.2019 р.).
2. Калмикова Я.С. Зловживання процесуальними правами під час доказової діяльності в адміністративному судочинстві. URL: [http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/pdf/admin\\_prawo2015.pdf](http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/pdf/admin_prawo2015.pdf) (дата звернення 20.03.2019 р.).
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 20.03.2019 р.).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004) (дата звернення: 20.03.2019 р.).



**О.М. Миколенко,  
д.ю.н, доцент кафедри кримінального права,  
кримінального процесу та криміналістики,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова**

## **СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ**

Застосування системного підходу як головного принципу побудови, функціонування і розвитку, а також дослідження будь-яких систем (системних об'єктів), передбачає володіння відповідним понятійним (категоріальним) апаратом.

**Система** (від грец. *systema* – складене з частин, поєднання, складання) – це об'єктивна єдність закономірно пов'язаних один з одним предметів, явищ, а також знань про природу і суспільство. Систему визначають також як комплекс елементів та їхніх властивостей, взаємодія між якими зумовлює появу якісно нової цілісності. Тобто система – це комплекс взаємопов'язаних елементів, що утворюють цілісність.

Слово “гарантія” походить від французького “*garantie*”, яке означає порука, умова, яка що-небудь забезпечує [1, с. 144; 2, с. 481].

Сутність кримінальних процесуальних гарантій полягає в створенні об'єктивних умов і реальних передумов для забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження. Цінність процесуальних гарантій як правових положень полягає в тому, що вони передбачені кримінальним процесуальним законом і обов'язкові для виконання належними учасниками цього провадження. Крім того, завданнями процесуальних гарантій є охорона, захист суб'єктивних прав і законних інтересів обвинуваченого та інших учасників кримінального судочинства, забезпечення реальності прав та їх відновлення у разі порушення. Поширення дії процесуальних гарантій без будь-яких обмежень на учасників кримінального провадження дозволяє забезпечувати їх права і законні інтереси нарівні з іншими громадянами.

До переліку таких засобів і способів належать процесуальні норми, права та обов'язки учасників кримінального провадження, засади кримінального провадження, кримінальна процесуальна форма, діяльність учасників кримінального провадження, система заходів процесуального примусу, кримінальна процесуальна відповідальність.

Отже, кримінальні процесуальні гарантії як система правових засобів забезпечення успішного виконання завдань правосуддя й охорони законних інтересів усіх учасників кримінального провадження, забезпечуються і залежать від закріплених засад (принципів) кримінального провадження, які нерозривно пов'язані між собою та утворюють єдину систему.

До кримінальних процесуальних гарантій, на нашу думку, слід віднести:

1. Права учасників кримінальних процесуальних відносин, які набувають статус учасників конкретного кримінального провадження та користуюся можливістю здійснення цими правами. Це і підозрюваний та обвинувачений, права яких спрямовані на захист від підозри або обвинувачення, це права захисника, реалізація яких спрямована на захист інтересів підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого або свідка. В певних випадках в якості гарантій прав підозрюваного (обвинуваченого) виступають інші його права (наприклад, право знати, в чому вони підозрюються, обвинувачуються, право мати захисника тощо).

2. Забезпечення прав та інтересів учасників кримінального провадження шляхом реалізації обов'язків суб'єктів кримінального провадження, перш за все це забезпечення прав та інтересів підозрюваного (обвинуваченого), а потім і інших учасників кримінального провадження. До них належать, наприклад, обов'язки посадових осіб роз'яснити права учасникам кримінального провадження, призначити захисника при обов'язковій його участі, застосувати заходи забезпечення цивільного позову та можливої конфіскації майна, тощо.

3. Кримінальна процесуальна форма, що визначає порядок провадження в цілому або окремих процесуальних дій і створює детально врегульований, обов'язковий для всіх учасників режим провадження у кримінальній справі, що відповідає завданням і засадам кримінального судочинства.

4. Засади (принципи) кримінального провадження, що відображають сутність, зміст та форму кримінального провадження держави, характеризують його історичний тип, національні традиції, визначають предмет та метод процесуального врегулювання, рівень розвитку теоретичної думки та національної культури, панівну ідеологію та інші об'єктивні фактори. Засади кримінального провадження, будучи нормами загального і керівного значення, визначають побудову всіх його стадій, форм та інститутів і забезпечують виконання поставлених перед ним завдань, виражають його сутність і зміст. Система засад

не є незмінною, а відображає зміни, що відбуваються в суспільному житті, в правосудді.

5. Судовий контроль – це особливий вид судової діяльності, який здійснюється на досудовому розслідуванні слідчим суддею та спрямований на забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також їх захист і відновлення в разі порушення органом досудового розслідування та прокурором.

6. Прокурорський нагляд та відомчий контроль – це засоби забезпечення законності під час провадження досудового розслідування, оскільки вони безпосередньо сприяють дотриманню процесуальної форми суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Словарь иностранных слов / Под ред. И.В. Лехина, С.М. Локшиной. Москва, 1964. 784 с.
2. Словник української мови / Відп. ред. П.П. Доценко, Л.А. Юрчук. Київ: Наукова думка, 1971. 732 с.

О.В. Нарожна,  
старший викладач кафедри кримінального права,  
кримінального процесу та криміналістики,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

## **ПРО НЕВІДКЛАДНІСТЬ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ПРОВЕДЕННЯ ПОШУКОВИХ РОБІТ НА ОБ'ЄКТІ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ**

Огляд місця події відноситься до невідкладних слідчих дій, зокрема, таких, що проводяться до внесення відомостей про правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Стосовно проведення огляду при розслідуванні незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини така вказівка має важливе не лише процесуальне, але й тактичне значення.

Археологічні розкопки проводяться на відкритій місцевості, де окремі ділянки не завжди можна прикрити від опадів, захистити від вітру, сонячних променів та інших зовнішніх чинників. Наприклад, в Одеській області археологічний пошук проводиться на території городища “Антична Тіра – середньовічний Білгород”. Це пам'ятка, що містить нашарування античного міста-держави та міст часів Золотої Орди, підданства Молдови та Туреччини. При розкопках було знайдено монети різних часів, надписи, кераміку тощо. Зрозуміло, що всі ці знахідки не лежать в одному місці, виявляються археологами іноді в несподіваних місцях, і кожне місце локалізації знахідок неможливо убезпечити від природних чинників.

Саме тому невідкладність як характеристика слідчої дії – огляду місця події – набуває особливого значення при розслідуванні незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини. Група працівників правоохоронних органів на чолі зі слідчим має прибути до такого місця події не просто невідкладно, а з найменшими втратами часу.

Злочин, як відомо, не вчиняється без слідів. Тому на місці злочину проводиться пошук слідів ніг, транспортних засобів, знарядь, а також предмету злочину. До того ж варто мати на увазі, що умисел міг бути спрямований не лише на конкретний предмет, річ, знахідку археологічних розкопок, а на цілий комплекс таких об'єктів. Через це сліди

правопорушників потрібно шукати не лише на місці, де знаходилася певна знахідка, а застосувати фронтальний метод огляду. Від дозволить продивитися усю площу місця події від однієї межі до іншої, нічого не впустивши з поля зору.

Концентричний або ексцентричний спосіб огляду вважається недоцільним для застосування за таких умов, адже в даному випадку не зрозуміло, що вважати центром місцевості. Такими умовними центральними вузлами можна вважати будь-яке місце, де перебували знахідки, і можна при застосуванні концентричного або ексцентричного методів затоптати інші сліди чи знищити інші важливі докази того, що сталося.

Завдяки швидкому прибуттю на місце події та проведенні слідчої дії невідкладно, можливо уникнути втрати або зміни слідової картини через вплив на сліди сил природи, зокрема, дощу, вітру тощо.

Також через фактор невідкладності значення набуває і питання охорони місця події до приїзду слідчо-оперативної групи. Таке питання вирішується слідчим ще на підготовчому етапі огляду. З моменту прийняття рішення про проведення огляду слідчий зобов'язаний вжити заходів щодо охорони місця події. Це робиться для того, щоб сторонні особи не мали можливості потрапити на місце, а також забезпечувалась збереженість обстановки і, зокрема, слідової картини.

При розслідуванні незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини із вирішенням питання про охорону місця події доцільно звернутися не лише до патруля поліції або дільничного офіцера поліції, а й до керівника групи археологів, що проводять розкопки. Він допоможе встановити межі місця події, які на відкритій місцевості зробити доволі складно. Також специфіка самих розкопок, які часто проводяться на території городища, фортеці, історичних комплексів, сприяє взаємодії з людиною, якій відомо де проводять екскурсії для туристів, а де дільниця роботи археологів, працівників музеїв, проходження практики студентів історичних факультетів тощо. Такі місця зазвичай закриті або хоча б огорожені для звичайних відвідувачів.

Особливого значення допомога керівника археологічної групи набувається у випадку, коли місцем події є акваторія, тобто частина суші, вкрита водою. Наприклад, в Одеській області дослідження проводяться під водою в акваторії острова Зміїний. Вчені досліджують залишки життєдіяльності людини, що знаходяться під земною поверхнею. У такій складній обстановці визначити не лише межі, а й саме місце події, доволі складно, і це потребує допомоги осіб, які проводять розкопки саме в цьому місці.

Дозвіл на проведення археологічних робіт видається Міністерством культури України та реєструється управлінням охорони об'єктів культурної спадщини. Такий дозвіл видається на ім'я конкретної особи – директора, завідуючого відділом, кафедрою тощо. Звернення до цієї особи при розслідуванні незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини також є необхідним. По-перше, як до відповідальної особи за хід проведення розкопок, по-друге, для перевірки дозвільних документів.

Особливого значення для цього періоду проведення слідчого огляду набуває вимога видалення сторонніх осіб з місця вчинення злочину. Зміна та знищення слідової картини, фото- та відеозйомка без дозволу, розповсюдження інформації, що може становити таємницю слідства, – ось наслідки не лише неприємні, але й небезпечні для розслідування в цілому.

В інтересах слідства місце вчинення незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини потрібно обнести стрічкою, огородити будь-чим, розставити вартових. З цією метою можливе залучення охорони культурної пам'ятки, на території якої проводяться розкопки тощо.

В той же час, неможна просто виганяти людей, що опинилися поруч із місцем події. Серед них можуть бути й очевидці не лише наслідків вчиненого правопорушення, але й самого злочину. Такі свідки могли бачити й злочинців, навіть якщо сприйняли їх як археологів. Також вони можуть вказати кількість речей, які зникли, або чи несли невстановлені особи щось важке, чи було в них якесь приладдя, інструменти, тощо.

Ще одна вимога закону – наявність двох понятих при проведенні огляду. Везти двох незацікавлених осіб на розкопки у городищі за містом – у більшості випадків фантастична тактична рекомендація. Тому ми вважаємо, що варто дати завдання правоохоронцям, що вже прибули на місце події до з'явлення там слідчо-оперативної групи, знайти двох осіб, яких можна запросити як понятих на огляд місця події.

Висновки: по-перше, ознака невідкладності слідчої дії означає не лише факт проведення такої слідчої дії до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. По-друге, стосовно проведення огляду при розслідуванні незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини фактор невідкладності має не лише процесуальне, а й тактичне значення. По-третє, врахування значення попереднього пункту призведе до швидкого реагування

---

та прибуття на місце події, що дозволить без втрати часу оглянути самі розкопки, а також зафіксувати адекватну слідову картину події. По-четверте, потрібно організувати належну охорону місця події до прибуття слідчо-оперативної групи. Ми пропонуємо звернутися по допомогу не тільки до колег-правоохоронців, але й до керівника археологічної групи та особи, на ім'я якої отримано дозвіл про проведення пошукових робіт.

Є.О. Сервуля,  
студ. III курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: д.ю.н, доцент кафедри  
кримінального права, кримінального процесу  
та криміналістики О.М. Миколенко

## **СУЧАСНІ АСПЕКТИ КОРИСТУВАННЯ СВІДКОМ ПРАВОМ НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ**

Згідно зі ст. 65 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) свідок – це фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань [1].

Будь-який громадянин України, якщо він став свідком події, що розслідується, незалежно від його положення може бути допитаний як свідок, крім випадків, встановлених законом.

Відносно донедавна в Україні існувала суперечлива практика стосовно права осіб, викликаних як свідків, користуватися правовою допомогою адвоката безпосередньо під час допиту. Це полягало в тому, що, хоч в ст. 59 Конституції України регламентовано право кожного на правову допомогу, проте подальше законодавче закріплення цього права було відсутнє саме у КПК України. У зв'язку з цим досить часто виникали ситуації, коли слідчі під час допиту не дозволяли свідкові користуватися правовою допомогою адвоката, аргументуючи це тим, що в КПК України це не передбачено.

Іноді свідку, який не має досвіду участі у кримінальному процесі, а також необізнаний про свої процесуальні права та можливості їх реалізації, самостійно вкрай важко зрозуміти, як поводити себе на допиті, щоб не допустити погіршення свого процесуального становища.

Право свідка на правову допомогу під час кримінального провадження вперше було регламентовано ще за часів дії КПК України 1960 року. Якщо говорити більш детально, то це було здійснено в результаті ухвалення рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина І.В. Голованя щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) [2]. Так, в своєму рішенні Конституційний



Суд зазначив, що особа під час допиту її як свідка в органах досудового розслідування чи даванні пояснень у правовідносинах з цими та іншими державними органами має право на правову (юридичну) допомогу від обраної за власним бажанням особи в статусі адвоката, що не виключає можливості отримання такої допомоги від іншої особи, якщо законами України щодо цього не встановлено обмежень.

Згадане рішення можна вважати прогресивним як для теорії кримінального процесу, так і для правозастосовної практики, оскільки воно підтвердило нагальність перегляду деяких норм законодавства [3, с. 109].

Як свідчить кримінальна практика, досить часто буває так, що особу викликають спочатку як свідка, а потім вона має всі шанси стати надалі підозрюваним, а в подальшому і обвинуваченим. Тому доцільно з'являтися на допит з адвокатом, задля отримання належного юридичного захисту, забезпечення дотримання та реалізацію прав свідка, про які він може не знати, або мало знати.

Крім того, КПК України, що набрав чинності 19.11.2012 року, також передбачає право свідка на правову допомогу під час давання показань та участі в інших процесуальних діях. Така норма закріплена в п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України. Причому, правову допомогу свідку може надавати виключно адвокат, що підтвердив свої повноваження в порядку ст. 50 КПК України.

І якщо права свідка закріплені в КПК України, то права адвоката свідка не визначені кримінальним законодавством. Тобто зрозуміло, що свідок має право користуватися правовою допомогою адвоката, проте немає роз'яснення, у чому така допомога може полягати.

До того ж, на нашу думку, у діючому КПК України потрібно визначити порядок роз'яснення свідку права на отримання правової допомоги адвоката.

Н. Титова висловила слушну пропозицію, що з "... метою надання особі можливості реально скористатися своїм правом на правову допомогу, необхідно ввести до чинного КПК України норму, яка б регламентувала роз'яснення в повістці права на правову допомогу" [4, с. 361].

Зміст повістки про виклик закріплений у ст. 137 КПК України. Вважаємо доречним доповнити ст. 137 КПК України пунктом, у якому слід вказати, що у повістці про виклик свідка повинно бути роз'яснено його право з'явитись на допит або для участі у проведенні інших процесуальних дій з обраним за власним бажанням адвокатом.

Отже, незважаючи на те, що законодавче закріплення права свідка на правову допомогу потребує вдосконалення, це все одно забезпечує

конституційні права свідка як суб'єкта кримінального процесу та є вагомим кроком в розвиток кримінального процесу.

Оскільки раніше це питання не було врегульоване, то розповсюджені були випадки, коли особу допитували у тій чи іншій кримінальній справі як свідка, а після цього пред'являли їй обвинувачення.

Адже первісні показання свідка, навіть якщо вони хибні, можуть бути спрямовані проти нього самого, тому присутність адвоката при залученні та допиті особи як свідка дозволяє не допустити порушень прав особи.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012р. № 4651-VI (Дата оновлення 16.03.2018) // База даних “Законодавство України”. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 року (справа про право на правову допомогу). *Офіційний вісник України*. 2009. № 79. Ст. 2694.
3. Корчева Т.В. Надання професійної правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні як вид адвокатської діяльності. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. №2. С. 108–113.
4. Титова Н.В. Право свідка на правову допомогу / *Актуальні проблеми кримінального процесу, криміналістики, судової експертизи та оперативно-розшукової діяльності: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції “Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики”, присвяченої 10-річчю Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса, 28 жовтня 2011 року)*. Одеса: Фенікс, 2011. С. 360–361.

**Г.І. Сисоєнко,**  
**к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального**  
**процесу та криміналістики,**  
**Академія адвокатури України**

## **ЗАХИСТ ПРАВ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Всебічний аналіз Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), який набрав чинності у 2012 році, його окремих глав та норм, а також аналіз практики його застосування, дає підстави зробити висновок щодо наявності проблемних питань, усунення яких призвело б до подальшого розвитку законодавства. Національне право має бути доволі доступним, точно сформульованим, чітко кореспондуватись в окремих своїх положеннях і бути передбачуваним, з точки зору можливих наслідків застосування окремих його норм, без загрози прояву свавілля з боку інших учасників правового процесу.

Серед переліку проблемних питань кримінального процесуального законодавства необхідно звернути увагу на питання, які пов'язані з правом особи на захист у кримінальному провадженні і співвідношенні цього права із загальними положеннями закінчення досудового розслідування та набуття особою статусу підозрюваного, обвинуваченого.

Особа отримує статус підозрюваної в порядку чітко визначеному у кримінальному процесуальному законі, про що вказано в ст. 42 КПК, згідно якої набуття статусу підозрюваного пов'язано із затриманням особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення, обрання до особи запобіжного заходу або наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Підозрюваний має право на першу вимогу залучити до участі в справі захисника і побачення з ним до першого допиту, а також цілий аспект інших прав визначених в цій нормі закону. Є всі підстави стверджувати, що така побудова ст.ст. 42, 276 КПК стала можливою в результаті об'єднання положень ст.ст. 43-1, 106 і 131 Кримінально-процесуального кодексу 1960 року (далі – КПК 1960 року) [1, с. 217]. Їх розрізняє лише те, що за КПК 1960 року ці положення стосувались набуття особою статусу підозрюваного і обвинуваченого. Тоді як статус обвинуваченого за КПК особа отримує в результаті формальної фіксації обвинувального акту в журналі надход-

ження документів до відповідної судової установи, без відображення цього факту у відповідному процесуальному документі слідчого, прокурора чи судді. І факт того, що особа набула статус обвинуваченого стає їй відомим тільки після отримання повідомлення із судової установи про дату призначення підготовчого судового засідання. Це при тому, що у даної особи вже певний час на руках є обвинувальний акт, за який вона склала розписку, і ця розписка додана до обвинувального акту, який надійшов до суду. Фактично, особі пред'явлено обвинувачення, але, у зв'язку із відсутністю чіткого законодавчого регулювання процесу набуття особою статусу обвинуваченого, вона позбавлена можливості на цьому етапі будь-яким чином спростувати обвинувачення чи надати пояснення, реалізуючи своє право на захист. Своє відношення до висунутого їй обвинувачення, яке викладено в обвинувальному акті, особа має право висловити в повному обсязі тільки під час судового розгляду у судових дебатах. До того моменту вона позбавлена можливості будь-яким чином спростувати обвинувачення.

Натомість, в ситуації коли слідчий, прокурор визначить, що є в наявності достатні докази для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, складається відповідне письмове повідомлення про підозру і вручається особі. Вся послідовність і вимоги до цієї процедури викладені у ст.ст. 276-279 КПК. І якщо в КПК 1960 року мова йшла про підстави затримання особи підозрюваної у вчиненні злочину, то в КПК вже про випадки, коли можливе повідомлення особі про підозру. Але, крім різниці у термінах, хоча в обох випадках використані одні і ті ж положення, практика застосування цих норм, у співвідношенні з нормами, які регулюють закінчення досудового розслідування, призвела до чергового порушення права особи на захист. Річ у тім, що відповідно до ч. 2 ст. 283 КПК прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій: 1) закрити кримінальне провадження; 2) звернутись до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) звернутись до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Що таке "найкоротший строк" невідомо, оскільки Глава 7. Процесуальні строки, в ст.ст. 113-117 КПК жодним чином не вказує як відбувається відлік такого ("найкоротшого") строку. Тут не має підстав говорити про години, дні, місяці, якими відбувається обчислення процесуальних строків у кримінальному провадженні, згідно ч. 1 ст. 115 КПК. Крім цього, законом встановлено, що відлік строку досудового розслідування розпочинається з моменту письмового повідомлення особі

про підозру, а не з моменту внесення заяви, повідомлення до ЄРДР. Слідчий, прокурор мають значний час на те, щоб зібрати відповідні докази, і цей час в законі не обмежений. І тільки після письмового повідомлення особі про підозру починається звуження часових рамок у кримінальному провадженні, адже прокурор зобов'язаний у найкоротший строк прийняти рішення про закінчення досудового розслідування. А, як свідчить аналіз практики повідомлення особі про підозру, ця процесуальна процедура у більшості випадків віднесена на момент, коли встановлений законом строк розслідування по справі закінчується. І тут можна говорити про причини об'єктивного, суб'єктивного і правого характеру (велика кількість кримінальних проваджень, які одночасно перебувають у одного слідчого, низький рівень професійної підготовки слідчих, прокурорів, не належна "якість закону"). Виходячи із усіх вищевказаних причин, ч. 2 ст. 283 КПК стає тим "неналежним" положенням, яким на практиці користуються слідчі і прокурори, обмежуючи право особи на захист [2, с. 145]. Оскільки після повідомлення особі про підозру, у найкоротший строк відбувалось повідомлення сторони захисту про завершення досудового розслідування і надавався доступ до матеріалів кримінальної справи. У більшості випадків, у вивчених нами кримінальних провадженнях, коли під час виконання вимог положень ст. 290 КПК сторона захисту зверталась із клопотанням до слідчого, прокурора, про необхідність з'ясування тих чи інших обставин кримінального правопорушення, вони були проігноровані і складалось одне із процесуальних рішень, відповідно до встановлених законом форм закінчення досудового розслідування. В дійсності відбувається ігнорування вимог ст. 94 КПК, щодо всебічного, повного і неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження. Цьому, у значній мірі, сприяє відсутність у ст. 290 КПК обов'язку слідчого задовольнити клопотання підозрюваного і його захисника, якщо обставини, для з'ясування яких заявлено клопотання, мають значення для справи. Таке положення було закріплено в ст. 221 КПК 1960 року.

Зобов'язання прокурора у найкоротший строк прийняти одне з передбачених в законі рішень про закінчення досудового розслідування і відсутність у сторони захисту закріпленого в законі права заявити, у разі потреби, відповідне клопотання для з'ясування обставин, які мають значення для справи, створює ситуацію, особливо коли досудове розслідування проведено не належним чином, коли всі спірні питання відносяться слідчим, прокурором на розсуд суду. І вже в рамках

судового розгляду особа змушена роками доводити свою правду, намагаючись реалізувати своє право на захист.

Все раніше наведене свідчить про низку “якість закону”, про відсутність логічної послідовності в набутті особою відповідного статусу, можливості захистити свої законні права і інтереси. В законі відсутнє положення, відповідного до якого, після письмового повідомлення про підозру повинен бути складений відповідний протокол, в якому підозрюваний має дати пояснення, показання з приводу підозри. Аналогічне положення відсутнє і стосовно обвинувачення, яке викладено в обвинувальному акті.

Натомість, законодавець вказав, що визнавши зібрані докази достатніми для закінчення досудового розслідування, на підставі ст. 290 КПК, стороні захисту повідомляється про завершення досудового розслідування. Особі вже повідомлено про підозру, вона набула статус підозрюваної і, відповідно, прокурор зобов'язаний у найкоротший строк прийняти одне із передбачених в законі рішень про закінчення досудового розслідування. Фактично мова йде про завершення досудового розслідування, коли слідство ще не закінчено, а сторона захисту має всі права заявити, у разі необхідності, відповідне клопотання і воно повинно бути розглянуто по суті. Але, відсутність в ст. 290 КПК відповідного положення, спірні положення ст.ст. 42, 276, ч. 2 ст. 283 КПК створили існуючий хаос із накопиченням кримінальних справ у провадженні слідчих і суддів.

Необхідно чітко передбачити підстави (а не випадки), коли особа набуває статус підозрюваної, порядок відображення у протоколі пояснення з приводу підозри. Також існують всі об'єктивні підстави повернення до передбаченого в КПК 1960 року процесуального порядку набуття особою статусу обвинуваченого. Одночасно, в ст. 290 КПК необхідно чітко визначити право сторони захисту заявити, у разі потреби, відповідне клопотання про з'ясування обставин, що мають значення для справи і порядок його розв'язання при ознайомленні з матеріалами кримінального провадження.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Сисоєнко Г.І. Підозра у кримінальному провадженні / Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції “Малиновські читання”, Острог, 2015. С. 217–220.
2. Сисоєнко Г.І. Закінчення досудового розслідування. *Вісник академії адвокатури України*. 2015. Том 12. №2 (33). С. 145–153.

**В.В. Собітняк,  
студ. IV курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова**

**Науковий керівник: ст.викладач кафедри  
кримінального права, кримінального процесу  
та криміналістики О.В. Нарожна**

## **ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ СЕРІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ**

Кількість серійних вбивств із кожним роком суттєво зростає, проте якість і результативність їх розслідування залишається на низькому рівні. Серійні вбивства являють собою певний різновид умисного заподіяння смерті іншій людині, а точніше – це сукупність таких злочинів, послідовно і з певним розривом у часі скоєних однією і тією же особою за умови збігу мотивів, мети, способу їх вчинення.

Такий феномен як серійний вбивця – явище, яке неможливо докорінно винищити, проте можна істотно збільшити рівень розкриття цих злочинів шляхом практичної реалізації теоретичних засад формування структурних елементів криміналістичної характеристики серійних вбивств [1, с. 121].

Серійні вбивства відносяться до найбільш тяжких, жорстоких, особливо небезпечних, резонансних та завуальованих злочинів. В розкритті серійних вбивств, на відміну від інших видів злочинів, можна виділити наступні складності: відсутність зв'язку між злочинцем і жертвою злочину. Інтерес до потерпілого обумовлений тим, що він виступає необхідним елементом криміногенного конфлікту – одного зі складових кримінально-насильницької поведінки.

Тому найбільш поширені у слідчій діяльності методи розслідування вважаються недостатньо ефективними. Злочинцям притаманна здатність входити в довіру до жертви і вміло замінити сліди. Багато з них розумні люди, сім'янини та займають різні посади. Наприклад, серійний вбивця М. Попков жорстоко вбивав жінок від 16 до 40 років на території Іркутської області і вчинивший не менш 84 вбивств, був колишнім мільйонером, а А. Чикатило був шкільним учителем і допомагав ловити самого себе [2, с. 453].

Досить часто при здійсненні серійних вбивств інформація щодо місця скоєння злочину відсутня. А також жертву іноді буває неможливо знайти, вона вважається безвісно відсутньою.

Серійні вбивці можуть діяти дуже довгий час, від місяців до декількох десятків років. Наприклад, серійний вбивця А. Седих вчиняв серійні злочини з 1998 року по 2004 рік на території Липецької області, проте правоохоронні органи затримали його лише у 2008 році [3].

На думку вченого Протопопова О.Л. однією з причин низького рівня розкриття даних злочинів є помилки слідчих і оперативних працівників, які неправильно оцінюють наявні факти [4]. Для усунення таких прогалин в роботі правоохоронних органів необхідно більше практичних знань, які на жаль приходять лише з роками.

При розкритті серійних вбивств часто приховується інформація про те, що діє серійний маніяк. Це робиться з метою не налякати місцеве населення.

Аналізуючи різні методики розслідування серійних вбивств, можна визначити ряд первинних дій, які необхідно виконати органам слідства. По-перше, необхідно встановити дійсну “серію”, тобто встановити факт взаємозв’язку скоєних вбивств. По-друге, необхідно створити робочу слідчу групу, призначивши керівником самого досвідченого слідчого, який має досвід розслідування тяжких і особливо складних злочинів. По-третє, необхідно скласти психологічний портрет серійного вбивці. Для цього необхідно залучити фахівця-психолога. Так, професор Бухановський О.О. займався вивченням психопатологій, він склав психологічний портрет Чикатило. По-четверте, обрати оптимальну послідовність проведення слідчих дій. По-п’яте, після упіймання вбивці інформацію про його психічний стан, мотиви скоєння подібних злочинів можна встановити при дослідженні його психіки, тобто ні в якому разі не можна зупинятися на викритті злочинця [5, с. 756].

**Висновок.** Таким чином, викладене свідчить про необхідність різностороннього підходу до визначення методики розслідування серійних злочинів. Досягненню успіху в розкритті серійних вбивств, перш за все, сприяє вирішення двох основних завдань: 1) своєчасне розпізнання серійного характеру вбивств; 2) встановлення до якого типу серійних вбивць відноситься злочинець, що розшукується.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Драпкин Л.Я., Долинин В.Н. Особенности расследования серийных убийств: Учебное пособие. Екатеринбург, 2016. 226 с.



- 
2. Криміналістика: підручник для студентів юрид. спец, вищих закладів освіти / За ред. В.Ю. Шепітька. Київ, 2001. 684 с.
  3. Образцов В.А., Богомолова С.Н. Криминалистическая психология. Москва, 2002. 448 с.
  4. Протопопов А.Л. Расследование серийных убийств. Санкт-Петербург.: Издательский ДОМ СПбГУ, 2006. 124 с.
  5. Криминалистика: учебник для вузов / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Российская: под ред. проф. Р.С. Белкина. Москва, 2001. 990 с.

**В.В. Тарапата,**  
студ. III курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

**Науковий керівник: ст. викладач кафедри кримінального права,  
кримінального процесу та криміналістики О.С. Козерацька**

## **СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА**

Термін “прецедент” має багато значень. Цей термін використовується, перш за все, у контексті судового прецеденту в англосаксонській правовій сім’ї (країн “загального права”), судового прецеденту у романо-германській правовій сім’ї (країн “континентального” права), прецедентної практики Європейського суду з прав людини [2, с. 12].

Оскільки в даний момент в Україні відбувається стрімкий розвиток судової реформи, а самі механізми реалізації забезпечення пріоритету прав та свобод особи у кримінальному судочинстві викликали зростання ролі суду, то питання судового прецеденту стає все більш актуальним. Також актуальність судового прецеденту як джерела кримінального процесуального права обумовлюється тим, що судовий прецедент вважається продуктом судової нормотворчості, при цьому його функціональне призначення відносить судовий прецедент до різновидів джерел права. Спираючись на це, можемо стверджувати, що даний вид джерела кримінального процесуального права притаманний також і українській правовій системі, хоч і не є офіційнозакріпленим.

Особливої значущості додає пошук дієвих шляхів вирішення великої кількості колізій, які присутні у кримінальному процесуальному законодавстві України та несуть ризик безпосереднім учасникам кримінального процесу. Практика вказує на те, що, перебудувавши внутрішню структуру судової системи, неможливим залишається вирішення проблемних питань кримінального судочинства, які, головним чином, залежать від недовершеності в системі джерел кримінального процесуального права.

Не можна з впевненістю стверджувати, що судовий прецедент не працює в Україні, оскільки він не закріплений як джерело кримінального процесуального права, адже при прийнятті рішень у складних

справах судді все-таки звертаються до раніше напрацьованої судової практики та до рішень судів вищих інстанцій.

Доцільно тут буде згадати Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України” за редакцією від 19.11.2012, який є наразі чинним та який фактично закріпив за рішеннями Верховного Суду статус прецедентності. Таким чином, бачимо, що на нормативному рівні все ж закріплено прецедентність висновків Верховного Суду під час прийняття рішень судами загальної юрисдикції.

Також, говорячи про прецедентний характер рішень Верховного Суду варто згадати той факт, що Верховний Суд України задовольнив заяву заступника Генерального прокурора щодо неоднакового застосування касаційним судом так званого “Закону Савченко” до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. Про це повідомила ГПУ. Так, постановою ВСУ від 26 жовтня 2017 року скасовано рішення судів нижчих інстанцій щодо неправильного застосування норми ч. 5 ст. 72 КК. ВСУ надав правовий висновок, який має значення прецеденту, про необхідність зарахування терміну попереднього ув’язнення для осіб, засуджених як до позбавлення волі на певний строк, так і до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі людини [5].

Доказом практичного існування та використання судового прецеденту можна вважати саме положення Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), яке вказує, що підставою для касаційного перегляду рішення вважається неоднакове застосування судами одного і того ж положення закону. Більше того, багато юристів орієнтуються на судовий прецедент у кримінальному процесі під час доказування своєї позиції (постанови пленумів та роз’яснення судів вищої інстанції).

Законодавчим доказом існування судового прецеденту в Україні можна вважати наступне: з урахуванням прийняття Закону України “Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини”, в ст. 17 якого вказано, що при розгляді справ судами застосовується Конвенція та практика Європейського суду з прав людини як джерела права [1].

Більше того, відповідно до положення ч. 2 ст. 8 КПК України “Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини”.

Керуючись цим положенням можемо говорити про те, що рішення ЄСПЛ є джерелом кримінального процесуального права України, адже

й на практиці багато судів загальної юрисдикції під час кримінального процесу звертаються до застосування норм рішень ЄСПЛ.

В.В. Комаров висловлює думку, що прецедентність рішень ЄСПЛ варто розглядати з точки зору не стільки їх прецедентності, як загальнообов'язковості, яка за своєю природою є ширшою властивістю рішень ЄСПЛ [3, с. 39].

У теорії процесуального права залишається актуальною проблема правової природи рішень ЄСПЛ з питань застосування їх у національному судочинстві. Як відмічає Г.А. Гаджієв, обговорення питання юридичної сили рішень ЄСПЛ є потужним стимулом модернізації основних положень юридичного джерелознавства, тобто доктрини про джерела права [4, с. 6].

Виходячи з вищевикладеного, можна говорити, що саме “функціональна” застарілість деяких норм КПК України тягне за собою різні способи застосування цих норм судами, що є недопустимим, оскільки призводить до численних порушень з боку суддів. Судовий прецедент в силу своєї гнучкості та точності зможе покращити порядок реалізації кримінального судочинства на практиці. Якщо суди візьмуть за орієнтир конкретну практику вищестоящих судів, то рішення будуть корисними лише у випадку, коли вищі суди будуть користуватися єдиною позицією.

Можна дійти висновку, що судовий прецедент після закріплення його як офіційного джерела права стане одним із ефективних інструментів кримінального процесуального права з практичної точки зору, що сприятиме оперативнішому вирішенню рішень. З іншого боку, за законодавцем стоїть одне з важких завдань: створення процедури застосування прецеденту судом.

Також застосування судового прецеденту в кримінальному процесуальному законодавстві України є втіленням принципу законності та рівності. Вважаємо логічно доцільним застосування однакових положень закону при однакових обставинах.

Що стосується прецедентності рішень ЄСПЛ, то вважаємо правильним використовувати рішення ЄСПЛ, що безпосередньо стосуються України як офіційний прецедент, тоді як на рішення ЄСПЛ, які стосуються інших держав ми можемо посилатися як на джерело права, з врахуванням позитивної практики інших держав у їх застосуванні.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 02.12.2012. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 30. Ст. 260.

---

2. Хорошковська Д.Ю. Роль судової практики в системі джерел права України : теоретико-правове дослідження : автореф дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. С. 20.

3. Позовне провадження: монографія / за ред. В.В. Комарова. Харків : Право, 2011. С. 39.

4. Гаджиев Г.А. Имплементация решений Европейского Суда по правам человека в практике конституционных судов стран Европы : сборник докладов. Москва : Институт права и публичной политики, 2006. С. 6.

5. ВСУ застосував “Закон Савченко” до засуджених довічно / *ЛігаЗакон* : веб-сайт. URL: [https://jurliga.ligazakon.net/ua/news/165849\\_vsu-zastosuvav-zakon-savchenko-do-zasudzhenikh-dovchno](https://jurliga.ligazakon.net/ua/news/165849_vsu-zastosuvav-zakon-savchenko-do-zasudzhenikh-dovchno) (дата звернення: 20.03.2019).

М.О. Хижняк,  
студ. III курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: д.ю.н., доцент кафедри  
кримінального права, кримінального процесу  
та криміналістики О.М. Миколенко

## **ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ**

Згідно з статтею 129-1 Конституції України суд реалізує свою владу шляхом ухвалення обов'язкового судового рішення іменем України [1]. Отже, єдиним легітимним актом здійснення правосуддя є судові рішення, у вигляді вироку та ухвали, а якісне судові рішення – основний показник якісного правосуддя. Саме тому існують законодавчі вимоги щодо змісту та форми судових рішень, які постійно удосконалюються та узагальнюються, а недотримання яких тягне за собою скасування рішення або зміну його вищестоящим судом.

Дослідженням цієї теми займалися такі науковці як: О. Бандурка, О. Банчук, Г. Бахарева, С. Васильєв, Ю. Грошевий, А. Дришлюк, В. Земляной, Л. Лобойко, К. Плахотнюк, В. Семенюк, Н. Стефанів, Н. Ступницька, В. Тацій, В. Тертишник, Г. Фазикош, М. Фролов, О. Шаповалова, Н. Шукліна та інші.

В доктрині кримінального процесу розрізняють зовнішні та внутрішні властивості судових рішень. До зовнішніх відносять: виключність, обов'язковість та законну силу, що обумовлюються його внутрішніми властивостями. Внутрішні властивості також відомі як вимоги, котрим повинно відповідати якісне судові рішення, щоб дійсно виконувати функцію справедливого правосуддя [2, с. 27].

Вимоги до судових рішень – це критерії правосудності цього акту. Головні вимоги закріплені в ст. 370 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), а саме такі як: законність, обґрунтованість і вмотивованість судового рішення [3]. Аналіз інших положень КПК України, дає змогу виділити ще такі вимоги як: повнота, ясність, точність, відповідність визначеній законом процесуальній формі. В юридичній літературі деякі автори вказують й на інші вимоги, зокрема, вичерпність, легітимність, остаточність, категоричність, безумовність, чіткість, справедливість, визначеність, зрозумілість, чиста мова, доступність [3].

Отже, розглянемо законодавчі вимоги більш докладно. Так, законність випливає з Конституції України та містить три критерії: 1) рішення має бути ухвалене компетентним судом (слідчим суддею); 2) при ухвалі судового рішення необхідним є дотримання норм матеріального закону; 3) судові рішення має бути ухвалене з додержанням установлені законом процесуальної форми. Проте деякі науковці вважають, що надавати процесуальній формі великого значення не варто, бо вимога скасування вироку за лише формальними підставами призводить до фетишизації форми [4, с. 28-29].

Наступна вимога – обґрунтованість, яка означає, що в основі кожного судового рішення повинні лежати встановлені у справі фактичні обставини, що свідчать про наявність підстав, з якими закон пов'язує можливість прийняття цього рішення. Для ухвалення обґрунтованого рішення суду необхідно: 1) правильно та повно визначити обставини, які потрібно встановити для законного вирішення справи; 2) дослідити та оцінити зібрані у справі докази щодо цих обставин; 3) зробити правильні висновки щодо цих обставин [5, с. 30].

Отже, ухвалення обґрунтованого судового рішення обумовлюється тим, наскільки якісно суд (суддя) визначив предмет судового розгляду, предмет доказування, а також дотримався усього комплексу правил, які врегульовують процесуальний порядок зібрання, дослідження та оцінки доказів.

Третя вимога закріплена в ст. 370 КПК – вмотивованість, яка залишається найбільш проблемним питанням як у цивільних, так і у кримінальних справах. Згідно з КПК України вмотивованим є рішення, в якому наведені належні та достатні мотиви та підстави його ухвалення. Мотивування виступає як важливий засіб досягнення законності та обґрунтованості, бо він потребує зважити наведені у рішенні висновки, проконтролювати їх відповідність дослідженим доказам, встановленим обставинам та вимогам закону, а також мотивування робить судові рішення зрозумілим як для сторін, так і для інших осіб. Непереконливість мотивування є наслідком неправильності самого судового рішення, а невмотивоване рішення не може бути визнано ні законним, ні обґрунтованим.

Також судові рішення повинно відповідати тим вимогам, що стосуються його як процесуального документа: вимоги форми, змісту та структури.

Таким чином, згідно з чинним законодавством до судових рішень висувають три основні вимоги: законність, обґрунтованість та вмотивованість, що охоплюються широким поняттям правосудності судових

рішень, яке означає головну якісну характеристику судового рішення і включає його окремі складові. Ці вимоги тісно пов'язані між собою, але мають самостійне значення і судові рішення не може вважатися правосудним, коли хоча б одна з них недотримана. Написання якісного тексту судового рішення – мистецтво, а не наука. Робота по узагальненню вимог до оформлення судового рішення не повинна припинятися та потрібен більш суворий контроль за їх дотриманням.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 19.03.2019).
2. Посібник з написання судових рішень у цивільному і кримінальному судочинстві. Київ: Ваіте, 2016. 206 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 19.03.2019).
4. Деркач Н. Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 3. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln\\_2013\\_3\\_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2013_3_9) (дата звернення 19.03.2019).
5. Рустамов Х.У. Уголовный процесс : учебн. пособие. Москва: ЮНИТИ, 1998. 304 с.



М.О. Храпицька,  
студ. III курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: д.ю.н., доцент кафедри  
кримінального права, кримінального процесу  
та криміналістики О.М. Миколенко

## **ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ПРОКУРОРА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА ПІДСТАВІ УГОД ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ**

На шляху до втілення міжнародних стандартів правосуддя в національній правовій системі Україна мала вирішити низку проблем, що стосувалися, перш за все, забезпечення права кожної особи на справедливий суд, пришвидшення кримінального провадження без погіршення його якості, а також переходу до нової для держави концепції судочинства, що полягала вже не виключно в покаранні винної особи, а й в отриманні нею реального шансу на виправлення. Це було провідною ідеєю при введенні в дію Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) в 2012 р. і залишається такою зараз при реформуванні кримінальної юстиції та судової системи загалом. Одним з інститутів, який покликаний забезпечити реалізацію цих стандартів, став інститут угод.

КПК України передбачає два види угод в кримінальному провадженні – угоду про примирення та угоду про визнання винуватості [1]. Детальніше розглянемо участь прокурора в укладанні угод про визнання винуватості.

Так, угода про визнання винуватості укладається між підозрюваним чи обвинуваченим та прокурором [1]. Закон надає право обом сторонам ініціювати укладення такої угоди. Проте, хоча укладення угоди визнається правом, а не обов’язком сторін, наказами Генеральної прокуратури України (далі – ГПУ) вказується на необхідність прокурорам за наявності підстав ініціювати під час судового провадження укладення угоди про визнання винуватості [2].

Укладення угоди про визнання винуватості умовно проходить декілька етапів, на кожному з яких прокурор відіграє важливу роль:

- ініціювання укладення угоди;

- складання проекту угоди та ознайомлення сторін з ним;
- підписання угоди сторонами.

Укладення угоди може бути ініційоване як на стадії досудового розслідування після повідомлення особі про підозру, так і безпосередньо в судовому провадженні. КПК України не визначає, у якій формі повинно відбуватися ініціювання укладення угоди, проте відповідно до Методичних рекомендацій, розроблених ГПУ, ініціативу щодо укладення угоди про визнання винуватості прокурор може висловити під час допиту підозрюваного (обвинуваченого), зафіксувавши відповідну пропозицію у протоколі слідчої дії. Якщо ініціатором укладення угоди є підозрюваний (обвинувачений), він може звернутися з таким клопотанням безпосередньо до прокурора, або висловити таку ініціативу під час допиту, що також має бути зафіксовано в протоколі слідчої дії [3].

Головними умовами угоди, щодо яких сторони мають дійти згоди, є вид та розмір покарання, умови його призначення та порядку відбування; погодження із обмеженням процесуальних прав щодо оскарження вироку на підставі угоди, наслідки невиконання угоди та ін. Домовленості можуть стосуватися також взяття підозрюваним зобов'язань щодо співпраці з органами досудового розслідування у розкритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, викритті співучасників тощо.

Разом з тим, свобода волевиявлення сторін угоди не є безмежною. Закон обмежує сферу застосування угод про визнання винуватості, надавши вичерпний перелік кримінальних правопорушень, щодо яких така угода може бути укладена. Зокрема, вона не може бути укладена щодо особливо тяжких злочинів, за винятком окремих особливо тяжких злочинів за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні таких злочинів, якщо така інформація буде підтверджена доказами [1].

Отже, цей етап укладання угоди передбачає активні дії прокурора та взаємодію з підозрюваним (обвинуваченим). Він має встановити всі передбачені законом обставини задля того, щоб угода в подальшому не була визнана як така, що не відповідає вимогам закону. Угода про визнання винуватості також попередньо узгоджується з керівником органу прокуратури [2].

Останнім необхідним етапом укладення угоди є її підписання сторонами, але для того, щоб угоду можна було почати виконувати, вона має бути затверджена судом. З цією метою прокурор складає обвинувальний акт та разом з угодою надсилає його до суду. Якщо угоди було досягнуто під час судового провадження, прокурор одразу пові-

домляє про це суд, який зупиняє проведення процесуальних дій і переходить до розгляду угоди. Якщо суд переконаний, що вона може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання. Проте суд може відмовити у затвердженні угоди. В такому випадку прокурор, як і обвинувачений, не може повторно звернутися з такою угодою в тому ж провадженні [1].

Слід зазначити, що спеціальним наслідком укладення угоди про визнання винуватості для прокурора, підозрюваного чи обвинуваченого є обмеження їх права на оскарження вироку за певними виключеннями [1].

Заключний етап діяльності прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод пов'язаний із здійсненням нагляду за виконанням умов затвердженої судом угоди та можливістю звернення до суду з клопотанням про скасування вироку у разі невиконання угоди [4, с. 445]. Крім того, у разі встановлення факту умисного невиконання угоди прокурор вирішує питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 389-1 КК (Умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості).

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що участь прокурора в кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості являє собою особливу форму його процесуальної діяльності, в межах якої він наділений специфічними правами та обов'язками. Деякі аспекти укладення таких угод, зокрема, порядок ініціації та проведення переговорів щодо змісту угод, здійснення нагляду за виконанням умов угоди потребують додаткової законодавчої регламентації, оскільки прогалини в цих питаннях можуть призводити до порушення прав як однієї, так і іншої сторони угоди. Разом з тим, інститут угод значно розширює процесуальні можливості сторін та дозволяє знайти компроміс між публічним інтересом держави та приватними інтересами сторін, а тому має і надалі розвиватися та активно застосовуватися в кримінальному провадженні.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 11.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 13.03.2019).
2. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні : наказ Генерального прокурора України від 19.12.2012 № 4гн. Дата оновлення: 26.07.2013. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v\\_004900-12](https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_004900-12) (дата звернення: 13.03.2019).

3. Збірник методичних документів з питань запровадження Кримінального процесуального кодексу України. Частина друга // Генеральна прокуратура України, управління організаційного забезпечення, відділ організації науково-методичної роботи. Київ. 2015. 1002 с.

4. Тюрін Г.Є. Порядок діяльності прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод. *Форум права*. 2014. №2. С. 442–447.

О.С. Шульєва,  
студ. IV курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: ст.викладач кафедри кримінального права,  
кримінального процесу та криміналістики О.В. Нарожна

## **ПРО “ПСИХОЛОГІЧНІ ПАСТКИ” ТА КРИТЕРІЇ ЇХ ДОПУСТИМОСТІ**

Швидке, повне та неупереджене розслідування у кримінальному провадженні є одним з його головних завдань. Для ефективного проведення слідчих дій слідчому, прокурору чи слідчому судді необхідно встановити психологічний контакт з особою, якій відомі будь-які обставини. Проте важливим є дотримання меж психологічного впливу, адже всі дії мають бути законними та правомірними. Тому особа, яка проводить допит, повинна бути обізнаною у тактиці прийому “психологічних пасток”, для того щоб, не виходячи за межі допустимості, отримати правдиву та необхідну інформацію.

У затвердженому Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1988 р. Зводу принципів захисту всіх осіб, які зазнали затримання чи ув'язнення будь-яким чином міститься заборона на застосування стосовно затриманого в ході його допиту насильства, погроз, або таких методів дізнання, які порушують його здатність приймати рішення або виносити судження.

Своє відображення норми знайшли і у національному законодавстві, так, ч. 2 ст. 11 КПК України зазначає, що забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поведженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поведження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність. Стаття 373 КК України передбачає відповідальність за примушування давати показання.

Я вважаю, що сутність психологічного впливу визначається комплексом прийомів, спрямованих на діагностику психічного стану особи свідка, обвинуваченого, підозрюваного і обранням найбільш ефективних прийомів виконання слідчої дії.

Допустимість тактичного прийому полягає у законності, етичності, вибірковості впливу (він повинен впливати на особу, яка володіє інформацією і займати нейтральну позицію для інших осіб).

Законність означає застосування суб'єктом відповідного виду тактики в рамках і межах його компетенції, при неухильному дотриманні заборон на ту чи іншу поведінку і приписів про умови проведення окремих слідчих дій.

Етичність означає, що прийом, незалежно від того, ким з учасників судочинства застосовується, повинен відповідати принципам моралі і моральності, вимогам загальної та судової етики.

Психологічний вплив може бути *ефективним* лише в тому разі, якщо для його застосування створені необхідні умови чи обрана така ситуація, при якій проведення слідчої дії виявиться найдієвішим. До таких умов належить і стан особи, щодо якої передбачається вплив, і ступінь її проінформованості, і здатність сприймати вплив у даній ситуації; до умов впливу також належить найбільш доцільний момент для його застосування [1, с. 21-22].

На мою думку, велике значення відіграє перше враження: доброзичливе знайомство, повідомлення свого імені і по-батькові, звернення до допитуваного по імені та по-батькові, охайний зовнішній вигляд, гідна, але не надмірна манера поведінки – все це формує перше враження про слідчого. Особливо важливими є перші фрази слідчого, їх лексична побудова і емоційна тональність. Вони не повинні містити нічого негативного у відношенні до особистості допитуваного. Але мова слідчого не повинна бути награною.

Так, починається встановлення контакту з допитуваним. Відносно свідків це може бути принесення вибачень з приводу завданого їм занепокоєння, щодо потерпілого – співчуття щодо шокуючих обставин, щодо обвинуваченого і підозрюваного – завірення в гарантуванні всіх їх законних прав, з'ясування нагальних прохань і клопотань. “Золоте правило” поведінки слідчого на цій стадії контактної взаємодії – не допустити нічого, що може викликати негативне ставлення. Більш того, зацікавленість до особистості допитуваного знаходить зазвичай відповідний емоційний відгук.

Найважливішим етапом є постановка питань, ефективність яких залежить від їх визначеності, значимості в стратегії і тактиці розслідування. Основні вимоги, що пред'являються до запитань слідчого: смислова однозначність, простота конструкції, лаконічність, системність – питання слідчого повинні бути збудовані відповідно за логікою слідчо-пізнавального завдання; відсутність впливу [2, с. 134-135].

Доцільним є орієнтування деяких допитуваних на початковий виклад найбільш розслідуваного епізоду, що полегшує оцінку слідчим позиції допитуваного. Вже на цій стадії допиту слідчий може надати певну допомогу допитуваній особі: сформувати план відтворення, виділити спірні події, підказати початок викладу, направити розповідь в основне русло та інше.

Одним з найуживаніших при допиті є метод непрямих питань: питань, суттєвих для розслідування, але які маскуються серед зовні безпечних, ніби то далеких від розслідування тем. Виявляючи підвищений інтерес до другорядних деталей події, слідчий побічно дає зрозуміти, що основне йому вже відомо. При цьому аналізується обізнаність підозрюваного про учасників розслідуваної події, про час і місце його вчинення, знаряддя і засобах злочину, інших обставин злочину.

Можна виділити основні особливості застосування “психологічних пасток”:

- викриваючі докази пред’являти в найбільш тактично доцільних ситуаціях, на фоні психічного стану релаксації (розслаблення) або напруженості в залежності від особливостей допитуваного;
- прийоми, спрямовані на створення у обвинуваченого перебільшеного уявлення про проінформованість слідчого про всі обставини вчиненого розкрадання і наявності певних викриваючих доказів;
- прийоми, спрямовані на створення у винного уявлення про те, що інші співучасники розкрадання зізналися;
- прийоми, спрямовані на приховування намірів слідчого щодо цілей допиту (бесіда начебто ні про що, створюється враження, що слідчий все знає і показання обвинуваченого йому особливо не потрібні);
- докази надаються, як правило, за зростанням, в залежності від їх значимості [3, с. 85-86];
- для того щоб отримати чесну відповідь на запитання, якщо допитуваний ухиляється, робиться пауза, як це роблять кваліфіковані психотерапевти. Як правило, якщо мовчати та продовжувати дивитися в очі допитуваному, людині стає ніяково і він прагне заповнити паузу [4].

Висновки: при застосуванні “психологічних пасток” слідчому, прокурору, слідчому судді необхідно пам’ятати про дотримання меж їх допустимості, адже це не тільки їх юридичний обов’язок, але й основний критерій професійної оцінки діяльності.

**СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Основные положения следственной тактики: монография / В.Д. Зеленский, Д.А. Влезько, М.В. Головин, С.И. Грицаев. Краснодар: КубГАУ, 2011. 275 с.
2. Антонян Ю.Н., Єминов В.Е., Еникеев М.И. Психология преступления и наказания: монография. Москва, 2018. 400 с.
3. Луценко О.А., Рожкова Л.О. Проблемы допустимости тактических приемов при допросе обвиняемого (подозреваемого). *Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление*. 2011. №8. С. 83–87.
4. 16 психологічних прийомів на кожен день. URL: <http://www.psychologies.ru/articles/16-psihologicheskikh-priemov-na-kajdyiy-den/> (дата звернення 30.03.2019 р.)



**В.А. Ясенко,  
студ. III курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова**

**Науковий керівник: д.ю.н., доцент кафедри  
кримінального права, кримінального процесу  
та криміналістики О.М. Миколенко**

## **ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ВІДБОРУ ПРИСЯЖНИХ**

Актуальність досліджуваної теми обумовлюється запровадженням такого інституту, як інститут присяжних. Хоча в Україні до цього й існував схожий інститут народних засідателів, на жаль, він був не дієвим. Існування вказаного інституту є досить важливим, особливо якщо враховувати той факт, що наша держава впевнено крокує до отримання статусу країни-члена Європейського Союзу, де захист прав, свобод та інтересів людини є пріоритетною цінністю. Тому і важливо розглянути певні проблеми питання, що виникають у зв'язку з функціонуванням суду присяжних.

Суд присяжних регламентований нормами Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), а також Закону України “Про судоустрій та статус суддів”. Залучення присяжних до розгляду судової справи є одним із механізмів реалізації права громадян на справедливий судовий розгляд.

Аналізуючи вказані законодавчі акти, можна дійти висновку, що присяжний – це особа, яка у чітко визначених законом випадках вирішує справи або залучається до здійснення правосуддя.

Присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, якщо інше не визначено законом. При цьому є й пункти, які забороняють включення до списків присяжних громадян:

- 1) які визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;
- 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного;
- 3) які мають незняту чи непогашену судимість;
- 4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів пра-

вопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя;

5) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення;

6) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років;

7) особи, які не володіють державною мовою [1, ст. 65].

Для затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до відповідних місцевих рад, які формують і затверджують у кількості, зазначеній у поданні, список громадян, які постійно проживають на територіях, на які поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, відповідають вимогам і дали згоду бути присяжними.

Що стосується процедури самого відбору, то вона розпочинається після відкриття судового засідання. Головуючий повідомляє присяжним, яке провадження підлягає розгляду, роз'яснює їм права та обов'язки, а також умови їх участі в судовому розгляді. Кожен із присяжних має право заявити про неможливість його участі в судовому розгляді, вказавши на причину цього, та заявити собі самовідвід. Проаналізувавши практику застосування самовідводу присяжними, ми можемо зробити висновок про те, що найбільш поширеною підставою є неможливість прибувати до суду.

Далі головуєчий з'ясовує, чи немає передбачених Кодексом або законом підстав, які перешкоджають залученню громадянина в якості присяжного або є підставою для звільнення окремих присяжних від виконання їх обов'язків. Для з'ясування обставин, що можуть перешкоджати участі присяжного в судовому розгляді, прокурор, потерпілий, обвинувачений з дозволу головуєчого можуть ставити присяжним відповідні запитання. Усі питання, пов'язані зі звільненням присяжних від участі в розгляді кримінального провадження, а також із самовідводом і відводом присяжних, вирішуються ухвалою суду у складі двох професійних суддів [2, ст. 387].

Усі ці дії направлені на формування складу суду присяжних, який повинен бути представлений двома суддями та трьома присяжними. Отже, кінцевою метою всіх перелічених вище дій є відбір лише трьох присяжних. Якщо після виконання всіх цих вимог присяжних залишилося більше, аніж необхідно для участі в судовому розгляді, то остаточний їх склад визначається автоматизованою системою документообігу суду, а якщо менше, то секретар судового засідання повторно

викликає їх. Важливо сказати, що обов'язково обирається два запасних присяжних, які постійно перебувають на відведених їм місцях аж до ухвалення судом вироку по справі.

Викладена процедура відбору є особливістю вітчизняної моделі суду присяжних, яка належить до континентальної, однак дещо видозмінена. Взагалі, в юридичній літературі прийнято виділяти дві моделі суду присяжних: класичну (англо-американську) та континентальну (європейську). Для першої характерним є те, що колегія присяжних виносить вердикт про винуватість (невинуватість) особи у вчиненні злочину без участі професійних суддів [3].

Найбільш поширеною проблемою, яка піддається критиці багатьма науковцями є те, що присяжні, які не є професійними суддями, знаходяться під впливом авторитетної думки останніх. У зв'язку з цим можна говорити, що перебування присяжних у судовому процесі – невиправдане і певною мірою марне, адже оцінити справу за своїми внутрішніми переконаннями і відповідно до морально-етичних принципів вони не можуть. Проте ми все ж таки вважаємо, що закріплена у КПК модель є досить доречною, адже враховує специфіку українського суспільства, а саме можливість тиску на присяжних, їх підкуп, низький рівень правової культури населення та інше.

Отже, закріплення інституту присяжних є важливим в царині забезпечення участі народу у здійсненні правосуддя, що забезпечує в повній мірі певну категорію обвинувачених, а саме тих, яким загрожує довічне позбавлення волі, можливістю реалізації в повному обсязі усіх процесуальних можливостей захисту. Цей інститут має свої особливості, що відрізняють його від подібних інститутів в інших правових системах. Серед таких особливостей є і відбір присяжних, результатом якого повинно бути обрання їх у кількості трьох осіб, які відповідають вимогам, що чітко регламентовані законом. Проте до складу присяжних входять не лише ці три особи, а є ще й два професійних судді, які, на нашу думку, спонукають до всебічного розгляду справи і прийняття обґрунтованого рішення. Саме тому ми вважаємо, що стосовно відбору до складу суду присяжних законодавчі вимоги відповідають реаліям сучасного стану правосвідомості суспільства в Україні. Однак, враховуючи незадоволення деяких науковців, було б все ж таки доцільно закріпити в законодавстві певні вимоги, дотримання яких дало би змогу мінімізувати вплив професійних суддів на думку присяжних. Можливо, треба дати суддям можливість висловити думку щодо конкретної справи, а присяжні потім шляхом таємного голосування приймуть рішення, яке відповідає їх внутрішнім переконанням.

**СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

1. Закон України “Про судоустрій та статус суддів”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 28.03.2019).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 28.03.2019).
3. Колюх В.В. Інститут суду присяжних в Україні в контексті зарубіжного досвіду. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2017. Вип. 131. С. 68–78. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/3164-11630-1-PB.pdf> (дата звернення 28.03.2019).
4. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 28.03.2019).

А.Р. Яцюк,  
студ. III курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: ст. викладач кафедри кримінального права,  
кримінального процесу та криміналістики О.С. Козерацька

## **ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ АДВОКАТА ЯК СВІДКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Показання свідків під час проведення допиту є одним із найефективніших способів отримання інформації в кримінальному провадженні. Майже ні один розгляд справи в суді не обходиться без виклику та допиту свідків.

Відповідно до ст. 65 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань [1, ст. 65].

Допит – це слідча розшукова дія, яка проводиться слідчим або прокурором, у процесі якої від особи, яка володіє відомостями, що мають значення в кримінальній справі, отримується інформація стосовно обставин подій злочину та інші факти, які мають значення для встановлення об’єктивної істини і забезпечення правильного застосування закону. Процедура проведення допиту регламентується статтями 224–226 КПК України.

Проблеми джерел доказів в кримінальному процесі досліджували в працях такі вчені, як С.А. Альперт, В.І. Галаган, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, В.С. Зеленецький, Н.С. Карпов, Г.К. Кожевников, Є.Д. Лук’янчиков, В.Т. Маляренко, М.М. Михеєнко, О.Р. Михайленко, В.Т. Нор, М.А. Погорецький, В.О. Попелюшко, С.М. Стахівський, М.С. Строгович, В.М. Тертишник та інші. Однак сьогодні процес проведення допиту характеризується великою кількістю невирішених проблем [2, с. 263].

Одна з яких пов’язана з проведенням допиту адвоката як свідка в кримінальному процесі. Адже, якщо адвокат виступає в ролі захисника по розгляду конкретної справи, це не виключає можливості його участі у кримінальному провадженні в ролі свідка, тому при проведенні допиту адвоката існують певні особливості.

В КПК України 1960 року існувала можливість усунення адвоката у справі шляхом переведення його у категорію свідків. Тобто, якщо адвокат надавав правову допомогу особі в певному кримінальному провадженні і в той же час притягувався до допиту як свідок по тій же справі це унеможлиблювало його участь в ролі захисника по цій справі. Свого роду адвоката ніби викидали з процесу, не даючи йому можливості здійснювати свої професійні обов'язки [3, с. 138].

В чинному КПК України дана норма відсутня і адвокат не обмежується у своїй професійній діяльності.

Проте трапляються випадки, коли правоохоронні органи нехтують вимогами законодавства стосовно охорони адвокатської таємниці. В чинному законодавстві існує певна правова невизначеність допиту адвоката як свідка, що значною мірою впливає на виконання адвокатом своєї головної професійної задачі – надання правової допомоги [3, с. 138].

Думки вчених та практиків, таких як С. Головацький, С. Гончаренко, А. Логінова, стосовно даного питання досить розбіжні. Деякі з них вважають, що проведення допиту адвоката є неможливим, тому що він володіє широким колом інформації, що складає адвокатську таємницю і її розголошення без письмового дозволу особи, яка її надала є неможливим, а саме це може ускладнити отримання свідчень в повному обсязі.

Адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності [4, ст. 22].

Також досить багато протиріч та спорів викликає те, що у ст. 65 КПК України, коло осіб, які не можуть бути допитані як свідки у кримінальному провадженні про відомості, які становлять адвокатську таємницю, згадується тільки адвокат [1, ст. 65]. Виникає питання, як регулювати проведення допиту осіб, які співпрацюють з адвокатами і які можуть володіти інформацією, яка становить адвокатську таємницю (стажист, помічник адвоката, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом), адже не виключена можливість їх допиту як свідка в кримінальному провадженні.

Відповідно до статті 23 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” забороняється вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об’єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею. З цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов’язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом [4, ст. 23].

Порівняльний аналіз зазначених вище норм КПК України та Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” доводить, що має місце суттєва розбіжність щодо кола осіб, які не можуть бути допитані як свідки в кримінальному провадженні. Отже, на нашу думку, з метою усунення цієї юридичної колізії, необхідно п. 2, ч. 2 ст. 65 КПК України викласти у такій редакції: “... 2. Не можуть бути допитані як свідки: ... адвокати, його помічники, стажисти, особи, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об’єднанням, а також особи, стосовно яких припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю – про відомості, які становлять адвокатську таємницю; ...”.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 11.01.2019 р. №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 17.03.2019).
2. Лушпієнко В. Особливості допиту свідка на стадії судового розгляду в кримінальному процесі. *Підприємництво господарство і право*. 2017 №3. С. 263-267.
3. Войнарович А.Б. Особливості допиту адвоката як свідка в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015 №18 С. 137-140.
4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 17.03.2019).

М.М. Ячменська,  
студ. IV курсу, спеціальність “Право”,  
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: ст. викладач кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики О.В. Нарожна

## **ПЕРЕВІРКА НА ПОЛІГРАФІ ЯК НЕТРАДИЦІЙНИЙ ПРИЙОМ ДОПИТУ**

Необхідно констатувати той факт, що наразі злочинність в Україні характеризується високим рівнем. Відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2018 року тільки за грудень 2018 року було здійснено 487 133 кримінальних правопорушень. З них лише 191 856 правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру [1]. Це вказує на досить низький рівень розкриття злочинів. До того ж, не варто забувати про злочини, що не відображені у офіційній загальнонаціональній кримінально-правовій статистиці, тобто про так звану латентну злочинність.

Правоохоронні органи повинні системно реагувати на складну криміногенну ситуацію. Вважаю, що однією з причин відставання можливостей правоохоронної системи від злочинності є той факт, що з кожним днем удосконалюються та прогресують способи здійснення суспільно небезпечних діянь. Дійсно, злочинність не знаходиться в стаці, а навпаки є історично мінливим та динамічним явищем. До того ж, політична та економічна нестабільність в суспільстві, зовнішня загроза національної безпеки також зумовлює розвиткові все більш прогресивних методів вчинення кримінальних правопорушень.

Таким чином, вищенаведене вказує на потребу розроблення нових дієвих ідей та методів у боротьбі зі злочинністю у практичній слідчій діяльності. Тому варто звернутись до аналізу нетрадиційних методів криміналістичної тактики, а саме методики застосування поліграфу.

На думку вченої О.Р. Росинської початок використання практично будь-якого нового, нетрадиційного методу в криміналістиці та судовій експертизі, як правило, викликає сумніви щодо його наукового обґрунтування, і противники будують свої заперечення на явних помилках його використання. Проте у міру заглиблення та інтеграції знань до сфери розкриття та розслідування злочинів ці засоби і методи



перетворюються, розробляються нові “власно криміналістичні” методи застосування, вивчаються їх можливості у сфері доказування. З плином часу та доведенням своєї ефективності вони перестають називатися нетрадиційними та стають невід’ємною частиною криміналістики. Наприклад, за останні тридцять років з нетрадиційних у власно криміналістичні перейшли такі методи як одорологія та фоноскопія [2, с. 107].

Слід відмітити, що наразі поліграф використовується в системі підбору кадрового персоналу, перевірки їх діяльності, зокрема, це стосується проведення психофізіологічного дослідження у Державному бюро розслідувань України, у Міністерстві оборони та Збройних силах України, у Національній поліції України, а також у роботі Міністерства доходів і зборів України [3; 4; 5; 6].

Окрім цього, органи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність можуть відповідно до п.1 ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” від 18.02.1992 № 2135-XII застосовувати опитування [7]. Зазначене опитування може здійснюватися з використанням поліграфа за згодою опитуваної особи. Незважаючи на легальну можливість застосування поліграфа, його результати не можуть бути розцінені як доказова інформація.

Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень від 08.10.1998 № 53/5 при здійсненні психологічної експертизи з метою отримання орієнтувальної інформації можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп’ютерного поліграфа. В Інструкції зазначено, що предметом опитування із застосуванням спеціального технічного засобу (комп’ютерного поліграфа) є отримання орієнтувальної інформації щодо: ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації, повноти наданої опитуваною особою інформації, джерела отриманої опитуваною особою інформації, уявлень опитуваної особи про певну подію, іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій [8]. Отже, при судовій експертизі (“судова психофізіологічна експертиза з використанням поліграфа”) можливе застосування поліграфа, однак, отримані відомості носитимуть виключно орієнтувальний та додатковий характер.

Існує проект Закону України “Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні)” від 10.12.2015, в якому пропонується надати процесуального значення використанню у проведенні слідчих

(розшукових) дій технічних засобів – поліграфів. Відповідно до законопроекту перевірка правдивості показів особи на поліграфі (детекторі брехні) є психофізіологічною експертизою, при цьому результати перевірок мають орієнтовне значення в процесі доказування. Перевірка на поліграфі (детекторі брехні) є обов'язковою у випадках розслідування умисних важких і особливо важких злочинів, у всіх інших випадках – за добровільною згодою особи [9]. Вважаю, що проект закону містить неузгодженні положення, оскільки зазначено, що перевірка на поліграфі є експертизою, в такому випадку висновок експерта є процесуальним джерелом доказів, однак, в законопроекті зазначено, що результати перевірки мають лише орієнтоване значення. Тобто, зводиться нанівець ідея застосування поліграфа як джерела доказів.

Висновок: можна стверджувати про відсутність будь-якого доказового значення перевірки на поліграфі для досудового розслідування. Відомості, отримані при опитуванні з використанням поліграфа, є лише орієнтиром для збору офіційних доказів та не несуть ніяких правових наслідків. Застосування нетрадиційних методів криміналістичної тактики, а саме застосування поліграфа, на законодавчому рівні має лише рекомендаційний, орієнтуючий та додатковий характер. Вважаю, що розширення процесуальних джерел доказів у кримінальному судочинстві висновками перевірки на поліграфі наразі дійсно є передчасним кроком, оскільки перед законодавчим закріпленням перш за все необхідно здійснити повне і всебічне наукове дослідження застосування зазначеного приладу.

### **Список використаної літератури**

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2018 року / *Офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України*. URL: [https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir\\_id=113281&libid=100820&c=edit&\\_c=fo#](https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820&c=edit&_c=fo#) (дата звернення: 10.03.2019).
2. Криміналістика : учебник для вузов / под ред. А.Ф. Вольнского. Москва, 1999. 615 с.
3. Про порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань / Постанова Кабінету Міністрів України від 11.05.2017 № 449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-%D0%BF> (дата звернення: 12.03.2019).
4. Інструкція про порядок організації та проведення опитування персоналу з використанням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України / Наказ Міністерства оборони України від

---

14.04.2015 № 16. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0477-15> (дата звернення: 12.03.2019).

5. Інструкція про порядок використання поліграфів у Національній поліції України / Наказ Міністерства внутрішніх справ від 13.11.2017 № 920. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17> (дата звернення: 12.03.2019).

6. Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі Міністерства доходів і зборів України / Наказ Міністерства доходів і зборів України від 02.08.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1748-13> (дата звернення: 12.03.2019).

7. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 15.03.2019).

8. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень / Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 17.03.2019).

9. Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні) / проект Закону України від 10.12.2015. URL: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_2?pf3516=3611&skl=9](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3611&skl=9) (дата звернення: 24.03.2019).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

# ПРАВОВИЙ ВИМІР КОНСТИТУЦІЙНОЇ ТА КРИМІНАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

ДРУГІ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ

Матеріали Всеукраїнської дистанційної  
наукової конференції

26 квітня 2019 р., м. Одеса

*Українською, російською  
та англійською мовами*

**Укладачі:**

*Левенець Анжела Вікторівна  
Нарожна Олена Володимирівна*

Підписано до друку 03.05.2019.  
Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 15.11.  
Наклад 100 прим. Зам. № 1905-02.

Видавець ПП «Фенікс»  
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.2002  
Україна, м. Одеса, вул. Зоопаркова, 25,  
тел. +38 048 7959160, +38 050 7775901  
e-mail: fenix-izd@ukr.net  
www.feniksbooks.com